

Bele

ÚJ FOLYAM XIV. 5-6. SZÁM BUDAPEST, 2005. JÚNIUS ÁRA: 388 FT

MAGYAR SZEMLE

JESZENSZKY GÉZA: TRIANON – KODOLÁNYI GYULA: ANTALL
ÉS A KORSZERŰ KONZERVATIVIZMUS – DOMOKOS MÁTYÁS
A MAGYAR CSILLAGRÓL – TÓTH KLÁRA SÁRA SÁNDOR
ÚJ GULÁG-FILMJÉRŐL – PEKÁR ISTVÁN: AZ ORMÁNSÁG –
KUBINSZKY MIHÁLY: LE CORBUSIER – METZ KATALIN: A PÁ-
RIZSI KULTURÁLIS FÓRUM – CZAKÓ GÁBOR: RÉMMESE
– BOD PÉTER ÁKOS: HANGULATJAVÍTÓ INTÉZKEDÉSEK?

Bele

HÍREK. Felhívjuk szerzőink és olvasóink figyelmét, hogy a Magyar Szemle szerkesztősége március 11-étől ismét korábbi helyén, a Batthyány Lajos Alapítvány helyiségében, a VI., Eötvös u. 24. szám alatt működik. Telefonszámaink változatlanok. Postacímünk változatlanul 1377, Pf.: 701/216.

Lapunk áprilisi számának borítóján a nyomda eltévesztette a kép beállítását. A hibáért elnézést kérünk olvasóinktól és Jovián György festőművésztől.

Lapunk ára az újságárusoknál 2005-ben változatlanul 388 forint. Előfizetőink továbbra is 288 forintért kapják meg a lapot.

A MAGYAR SZEMLE ÚJ FOLYAMÁNAK (1992–2004) teljes sorozata kedvezményes áron vásárolható meg szerkesztőségünkben. Ára 7000 forint. Kedvezményt kisebb sorozatok vásárlása esetén is adunk.

A MAGYAR SZEMLE A VILÁGHÁLÓN:

<http://www.hungary.com/magyarszemle>

<http://www.net.hu/magyarszemle>

DRÓTPOSTA CÍMÜNK: msza@mail.datanet.hu

FOGADÓÓRÁK: Kedden és pénteken 11–13 óráig, illetve megbeszélés szerint.

A FOLYÓIRATOT kiadja a Magyar Szemle Alapítvány.

E SZÁMUNK TÁMOGATÓI:

Batthyány Lajos Alapítvány
Professzorok Batthyány Köre
Pro Professione Alapítvány
T-Mobile Magyarország Rt.
OTP Bank Rt.
Richter Gedeon Rt.
Karsai Holding Rt.
Nemzeti Civil Alapprogram
Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
Nemzeti Kulturális Alapprogram.

A MAGYAR SZEMLE ALAPÍTVÁNY igazgatósága: Bod Péter Ákos, dr. Borostyánkői Mátyás, Entz Géza, Granasztói György (elnök), Jeszenszky Géza, Kodolányi Gyula, Szabados György.

MAGYAR SZEMLE

Főszerkesztő: Kodolányi Gyula

Szerkesztőbizottság: Borbándi Gyula,
Czakó Gábor, Cseh-Szombathy László,
Horkay-Hörcher Ferenc, Kulin Ferenc,
Mellár Tamás, Szabados György, Szócs Géza

Szerkesztőség: Bácsi István, Csejdy Virág,
Gróh Gáspár, Kiss István, Mátis Livia

Szerkesztőségi titkár: Blahó Erika

ÚJ FOLYAM XIV.	5-6. SZÁM	2005. JÚNIUS
GRÓH GÁSPÁR	<i>A változás kísértete</i>	3
JESZENSZKY GÉZA	<i>Trianon, az európai tragédia</i>	7
VIGH KÁROLY	<i>Teleki Pál, Bajcsy-Zsilinszky és a jugoszláv-magyar kapcsolatok</i>	25
DOMOKOS MÁTYÁS	<i>Valami a Magyar Csillagról</i>	35
KODOLÁNYI GYULA	<i>Antall József és a korszerű konzervativizmus</i>	49
BRENNER VILMOS	<i>Szabadság és semlegesség</i>	58
SÁLYI TAMÁS	<i>Britannia ante portas I.</i>	
PAPP Z. ATTILA	<i>Romániai magyar szerkesztők I.</i>	81
LÁSZLÓFFY ALADÁR	<i>Aladdin jupiterlámpával</i>	101
CZAKÓ GÁBOR	<i>Magyar rémmesék. Fehér ló</i>	109
PEKÁR ISTVÁN	<i>Elfeledett tájakon II.</i>	
	<i>Az Ormánság</i>	111
1% Metafizika	<i>G. K. Chesterton: Igazságot!</i>	131
	KÖRKÉP	
CZETTLER ANTAL	<i>A titkos diplomácia mestere (Török Bálint: Szent-Iványi Domokos és a magyar függetlenségi mozgalom)</i>	135
PELLE JÁNOS	<i>Katona pengeélen (Király Béla: Amire nincs ige)</i>	142

TÖRÖK BÁLINT	Az Úr szárnyas angyala (Görgey Guidó: Két Görgey)	146
KUBINSZKY MIHÁLY	In memoriam Le Corbusier	151
METZ KATALIN	Lelket lehelni Európába	156
TÓTH KLÁRA	Az igazság nem megy ki a divatból	161
GÁSPÁR G. JÁNOS	Százlépésnyi lendületes helyben járás	165
BOD PÉTER ÁKOS	Ismét hangulatjavító intézkedéseket vár a pártaktíva	173
	Summaries	181
	E számunk szerzői	184

E számunk képei Pekár István Elfeledett tájakon II. (Or-mánság) című írásához készültek. A fedélen a Sírköő fény-
képpel című kép látható.

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

II. FOKOZAT

T-Mobile

u. Gróh Gáspár

Gróh A VÁLTOZÁS KÍSÉRTETE

Szép emlékezetű báró Apor Péter *Metamorphosis Transsylvaniae* című páratlan munkája óta literátus ember nem nagyon tud felszabadultan kétségbeesni a magyar világ kárhóztatott változásai miatt. Bizony nagy baj, ha dühünkben vagy kétségbeesésünkben már egy jól elkarnyarított káromkodásba se menekülhetünk.

A derék úr vádolván a korcs nemzedéket a „nájmódit” kárhóztatta, a régi, szép, magyar öltözetet és táncokat siratva ifjúsága szépségeszményétől búcsúzott. Az ilyen fájdalomban az igazi kín az ifjúságtól való búcsú. S ha bizonyos is, hogy a derék Tóth Józsi bácsi, néhaivá lett szigligeti szomszédunk Apor báró kvalitásaival úgy általában aligha versenyezhetett, valamiben mégis elibe került. Ő még hamisítatlan paraszti erkölcsök közé született, élete központja a munka, a gazdaság, a család volt, s hajlott korában volt alkalmá az utolsó, igazi Balaton-parti falu üdülőfaluvá válását is szemrevételezni. Nemigen zavarta ez, mert így jól el tudta adni a borát meg a frissen fejt tejet. Láta persze azt is, hogy a legénykorában kötelező régi erkölcsök miként alakultak át. Láta, miként borulnak össze néhány óras ismeretség után az ő rendje szerinti *náj módi* korának fiai és lányai, s nagyokat hümmögött. (A *nyú mód* kibontakozását már nem élte meg.) De nem ám a régi puritanizmust sírta vissza, dehogy. „Hej, micsoda világ ez, kérem! Csak az a baj, hogy nem most vagyunk fiatalok!” – mondta.

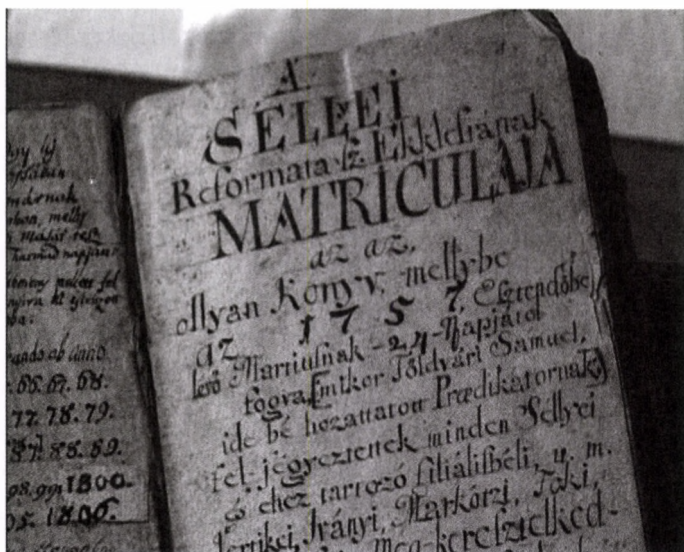
Vagyis ha a világ változásában hanyatlást látunk, nem árt két dologra gondolnunk. Az egyik: hogy halan-

dók lévén, az idő nem nekünk dolgozik. A másik: hogy ifjúságunk múltával a valaha nekünk édesedő szőlő egyre savanyúbb.

És a saját nézőpontunk érvényességét esetenként vitathatóvá tevő új szempontokra gondolva már nehezebb teljes meggyőződéssel háborogni az elillant évekkel illanó értékekről. Pedig azért látjuk, amit látunk. Látjuk, hogy mindaz, aminek bekövetkeztéről nem is olyan rég aggódva beszéltünk, egyszerre itt van. Másfél, két évtizede még csak költői kérdés volt, hogy mi lesz akkor, ha Kína sok százmillió lakója arra gondol, hogy amerikai kortársai életmódját akarja követni. Honnan lesz a világnak annyi nyersanyaga, olaja, hogy azt a fogyasztói kultúrát a Föld más lakóinak is tömegesen biztosítsa?

Mindez ma már éppen úgy nem pusztán teoretikusan vethető föl, ahogyan a tartósan 50 dollár körül járó hordónkénti olajár sem csak a piac problémája. Az elmélet és a gazdaság kérdései lassanként összeérnek, és nem lehet őket gyermeki módon a háttérbe szorítani azzal, hogy „a viharosan fejlődő tudomány majd megoldja az átmenetileg támadó nehézségeket”. Úgy látszik, nem elég az eddigi civilizációk és birodalmak történetébe kódolt tanulság. Az tudniillik, hogy valamennyiük végromlását az átmenetinek érzett nehézségek okozták, mert végzetes, strukturális válság jelei voltak. A suméroknál az öntözött földek szikesedése, a rómaiaknál a barbár támadások sokasodása, de a Szovjetunióknak sem okozhatta a vesztét önmagában, hogy nem volt képes az afgán felkelők leverésére. A birodalmak megingathatatlanságába vetett hitük elkényelmesítette azokat, akiknek ezt biztosítaniuk kellett volna, s amikor a krízis kibontakozott, ez a magabiztosság meghökkentően gyorsan omlott össze.

Az emberiség szempontjából az eddigi nagy összeroppanásoknak volt egy rendkívül kedvező vonása. Mindegyik részleges volt, s amikor egy-egy birodalom

MATRICULA

sorsa bevégeztetett, romjaikból mások születhettek, s a világ végül előre ment. Ma azonban egy olyan egyetemes szervezet működik, amit köznapian globalizált világnak, világfalunak nevezünk, s amely sok vonásában egy világállam felé mutat, s bolygónk egészét akarja egységes szervezetté tenni. Mindez a termelőapparátusok hatékonyságának hihetetlen fejlődésének látszik, s azt sugallja, hogy az újabb és újabb tartalékok bevetésével a növekedés még mindig fenntartható.

Vannak fanyalgó konzervatívok, akiknek ennyi jó kevés. Úgy tűnik, még ha a nevét soha nem is hallották, mintha Apor báró nyomdokában csóválnák fejüket a *náji módi* hódításán. Ma azonban másról van szó. Már nem a múlt, hanem a jövő fáj.

Az új, páratlanul eredményes logisztikai módszerek, a gazdaság lenyűgöző szervezettsége ugyanis semmiféle

választ nem adnak arra a már nem filozófiai kérdésre, hogy a fejlődés ideológusai miként képzelik a határtalan növekedést egy véges rendszerben? És vajon ez a hiper-szervezettség nem olyasmi-e, amellyel a háborús gazdaságok az összeomlás közelségében is egyre növelték hadiipari termelésüket (amire Németország még 1944-ben is képes volt)? És a mind hektikusabb „feljődés” végezetével az istenített tudományoknak szembe kell nézniük annak a kérdésnek egy változatával, amellyel tudós teológusokat szoktak tudós vagy tudatlan laikusok boszszantani. Azzal, hogy tud-e Isten akkora követ teremteni, amekkorát nem tud fölemelni. Vagyis képes-e a tudomány választ találni azokra a kérdésekre, amelyeket éppen rendkívüli sikerei vetnek fel?

És akkor már nem az ifjúságunk idején uralkodó divat múltán kesergünk. Nem is azon, hogy mindazzal a lehetőséggel, amelyet oly természetesnek látunk, bár e mai korban már kevésbé tudunk élni, mert nem azoknak birtokában nőttünk fel. Lassanként már egészen másért aggódhatunk. Legfőképpen azért, hogy meddig lesznek olyan új nemzedékek, melyek miatt háborogni, és amelyekre irigykedni lehet. És közben azt szeretnénk, hogy ne jöjjön el az idő, amikor az ifjabb generációk kezdik tömegesen visszakívánni apáik ifjúságának világát.

GRÓH GÁSPÁR

X341.38

cs/m

TRIANON, AZ EURÓPAI TRAGÉDIA

Ezelőtt a háborúban
Nem követtek semmi elvet,
Az erősebb a gyengétől
A mit elvehetett, elvett.

Most nem úgy van. A világot
Értekezlet igazgatja:
S az erősebb ha mi csínyt tesz,
Összeül és – helybenhagyja.

(Arany János: Civilisatio)

Az 1878-as berlini kongresszus után, negyven évvel az I. világháborút lezáró békék aláírása előtt Arany János szinte megjósolta, ami az 1919-es párizsi békekonferencián történt. Ma kevés dolog van, amiben minden magyar, bárhol is él, bármilyen politikai eszmét is vall, úgy egyetért, mint a trianoni békeszerződés megítélésében: azt legsúlyosabb nemzeti tragédiánknak tartja. Külföldön azonban kevesen értik meg és érzik át, miért be nem hegedő seb a magyarság számára az 1920-as amputálás, miért érezzük ma is az elvesztett végtagokat. Ugyanakkor látnunk kell, hogy ami a magyaroknak tragikus vereség, az igazságtalan, rossz és súlyos következményekkel járó béke legklasszikusabb esete, az szomszédjaink többsége szemében győzelem, sőt történelmi igazságtétel. Ezért fontos kötelességünk, hogy megértessük az egész világgal, első-

a béke nem a "délkezelet",
ohol, helyen ahol
völgyet a alkutak' se

sorban pedig szomszédjainkkal, hogy a II. világháború, térségünk náci, majd kommunista uralom alá kerülése nagymértékben írható az 1919/20-as békerendezés számlájára, a trianoni béke pedig a korábban nem tapasztalt mélységű viszályok magját hintette el Közép-Európában. Ahogy Churchill oly találóan írta erről: „az egykori Habsburg-birodalmat alkotó népek és tartományok számára a függetlenség olyan kínszenvedéseket hozott, amelyeket a régi költők és teológusok csak az elkárhozottak számára tudtak elképzelni.”¹

Mit tudunk ma mondani Trianonról önmagunknak, túl azon, hogy Európa egyik legrégebbi államát és benne a magyarságot földarabolta, hogy nagyon fáj, hogy nem fedjük a tért, ahol történelmünk jelentős eseményei lejátszódtak, ahol annyi nagy emberünk született és alkotott, s ahol ma is több millió magyar áll helyt, mostoha körülmények között? Mit tudunk mondani erről a tragédiáról a világnak, amit kész meghallani, aminek lehet foganatja? A tények és a következmények földidézése persze mindig időszerű, hiszen minden nemzedéknek meg kell ismernie azokat a tényezőket, amelyek sorsát meghatározzák. De közel 85 évvel a békediktátum aláírása és 15 évvel a nagy európai földrengés, a rendszerváltozások után a magyar társadalomnak, sőt egész Európának elsősorban arra kellene választ keresnie, hogy mennyire sikerült fölszámolni ennek a szerződésnek a ma is ható káros következményeit, illetve az orvoslás érdekében mik a jelenlegi lehetőségek és feladatok.

A magyar demokraták 1989 előtt hittek abban, hogy a diktatúra eltűnése meg fogja szüntetni, vagy legalább enyhíteni fogja a nemzetiségi konfliktusokat,² 1989 után pedig bíztak abban, hogy a szabadság és a demokrácia radikális javulást fog hozni Trianon elsődleges kárvallottai, a határainkon túl élő magyarok számára. A kedvező irányú változások ellenére az alapvető cél, a határainkon

kívülre került magyar közösségek fönmaradását garantáló autonómia még nem valósult meg, sőt ettől valamennyi szomszédunk a leghatározottabban elzárkózik, ezért továbbra is törekednünk kell arra, hogy Európa és az egész világ felelősen gondolkodó politikusainak és szakértőinek a támogatásával ennek valamilyen válfaja mielőbb megvalósuljon. Így a trianoni békeszerződéssel létrejött súlyos feszültségforrás megszűnne, a magyar kérdés megoldódna – de nem a határon túlra került magyar közösségek eltűnésével.

Koltay Gábor nagy érdeklődést és nagy vitákat kiváltó Trianon-filmje nem a tudományos ismeretterjesztés műfajába tartozik, inkább az érzelmekre ható szubjektív alkotás. Nem tárja föl az I. világháborúhoz és az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlásához, majd a magyar békeszerződéshez vezető valódi okokat, s nem mutatja be a függetlenné váló csonka ország megoldhatatlannak bizonyult külpolitikai dilemmáit, a kényszerpályát. A nemzetnevelés helyett az önsajnálát és a bűnbakkeresés zsákutcájába viszi népes nézőseregét. Az alábbiak – csak vázlatosan – a valódi okokat és folyamatokat kísérlik meg összefoglalni.³

Az önrendelkezés elve és a megvalósítás

A történelmi Magyar Királyság 1918–20 közötti fölosztásának gyökere abban rejlik, hogy a mohácsi csatavesztést követően a két évszázadon át tartó, szinte szünet nélküli háborúskodás következtében az ország népessége közel felére csökkent, majd azt követően – szervezett és spon-tán bevándorlás révén – igen jelentős nem magyar lakosság telepedett le, elsősorban az Alföld déli felében és Erdélyben. Tízezrek hajóztak le a Dunán Németországból, vagy még távolabbról, hogy éljenek a beígért előnyökkel, a szabad földdel, az adómentességgel, és a mocsarakat le-

csapolva ismét termővé fordítsák a földeket. Jöttek a túlsúfolt Felföldről is az ekkor még tótnak hívtak, jöttek a Kárpátok alól a ruszinok, s jöttek magyarok az ország minden részéből. Ekkor menekültek nagy számban a Török Birodalom adóterheit nyögő ortodox keresztények, a románok és a szerbek Erdélybe és Magyarországra. Be is igazolódott, hogy ez volt az Ígélet Földje, százötven év sem kellett hozzá, hogy a telepések virágzó kultúrtájja varázsolják az elnéptelenedett területeket. Az új lakosság jelentős része hamarosan „hungarus” tudatú lett és azonosult az őt befogadó országgal, de a modern nemzeti eszme a 19. század közepére behatolt a nem magyar népek soraiba is, akik 1848-ban már nyelvi jogok mellé területi autonómiát is igényeltek maguknak. A bécsi udvartól és bigott vallási vezetőktől felhergelt horvát, szerb és a román parasztság (csak egy része) a szabadságharc idején a magyarság ellen fordult, de a szlovákok döntő többsége Görgey zászlója alá állt. A kiegyezést követő évtizedekben a nemzeti-vallási feszültségeket valamennyire feloldotta a szerb és a román egyházak autonómiaja, az egyéni jogokat biztosító 1868-as nemzetiségi törvény, nem utolsósorban pedig a növekvő gazdasági jólét. A bunyevác-magyar Gyurkovics-lányok idillje, amit olyan hatásosan és oly meleg szívvel írt meg a verseci sváb patikus fia, Herczeg Ferenc, egykor Jókai után a legnépszerűbb írófejedelem, nem állt távol a valóságtól. A nemzetiségi értelmiség azonban többet, közösségként történő elismerést és etnikai alapú területi autonómiát követelt, amitől az akkori magyar társadalom – a történeti jog mellett a lakosság kevert jellegére hivatkozva – elzárkózott.

Amikor 1918-ban a magyar újságokban is megjelentek azok a térképek és rölapok, amelyek a történelmi Magyar Királyság földarabolását mint a győzelemre álló antanthatalmak egyik hadicélját tüntették föl, még szinte senki sem hitte el, hogy idegen kézre juthat az ezeréves

ország kétharmada. Hogy a magyarok számára külföldé fog válni Kolozsvár, Mátyás király szülővárosa és a magyar kultúra egyik fellegvára, Pozsony, évszázadokon át az országgyűlések és királyaink koronázásának színhelye, a magyar középkor emlékeit megőrző megannyi felvidéki és erdélyi vár és kastély, az aradi vesztőhely, a színmagyar Székelyföld és Csallóköz, vagy a török háborúk után újra betelepített és kemény munkával Európa legtermékenyebbé tett földje, a Bácska és a Bánát. A béke alapelveit rögzítő, Wilson amerikai elnök által 1918 első felében megfogalmazott hadicélok és elvek a népek önrendelkezési jogát hirdették meg, s a központi hatalmak ebben bízva tették le a fegyvert. A magyarok között különösen erős volt a bizakodás, hogy az erkölcsös politikát hirdető „wilsonizmus” erősebb lesz, mint a szomszédok hódító szándékai.

1918 végén a történelmi Magyarország Atlantiszként elsüllyedt. A magyarsággal évszázadokon át sorsközösségben élő románok, szlovákok és szerbek miért váltak ki a Magyar Királyságból, és miért igényeltek akkora darabot a magyarság testéből? Miért húztak a győztes nagyhatalmak igazságtalan határokat? *Trianon oka* nem a döntéshozók tudatlansága vagy félrevezetettsége volt, hanem az *etnikai határok elvének részrehabjló, elfogult, politikai számításból eredő eltorzított alkalmazása*. Alapvetően az tette lehetővé a cseh, román és szerb politika mohóságának az érvényesülését, hogy a főként francia tisztek által irányított szerb, cseh és román haderő 1919 elejére megszállta és birtokba vette az általuk igényelt területek döntő többségét. Sajnos mi magyarok is hozzájárultunk saját balsorsunkhoz: a győztesek ígéreteiben és a majdani békekonferencia méltányosságában bízó *Károlyi-kormány nem látta sem értelmét, sem esélyét a fegyveres ellenállásnak, ezért az antant által átadott jegyzékekben kiürítendőnek megjelölt országrészeket harc nélkül föladata*.

A békeszerződés alapján az önrendelkezési elvre hivatkozva, de a népszavazást kérő magyar javaslatot elutasítva – az 1910-es népszámlálás adatai szerint – 3 424 000 magyar anyanyelvű ember került megkérdezése nélkül, akarata ellenére idegen államok fennhatósága alá. Az 1910-es, meglehetősen hiteles népszámlálási adatok szerint a Csehszlovákiának ítélt területen 1 072 000 magyar, 435 000 ukrán vagy ruszin, 263 000 német és 1 702 000 szlovák élt. A Romániához csatolt részeken 1 664 000 magyar, 2 824 000 román és 750 000 egyéb nemzetiségű, főként német ajkú szász és sváb lakott. Végül az új délszláv állam polgára lett közel 600 000 magyar és 800 000 sváb, szlovák, román és ruszin – 2 824 000 szerbvel és horváttal együtt, ezen belül a Vajdaság nemzetiségi összetétele a következő volt: 426 000 magyar, 511 000 szerb és 576 000 más nemzetiségű. Az autonómiával rendelkező Horvátországot nem számítva 54%-os magyar többségű történelmi ország utódállamai sem lettek éppen nemzeti államok. Közel félmillió magyar elűzése után, a magyarság számát változatos eszközökkel csökkentő első népszámlálások alapján Csehszlovákiában a csehek aránya 50,5% volt (22,5% német, 15,7% szlovák, 5,5% magyarral szemben), Románia lakosságában 72% volt román, a többi magyar, német és ukrán vagy ruszin, a délszláv államban pedig a vezetést egyértelműen kézben tartó szerbek aránya 47,7% volt, 23,3% horvát, 8,5% szlovén, 5,5% albán és 3,9% magyar mellett. Ezek alapján egyértelműen megállapítható: a trianoni békeszerződés a győztesek által meghirdetett elvek megcsúfolása volt.

A világháború okai és a közép-európai hadicélok

Eötvös József a 19. század egyik uralkodó eszméjének nevezte a „nemzetiséget,” s valóban a saját nemzet vélt vagy valós érdekeinek minden más ügy elébe helyezése teret

nyert egész Európában, hogy szép eredmények után eltorzuljon és végső soron két világháborúnak és szörnyű „etnikai tisztogatásoknak” legyen a fő oka. A 20. század elején Közép- és Kelet-Európa nagy birodalmait (a Habsburgot, az orosz és az oszmán-törököt) a kereteik között élő népek egyre szűkebbnek érezték nemzeti eszményeik és céljaik megvalósításához. 1914 előtt azonban az európai hatalmi egyensúly követelménye és mindenekelőtt a nagyhatalmak érdeke a status quo megőrzését diktálta, így a fönnálló határok bármiféle megváltoztatása illuzórikusnak tűnt. Az első világháború mélyebb oka azonban nem az Osztrák–Magyar Monarchia népeinek önállósulási törekvése volt, hanem a rohamosan növekvő gazdasági és katonai erejével kérkedő és magának „a nap alatt” több helyet követelő német politika, továbbá az a francia, brit és orosz félelem, hogy Németország Európa vezető hatalmává válik. Ugyanakkor Németország és Ausztria–Magyarország félt a vele szemben álló hármas „antant” teljes katonai fölényének a kialakulásától, és kész volt egy preventív háborúra ennek megakadályozása érdekében. A boszniai szerb terrorista Princip fegyverét pedig egy olyan Nagy-Szerbia megteremtésének vágya sütötte el, amelyhez jelentős nem szerb többségű területek is tartoztak volna. A (történetesen szlávbarát és magyarellenes érzelmű) osztrák–magyar trónörökös meggyilkolásából végül a nagyhatalmi ellentétek és a szövetségi rendszerek csináltak világháborút. Ebből Magyarország kimaradni nem tudott, de nem is akart (emlékezzünk csak, milyen lelkesedéssel indultak a magyar bakák is a „kutya Szerbia” megeregulázására), még kevésbé állhatott a másik oldal, az antant mellé.

Az Osztrák–Magyar Monarchia fölosztása nem szerepelt az antant hadicéljai között, de a háború első szakaszában a szerb és az orosz szövetségesnek, majd a hadba lépés fejében Olaszországnak és Romániának tett területi

ígéretet (így az 1916-os titkos, Erdélyt és egész Kelet-Magyarországot koncul kínáló bukaresti szerződés) már a földarabolás irányába mutattak. A történelmi lehetőség fölismerése vezérelte a bécsi Reichsrat tekintélyes képviselőjét, a cseh Masaryk professzort és néhány horvát politikust, hogy 1914–15-ben Angliába, illetve Franciaországba emigráljanak és ott – velük rokonszenvező politikusok, újságírók és rangos közéleti személyiségek közreműködésével – szisztematikus meggyőző kampányt indítsanak a Monarchia fölosztása és helyén nemzeti államok létrehozása érdekében. Nagy teljesítmény volt a birodalmi mentalitású, a „balkanizálódást” lesajnálva emlegető briteket és a létével a föderatív szerkezet sikerét bizonyító Egyesült Államokat meggyőzni. Ez elsősorban nem az érvek erejének volt köszönhető, hanem annak, hogy sikerült a szerb, horvát, cseh és román nemzeti mozgalmak céljait összekapcsolni a francia, brit, olasz érdekekkel, majd Wilson amerikai elnök nagyszabású, egy új nemzetközi rend létrehozására irányuló látomásaival.

A háború elhúzódása azonban minden hadviselő országban növelte a békevágyat és – legalábbis átmenetileg – háttérbe szorította a nyíltan hódító jellegű hadicélokot, ezért az antanthatalmaknak „jól jött,” hogy az „elnyomott kis népek” önrendelkezési törekvéseinek fölkarolásával morálisan igazolni lehetett az imperialisztikus háborút. Ezt fejezte ki 1917. január 10-i, Wilson békejavaslataira adott válaszjegyzékük, amelyben már a háború egyik céljaként szerepelt „az olaszok, a szlávok, a románok és a csehszlovákok föl szabadítása az idegen uralom alól”. IV. Károly trónra lépése után azonban, 1917 végén, az oroszországi bolsevik hatalomátvétel, az olasz caporettoi súlyos veresége és Románia összeomlása nyomán komoly formában fölmerült a Monarchiával kötendő különbéke gondolata, s ez esetben az antant kész volt elejteni az emigránsoknak tett ígéreteket. Smuts tá-

bornok, a brit háborús kabinet tagja, az 1917. november 19-i szövetségesközi konferencia jóváhagyásával 1917. december 18–19-én Genfben titkos tárgyalásokat folytatott Mensdorff volt londoni osztrák–magyar nagykövettel. Smuts az egész délszláv térséget, sőt Ukrajnát is el tudta volna fogadni egy föderálissá átszervezett Monarchia részének a Németországgal való szakítás fejében. *Lloyd George brit miniszterelnök és Wilson amerikai elnök 1918. január 5-én, illetve 9-én nyilvánosan Ausztria–Magyarország népeinek autonómiája, de területi integritásának megőrzése mellett foglalt állást.* A császár- király és Ausztria–Magyarország legtekintélyesebb politikusai viszont nem akarták vagy nem merték vállalni német szövetségük cserbenhagyását, ezért a különbéke helyett a kölcsönös engedményeken alapuló általános békét szorgalmazták. 1918 tavaszán azonban Lenin Oroszországa kivált a háborúból, és a németek mindent egy lapra, egy győzelmes nyugati offenzívára tettek föl. Ennek kezdeti sikerei fölértékelték a Monarchia fölbomlasztására törekvő erők jelentőségét. Áprilisban az olasz fronton megkezdődött a lélektani hadviselés történelmének nem előzmények nélküli, de mégis új korszakot jelentő fejezete. Napon-ta mintegy 150 000 röplappal kezdték bombázni az osztrák–magyar egységeket. Ezeken bejelentették a cseh és délszláv függetlenség programját és ennek a szövetséges kormányok részéről történő támogatását, az új államok határait feltüntetető térképekkel illusztrálva. A szláv és román egységeket dezertálásra szólították föl, s föl kínálták, hogy lépjenek be a szövetségesek által létrehozott cseh és délszláv légiókba. E propaganda ajánlata – nemzeti függetlenség, sosem álmodott kedvező határok és szövetségként való elismerés az antant részéről – rendkívül vonzó volt, és nagyban hozzájárult nemcsak a Monarchia 1918. júniusi offenzívájának kudarcához, de magához a végső összeomláshoz is.

A nyár folyamán a szövetségesek hadviselő félként ismerték el Csehszlovákiát, októberben pedig az Osztrák–Magyar Monarchia fegyverszüneti kérelmére adott válaszban ragaszkodtak a csehszlovák és délszláv függetlenség elismeréséhez. Az utolsó közös külügyminiszter, ifj. Andrássy Gyula 1918. október 27-i jegyzékében ezt elfogadta, másnap Prágában, október 29-én Zágrábban, 30-án pedig Turócszentmártonban kikiáltották a függetlenséget, illetve az elszakadást.

Az új magyar határok kialakulása

Magyarország határaitól a november 3-án Páduában aláírt fegyverszünet nem rendelkezett, de lehetővé tette a Monarchia bármely területének az antant csapatai által történő megszállását. A délen előrenyomuló, Franchet d'Esperey francia tábornok által vezetett antanthaderő – az őszirózsás forradalom vezetői által Belgrádban aláírt katonai konvenció alapján – csak Magyarország déli sávját szállta meg. Benes csehszlovák külügyminiszter azonban novembertől hivatalosan részt vett a szövetségesek párizsi politikai tanácskozásain, és elérte, hogy az antant felhatalmazza a cseh haderőt az általa igényelt területek megszállására. A Károlyi Mihály által vezetett magyar kormány a nagyjából a mai határ szerint igényelt területeket ellenállás nélkül kiürítette. Január végére a cseh hadsereg birtokba vette – korabeli szóhasználattal – az egész Felvidéket, a mai Szlovákiát.

A háborúban vereséget szenvedett és 1918 májusában különbékét kötött Románia – öt nappal a fegyverszünet aláírása után – ismét „belépett” a háborúba és a belgrádi demarkációs vonallal mit sem törődve hadseregével fokozatosan elfoglalta Erdélyt. A december 1-jén Gyulafehérvárott tartott, kizárólag románokból álló népgyűlés

már a román csapatok jelenlététől fölbátorodva mondta ki a Romániához történő csatlakozást – akkor még minden szépet és jót, autonómiát ígérve a magyaroknak. A marosvásárhelyi, majd kolozsvári magyar népgyűlés ezzel szemben állást foglalt a demokratikus, a nemzetiségeknek önkormányzatot biztosító Magyarország mellett, de a kis létszámú magyar fegyveres erők – a budapesti kormány utasításainak megfelelően – ellenállás nélkül visszavonultak, s így az antant jóváhagyásával előrenyomuló román hadsereg karácsony estéjén bevonult Kolozsvárra.

Az 1919. január 18-án Párizsban összeülő békekonferencia már kész tényekkel, Magyarország háromnegyed részének katonai megszállásával találta magát szemben, amikor a területi kérdésekkel foglalkozó bizottságok február és március folyamán elkészítették a határokra vonatkozó javaslatokat. Ezekben döntően a francia elképzelések érvényesültek, lényegében véve a mai határvonalat jelölték ki. A maximális cseh, román és szerb igényektől ez jócskán elmaradt, de a magyarok számára jóval kedvezőtlenebb volt, mint az amerikai szakértők által javasolt vonal. Az ajánlásokat az öt nagyhatalom külügyminiszterei 1919. májusban hagyták jóvá. A döntésekben a Tanácsköztársaság budapesti kikiáltásának közvetlenül nem volt szerepe, inkább ennek fordítottja az igaz: a Kelet-Alföld kiürítését elrendelő Vix-jegyzékre adott kétségbeesett reakció volt a magyar Kommun. Kun Bélának a szomszédok imperializmusát a forradalom elterjesztésével és a szovjet Vörös Hadsereg segítségével remélték legyőzni, de a nacionalizmus erősebbnek bizonyult, mint az internacionalizmus. A területi rendelkezések mögött azonban nemcsak a győztesek bosszúja és szomszédjaink mohósága állt, hanem az a tapasztalat is, hogy a kommunizmus, a forradalom terjedésének legjobb ellenszere a nemzeti eszme. A vesztes államok rová-

sára nagyvonalúan meghúzott lengyel, csehszlovák, román és délszláv határok egyben arra is szolgáltak, hogy az antantnak, elsősorban az európai hegemoniára törekvő Franciaországnak megbízható szövetségesei legyenek Németország hátában, s hogy a különválasztott Ausztria és Magyarország kicsi és gyöngye legyen. Az Apponyi Albert által vezetett magyar küldöttség meghallgatására csak 1920 elején került sor. Lloyd George brit miniszterelnök ekkor döbbsent rá, milyen súlyos következményekkel járó, igazságtalan békét diktálnak Magyarországnak, de végül ő is elfogadta, hogy a békeművön változtatni már nem lehet.

A győztes hatalmak döntését – az erőviszonyokat és a lehetőségeket felelősséggel mérlegelve – a Simonyi-Semadam kormány fogadta el, amelynek a külügyminisztere Teleki Pál volt. A békeszerződést a magyar Nemzetgyűlés 1921-ben ratifikálta, kihirdetését Horthy Miklós és Bethlen István miniszterelnök írta alá. Azért is kell e tényeket ismerni, mert a nemzeti feledékenység már olyan kijelentéseket is tett, miszerint az Antall-kormány mondott le a történelmi Magyarország egyes területeiről...

A következmények

Valódi békét, stabilitást nem hozott a nagyobbik Trianon-palotában aláírt békeszerződés, ellenkezőleg, súlyos nemzetközi feszültséggócot teremtett. Tragikus módon szembefordította egymással azokat a közép-európai népeket, amelyek nehéz történelmük során egyformán áldozatai voltak a környező nagyhatalmak hódító törekvéseinek. Annál szomorúbb ez, mivel a történelemben e népek jóval ritkábban háborúztak egymással, mint akár nyugat-, akár dél- vagy észak-európai társaik, viszont sok esetben egy-

mással szövetségben, közösen küzdöttek függetlenségük védelmében. Sőt, leginkább messzetekintő politikusaik és gondolkodói a tartós együttműködés, esetleg egy konföderatív államalakulat megteremtése útján hitték biztosíthatónak az egész térség szabadságát és függetlenségét a hódítónak és elnyomónak megismert nagyhatalmakkal szemben. Kossuth 1862-ben feledhetetlen szavakkal ajánlotta a dunai konföderáció programját: „Egység, egyetértés, testvériség magyar, szláv és román között! Íme ez az én legforróbb vágyam, legőszintébb tanácsom! Íme, egy mosolygó jövő valamennyiök számára!” A „mosolygó jövő” helyett azonban Közép- és Délkelet-Európa a béke-rendszer haszonélvezői és kárvallottai közötti állandó feszültség és ellentét színtere lett.

1919 után a korábban szinte kizárólag egy viszonylag szűk értelmiségi körre szorítkozó viták és ellentétek kezdtek behatolni a társadalom mélyebb rétegeibe is. A nemcsak magyar nagybirtokosoktól, de a magyar egyházaktól is elvett földet diszkriminatív módon kizárólag az új többségi nemzetekhez tartozóknak, gyakran távolról jött telepéseknek, gyarmatosítóknak adták. Az iskolákban az új tankönyvek hamis mítoszokat terjesztettek, és az „ezeréves elnyomók”, a magyarok elleni érzelmeket gerjesztették. A kisebbségi helyzetbe került magyarokat százféle módon alázták meg, korlátozták még a belső törvényekben és nemzetközi szerződésekben biztosított szerény jogait is. „Mindegyik új államban felülkerekedett egyfajta szűk látókörű hivatalos nacionalizmus,” és ennek célpontjai a kisebbségek voltak – írta Hugh Seton-Watson brit történész, annak a Scotus Viatornak a fia, aki az új Közép-Európa egyik megálmodója és létrehozója volt. A békeszerződések részét képező, nemzetközi jogilag kötelező kisebbségvédelmi szerződések a kisebbségi helyzetbe került magyarokat és németeket ugyan nem tudták megvédeni a türelmetlenség és jogtalanság szá-

mos megnyilvánulásától, ezek azonban mégis korlátokat szabtak az utódállamok önkényes viselkedésének.

Az egyházak és a hitélet ugyancsak súlyosan megsínylette a békeszerződést. Az egyes felekezetek egyházkerületeit a határ szétszabdalta, Csehszlovákiában mind a katolikus, mind az evangélikus egyházban a magyar hívők kisebbséggé váltak, s az új állam politikájához igazodó egyházi vezetők a magyarok jogos nyelvi igényeit kevésbé vették figyelembe. Mai következmény, hogy évek óta hiába kérvényezi a háromszázezer léleknél is több szlovákiai magyar katolikus, kapjanak végre önálló püspökséget, első lépésként esetleg magyar nemzetiségű segédpüspököket. Romániában a Királyhágómelléki Református Egyházkerület hivatalos elismerésére közel húsz évet kellett várni. Az erdélyi magyar katolikus püspökök az elenyésző számú római katolikus és a jelentősebb számú görög katolikus románok kebeléből választott bukaresti érsek fennhatósága alá kerültek, így a közel egymillió magyar katolikus is nehezen tudja érvényesíteni a hitéletben is fontos anyanyelvi és nemzetiségi érdekeket. Valamennyi utódállamban súlyos csapást mért az egyházak oktatási és karitatív munkájára előbb az I. világháborút követő földreform, még inkább pedig vagyonuknak a II. világháború után végrehajtott, államosításnak nevezett kisajátítása. Az egyházi iskolák, kollégiumok, ingó és ingatlan vagyontárgyak túlnyomó részének a visszaszolgáltatására a kommunista rendszerek összeomlása után sem került sor, ezzel súlyosan megsértve a jogfolytonosság és a magántulajdon szentsége elvét.

A békerendezés elfogultsága és a többség türelmetlensége folytán a magyar kisebbségek és anyaországuk egyetlen megoldásban tudtak csak gondolkodni, a határváltozásban, minimálisan a magyar többségű területek visszacsatolásában, maximálisan az „ezeréves határok” visszaállításában. A magyar gondolkodás nem nagyon tett

ARCHÍV FELVÉTEL EGY PARASZTCSALÁDRÓL

különbséget a románok, szlovákok és szerbek által lakott területek leválasztása és a túlnyomó többségben magyarok által lakott határmenti sávok és távolabbi nyelvszigetek elszakítása között. A nem magyar területek leválásába a magyar társadalom valószínűleg bele tudott volna törődni, de a 3,5 millió magyar elcsatolásába és állandó zaklatásába nem. A „Nem, nem, soha!” magyar jelszavára adott „Egy barázdát sem adunk vissza!” válasz kizárta a megbékélést és „az általános és kölcsönös ellenségeskedés állapota jó lehetőségeket teremtett a béke aláaknázására törekvő nagyhatalmak számára,” hogy ismét H. Seton-Watsont idézzem. Így történt, hogy a látszólagos haszonélvezők, Magyarország szomszédjai számára is igen súlyos következményei lettek a megemészthetetlenül nagy zsákmánynak. Minden túlzás nélkül állítható, hogy a ma-

gukat 1920 óta nemzeti államként definiáló, a valóságban azonban soknemzetiségű országokban éppen a kisebbségi kérdés miatt nem tudott kialakulni, illetve működni a demokrácia. Az önrendelkezési elvet megsértve létrejött országok többségi nemzetei ugyanis a kisebbségek számára nem merték biztosítani a demokratikus jogokat, az erdélyi magyaroknak, a szlovákoknak és a ruszinoknak megígért autonómiát, s ez – ahogy Bibó István *A keleteurópai kisállamok nyomorúsága* című klasszikus tanulmányában is megírta – eltorzította ezeknek az országoknak a belső fejlődését, az emberek gondolkodását.

A második világháború során, illetve közvetlenül utána Európa szinte minden népe megismerte a totális háború szörnyűségeit. A tömeggyilkosságok, a kegyetlen polgárháború, a koncentrációs táborok és gázkamrák, a ki- és betelepítés, a nyílt vagy leplezett „etnikai tisztogatás” tízmilliók életét tette tönkre. Mindezek csak növelték a sérelmet, a félelmeket és a nemzeti türelmetlenséget, s ezeken a betegségekben a kommunizmus nem tudott, valójában nem is akart segíteni, csupán vörös palástba burkolta a nemzeti elnyomást és jó időre a többséget és a kisebbséget egyaránt kiszolgáltatta az államhatalmi terrornak, az irracionális és mérhetetlenül káros gazdasági politikának, a nemzetközi életben pedig a Szovjetunió nagyhatalmi érdekeinek. Így hozták az I. világháborút követő rossz békék Közép- és Kelet-Európa népeinek a nyakára Hitlert és Sztálint.

Külön tanulmányt, könyvet igényelne annak bemutatása, mi lett a sorsa 1990 után a nemzetek közötti megbékéléssel és a kisebbségi jogok nemzetközi jogilag kötelező formában történő rögzítésével kapcsolatos reményeknek. A feszültségek forrásai vitathatatlanul nem a politikai és kulturális jogokért kiálló, a jövőjüket garantáló önkormányzati kereteket igénylő magyar és más kisebbségi közösségek, hanem a soknemzetiségű államokban a többségi nemzet hegemoniáját megteremteni aka-

ró, kommunistából nacionalistává vedlő politikusok. A nemzetközi közösség felelőssége ismét abban rejlik, hogy nem ragaszkodik saját elveihez, az 1975-ös Helsinki Záróokmányban, az 1990-es Párizsi Kartában és az Európa Tanács konvencióiban megfogalmazott kisebbségi jogok betartásához, hogy a boszniai borzalmaktól megrettenve az agresszív politikával szemben inkább a békítgetés, mintsem a határozott föllépés politikáját követi.

Pedig a megoldás, a megbékélés elvei, mintái és keretei adottak a Kárpát-medencében a Balkánon, sőt a Kaukázus vidékén is. Európa nyugati felében a decentralizáció, a helyi demokrácia, az önkormányzat, az autonómia ma mindennapi gyakorlat. Az Európai Unió tagjaiként, vagy oda törekedve akarnak lenni, akkor Magyarország szomszédjainak a kisebbségekkel szemben követett politikában szakítani kell egy 85 éves rossz hagyománnyal. Amíg erre nem kerül sor, addig állandó lesz a feszültség a többségi nemzet és egyfelől a kisebbségben élő nemzeti közösségek, másfelől azok anyaországga között. E feszültségeket felelőtlen politikusok előszeretettel gerjesztik. Az ilyen politika, nem pedig a törvényes, politikai eszközökkel saját fennmaradásuk biztosítására törekvő kisebbségek veszélyeztetik a stabilitást és gátolják a valódi demokrácia kialakulását. Európa országainak érdeke, az 1920-as magyar békeszerződést előkészítő nagyhatalmaknak pedig különleges felelőssége, hogy Trianon legnagyobb kárvallottai, a magyar kisebbségek végre föllelegezhessenek, és szülőföldjükön, őseik földjén ismét ott-hon érezhessék magukat. Magyarország ezt elsősorban azzal segítheti elő, ha politikailag stabil, a NATO-ban jó szövetséges, az Európai Unióban jó gazdaságpolitikát folytató partner, szomszédjai számára pedig segítőkész, de érdekeiért határozottan kiálló barát.

Jegyzetek

- 1 Winston S. Churchill: *The Second World War. 1. The Gathering Storm.* London, 1948. Cassel, 1965. 7. Sajtó fordításom.
- 2 Jó példa volt erre az MDF és a romániai ellenzék által Nagy Imre újratemetésekor, 1989. június 16-án aláírt Nyilatkozat. Ebben többek között az aláírók egyetértettek, hogy „Erdélynek... a kulturális és vallási pluralizmus modelljévé kell válnia... Biztosítani kell mindegyik nemzet jogát az autonóm politikai képviselethez és a kulturális autonómiához. Ennek megvalósítása megköveteli – többek között – a magyar nyelvű oktatás megszervezését minden fokon, beleértve a kolozsvári magyar egyetem visszaállítását is.”
- 3 A magyar békeszerződés előzményeiről és születéséről számos tudományosan megalapozott és elfogultságtól mentes munka született. Az újabb magyar szakirodalomból kiemelkedik L. Nagy Zsuzsa, Ormos Mária, Arday Lajos, legújabban pedig Romsics Ignác monográfiája, illetve szintézise, valamint a Zeidler Miklós által szerkesztett, közel ezeroldalas dokumentumgyűjtemény. Elsősorban, de nem kizárólag brit levéltári források alapján igen pontos *post mortem*et adott Roy Bridge, R. W. Seton-Watson két fia, Hugh és Christopher, továbbá Wilfried Fest, V. H. Rothwell, Kenneth Calder. E munkákat, saját kutatásaimmal kiegészítve használtam föl *Az elveszett presztízs* című könyvem második kiadásában. Legújabban Mark Cornwall írásai kiegészítik és megerősítik azt a képet, amit ez a rövid összefoglalás nyújt.

V. Vigh Károly

Arany

X93:327

TELEKI PÁL, BAJCSY-ZSILINSZKY ÉS A JUGOSZLÁV-MAGYAR KAPCSOLATOK

Ha arra a kérdésre akarunk feleletet kapni, hogy a Horthy Miklós fémjelezte negyedszázad külpolitikájának voltak-e alternatívái, akkor mindenekelőtt olyan ellenzéki politikus megnyilatkozásait kell tanulmányoznunk, mint Bajcsy-Zsilinszky Endre, aki történelmi tanulmányaiban, nagy terjedelmű emlékirataiban és rendkívül szerteágazó levelezésében fejtette ki nézeteit a magyar külpolitika kérdéseiről. Állásfoglalásának súlya különösen megnőtt a második világháborút megelőző időszakban, amikor fokozatosan az egész antifasiszta front és demokratikus ellenzék vezéralakjává emelkedett. Ebből az időszakból hadd emeljük ki a jugoszláv-magyar kapcsolatokat és különösen a magyar-horvát viszony eseményeit.

Bajcsy-Zsilinszky már az 1930-ban megalakított Nemzeti Radikális Pártja időszakában megfogalmazott *Nemzeti radikalizmus* című politikai programjában külön fejezetben foglalkozik a külpolitikával. Eme munkájának XIII. fejezetében mindenekelőtt hangsúlyozni kívánja: „minden igazi magyar nemzeti külpolitika végső célja a történelmi Magyarország helyreállítása és a magyar nemzet Duna-völgyi világtörténelmi szerepének visszavívása és biztosítása, amiről az utánunk következő nemzedékek nem mondhatnak le”. És amikor hangsúlyozza a dunai népek szolidaritásának a szükségességét, akkor úgy véli, hogy a „dunai népek felsőbb megszervezésének irányítása” a magyarokra vár. És mindehhez még hozzáteszi azt a fontos megállapítást, hogy a dunai népek szolidaritása

„egy nagyobb német- és oroszközi Közép-Európa természetes érdekközösségébe ágyazódik bele”. A Zsilinszky által említett terület a Finnországtól a Balkánig húzódó, úgynevezett Zwischen-Európa kis államait foglalja magában. Ezzel kapcsolatban hangsúlyoznunk kell, hogy Zsilinszky eme külpolitikai megnyilatkozásaival később is gyakran találkozunk. Ennek során úgy gondolja, hogy a mintegy 12 kis országnak észak-déli irányban húzódó, közel 100 milliós lélekszámú láncolata a két nagyhatalom érdekszférájában kell hogy felismerje a katonapolitikai helyzetükből adódó egymás iránti szolidaritás szükségességének a parancsát.

Az már más kérdés, és Bajcsy-Zsilinszky optimizmusára vall, hogy programja értelmében Magyarországra vár a kezdeményezés és a kulcsszerep Közép-Európában. Ami pedig a fentiekkel összefüggésben a revíziót illeti, azt úgy képzeli el, hogy hivatkozva a „horvát-magyar sorsközösségre és testvériségre”, szerinte Magyarországnak ki kell jutni az Adriára. Ugyanakkor viszont elveti a kisantant államok szövetségét és ellenzi az Anschlusst, de helyesli az Ausztriával kiépítendő barátságos viszonyt. Mindezekért híve a Páneurópa gondolatnak, és ezzel összefüggésben külön figyelmet szentel Németországnak. Ugyan tisztában van azzal, hogy a német impérium túlsúlya veszedelmesen nehezedik a Duna völgyére.

Tehát Zsilinszky külpolitikai programjának lényege a Duna-völgyi magyar szupremácia, a magyar-olasz barátság, a német imperializmussal szembeni védekezés feladata és a közép-kelet-európai kis népek közötti szolidaritás gondolata, valamint a határokon túli magyarság védelme. Külpolitikai témájú publicisztikáját ezek a gondolatok uralják. Éppen ezért már 1930-ban a *Nemzeti radikalizmus* című politikai programjában a magyar külpolitika egyik legfőbb feladatának tartotta a magyar-szerb-horvát kiegyezés és együttműködés megvalósítá-

sát. És amikor a *Völkischer Beobachter*, a náci párt hivatalos lapja ellentétet kíván szítani a magyarok és a horvátok között, Bajcsy-Zsilinszky lapjának, a Szabadságnak a hasábjain (Üzenet a Dráván-Száváon túlra, Szabadság, 1936. dec. 6.) visszautasítja a náci lap cikkét, és kijelenti: „Hét évszázad szellemében kell keresni a lelki és politikai kapcsolatok fölvetését ezzel a neves horvát nemzetel. Anélkül természetesen, hogy odaadnánk magunkat egy kicsinyes és gonosz testvérharc eszközéül horvátok és szerbek között.”

A horvát-magyar kapcsolatok jövőjéről szólva hangsúlyozza, hogy az nem lehet sem szerb-, sem olaszellenes. Végül a *Völkischer Beobachter* értésére adja, hogy a magyar-horvát-szerb vitákhoz a német sajtónak nincs beleszólási joga, lévén az Duna-völgyi kérdés.

Lényegesnek tartottuk ezeket az előzményeket ismertetni, nehogy olyan látszata legyen a délszláv orientáció felvetésének, mintha csak az új olasz Balkán-politika következtében került volna erre sor. A kezdeményezés Belgrádból jött. Az ottani *Pravda* meleg hangú cikket közölt Horthy kormányzóról, a magyar-délszláv viszonyról, és a végén összegzésszerűen megállapítja: „s nem kétséges, hogy a magyarok és szlávok összefogása egész Közép-Európa új alapját rakhatná le”. A cikkíró jólesően regisztrálja a pozitív megnyilvánulásokat, és úgy látja: a magyar-délszláv közeledés fontos feltétele a magyar problémák igazságosabb megértésének.

Horthy parlamenti ülészakot megnyitó beszédének kedvező jugoszláv visszhangja a következő alkalom, amikor Bajcsy-Zsilinszky ismét a barátság hangján írhat. A magyar-jugoszláv közeledésről az a véleménye: ha a kölcsönös szándék valóban politikai realitássá válik, bizonyára kijózanítólag hatna a nagyromán sovinizmus bukaresti képviselőire anélkül, hogy „a jugoszlávoknak meg kellene tagadni azt a természetes dunai kapcsola-

tot Romániával, amelyet a belgrádi sajtó most Magyarországgal szemben is hasonlóan hangoztat”.

A lengyel tragédia heteiben valószínűleg a magyar külpolitikai orientáció kényszerű átépítése, a lengyel barát és szövetséges kiesése miatt is fordul dél felé, és indokolja meg a magyar–délszláv együttműködés történelmi szükségességét. A *Buda, Belgrád, Zágráb* című cikke már a későbbi Buda–Belgrád tengely elképzelését sejteti. A történelmi áttekintés széles körű felvázolása után így fejezi be Zsilinszky a Független Magyarország hasábjain a jugoszláv orientációt megindokoló fenti írását: „De valójában itt volna az ideje, hogy ráébredjünk külön-külön a magunk történelmének ama halhatatlan tanulságára, hogy magyarok és délszlávok számára tartós szerencse mindig csak az egymással való megértésből és baráti együttműködésből fakad.”

A „furcsa háború” időszakában – azaz 1939 szeptembere előtt – Olaszország még megőrizte semlegesességét, mert remélte, hogy ezáltal erőteljesebben szólhat bele a Balkán és Délkelet-Európa sorsába. Ekkor még Nagy-Britannia a Franciaországnak megküldött bizalmas jelentésében Olaszország megnyerése mellett száll síkra, és ezért nem gördít akadályt egy további balkáni olasz előtörésnek. Az angol kormánynak ugyanis tudomására jutott, hogy Mussolini Horvátország elfoglalásának gondolatával foglalkozik.

Mindezt tudva, Teleki miniszterelnök úgy fogalmazza meg az ország teendőit, hogy hozzá kell nőnünk lélekben és erőfeszítésekben a Duna-völgyi küldetésünk feladataihoz. Ezzel kapcsolatban viszont Bajcsy-Zsilinszky a magyar külpolitikának ama előfeltételét képzelte el, hogy a magyar dunai küldetést ne csak mi magyarok valljuk, hanem Európa is. Ugyanakkor Teleki koncepciójában Jugoszlávia főleg azzal összefüggésben került előtérbe, hogy a délszláv állam semlegesítésére volt szük-

ség a Románia ellen Erdély visszahódítására tervbe vett háború esetén. Ehhez a szándékhoz azonban Teleki sem Olaszország, sem Németország hozzájárulását nem kapta meg. Mint ismeretes: a második bécsi döntés sem ilyen körülmények között jött létre.

A Teleki-kormány pozitív szemléletű Balkán-politikáját nagyban támogatta Bajcsy-Zsilinszky Endre, aki a Balkán-konferencia alkalmával Németh Imre barátjával együtt és Teleki miniszterelnök támogatásával folytatott fontos tárgyalásokat a jugoszláv államférfiakkal. Ennek előzményeibe Németh Imre visszaemlékezései engednek betekintést, aki 1939. december 9-én kelt útra Belgrádba, mert előzetesen odahaza a sajtóban és különböző közéleti fórumokon egyre-másra jelentkezett a magyar-jugoszláv kapcsolatok baráti rendezésének az óhaja. Ebben az atmoszférában engedett számos sürgető buzdításnak és indult Belgrádba. Az elvitt ajánlóleveleknek és a jugoszláv fővárosban működő két magyar újságírónak köszönhetően fogadta őt Cvetkovic miniszterelnök, Macek horvát miniszterelnök-helyettes és több jugoszláv politikus. A velük lefolytatott baráti tárgyalások után öt nap múlva visszaérkezve Magyarországra, beszámolt Teleki miniszterelnöknek és közeli barátjának, Zsilinszkynek tapasztalatairól, amelyekről a Magyarország című napilap *Magyar szó, magyar dal, magyar hangulat Belgrádban* címmel jelentetett meg tájékoztatást. Németh Imre a leg részletesebben barátját, Bajcsy-Zsilinszkyt tájékoztatta tapasztalatairól, akivel szokásuknak megfelelően a krisztinavárosi Philadelphia kávéházban találkozott. Barátja ennek a beszélgetésnek a hatására határozta el, hogy bár ellenzéki képviselő, de mivel jó a viszony közte és Teleki között, nem látja akadályát politikai missziójának. Valóban: ahogyan ezután Németh Imre írta meg memoárjában, Teleki így biztatta őt az útra: „Menj csak, Bandi! Te ott most népszerű leszel. Majd utasítom követünket, Ba-

kách-Bessenyeit, hogy készítse elő megbeszéléseidet...” Ilyen előzmények után indult Bajcsy-Zsilinszky barátjával együtt 1940. február 2-án vonattal Belgrádba, ahol akkor kezdődött a Balkánkonferencia.

A tárgyalások során Cvetkovic miniszterelnök, majd Cincár-Markovic külügyminiszter fogadták őket. Kettőjük közül a külügyminiszter a közös jugoszláv–magyar problémáikat így fogalmazta meg: „A semlegességünket kell mindenáron megvédenünk, minden oldal felé.” Majd felkeresték Vladimír Maceket, a horvát parasztpárt vezérét, akit hazájában a horvát Deák Ferencnek neveztek, mert ő teremtette meg a szerb–horvát kiegyezést. A beszélgetés során Zsilinszky azt kérdezte, hogy ő, a nagy békítő és egyeztető, nem tudná-e művét azzal folytatni, hogy a magyar–jugoszláv megértés elmélyítését is szorgalmazza?

„Mindig, mindenkor a megegyezés a jó, a helyes, a minden érdeket lehetőleg egyformán kielégítő megegyezést kívántam, nemcsak hazámban, hanem tágabb, közép-európai otthonunkban is – mondotta Macek, majd így folytatta: – Nekünk itt, ezen a tájon kell valamit csinálnunk, ha meg akarjuk őrizni sajátos népi és nemzeti egyéniségünket. A romba dőlt monarchia konstrukcióját kell valami merőben új szerkezettel pótolni, ami megfelel az itt élő népek érdekeinek, de kielégíti az újabb államformációk önállósági igényét is.”

Zsilinszky – erre válaszolva – utalt arra, hogy Kosuth Duna-konföderációs terve óta ennek a felfogásnak Magyarországon komoly hagyománya van, mire Macek így reagált:

„Duna-völgye helyett én mindig szívesebben gondolok egész Közép-Európára. A közép-európai paraszt népekre. A lengyelek is Közép-Európában laknak, és zömükben a görögök is parasztok. Danzigtól Athénig egységes parasztság húzódik, és ezeknek a paraszt népeknek

létformája, termelési és értékesítési érdeke is egy. Én egy közép-európai parasztszövetséget tartanék kívánatosnak. Az ilyen szövetség nem fenyegetne senkit, de igen nagy nyomatókkal tudná védeni a hozzá tartozó népek érdekeit. És azt a sok színes népi egyéniséget, amelynek gazdasági, politikai, kulturális függetlenségéhez, önálló fejlődéséhez mindnyájan oly erősen ragaszkodunk.”

Zsilinszky Endre erre hosszasan ismertette a Macekéhez hasonló felfogását, amit két évvel azelőtt, az 1938-ban megjelent *Egyetlen út a magyar paraszt* című könyvében részletesen kifejtett. Macek végül rendkívül szívélyesen meghívta Zsilinszkyékét a horvát főváros mellett fekvő kis birtokára, ahol – mint mondotta – gyönyörű, nagy szarvú, fehér magyar ökröket tenyészt. Így jellemezte állatait:

„Remek és gyönyörű állatok! Különös és ritka egyéniségük miatt szeretem őket. A többi fajta tán hasznosabb és gazdaságosabb, de az életben nem a haszon és a gazdaságosság a legfőbb érték. Az egyéniségben megnyilatkozó szépség és erő minden földi értéknél több.”

Zágrábba való elutazásuk előtt Belgrádban még számos érdekes beszélgetést folytattak. Ahogy Németh Imre visszaemlékezésében olvashatjuk: „Minden eszmecsere arról győzött meg minket, hogy a jugoszláv népek: a szerbek, a horvátok, a szlovének éppen olyan szívós elszántsággal szeretik és védik a maguk népi egyéniségét, mint a mi népünk.”

Zsilinszky Endre, aki mindennél többre becsülte az egyéni szabadságot, a férfias függetlenséget, elragadtatással beszélt új barátairól. Kijelentette Németh Imre előtt: „Ha újra hazát és népet kellene választanom, melyért élnem és halnom kell, magyar népem után ezeket választanám!”

Bajcsy-Zsilinszky – visszatérve Budapestre – nem csupán a rendkívül kedvező jugoszláviai tapasztalatait

közölhette Teleki miniszterelnökkel, hanem – kívánságára – eljuttatta neki a *Helyünk és sorsunk Európában* című könyvének kéziratát. A miniszterelnök felismerte Zsilinszky munkájában, hogy nem csupán nagyvonalú politikai és történelmi mű, hanem egyben vádirat a nyugati hatalmak ellen bűnös rövidlátásuk miatt, amellyel felborították Európa egyensúlyát és vádirat a németek ellen, önző terjeszkedési szándékaik miatt, de ugyanakkor férfias kiállás is önvédelmi politikánk mellett. Minderre akkor került sor, amikor Teleki éppen a magyar–jugoszláv barátsági szerződés ratifikálását készítette elő. Mint ismeretes, a fenti előzmények után 1940. december 12-én Belgrádban írták alá a magyar–jugoszláv örökbarátsági szerződést.

Magyarország és Teleki számára csupán délen létezett egy olyan szomszéd, Jugoszlávia, mellyel – Bajcsy-Zsilinszky közreműködése után – azért kötötte meg a barátsági szerződést, hogy ily módon közös erővel kísérelhessék meg kiutasítani a hitleri Németország Délkelet-Európára, a Balkán felé irányuló agresszív terveit. Amikor viszont Jugoszlávia 1941. március 26-án a belpolitikai változások következtében csatlakozott a háromhatalmi egyezményhez, és emiatt március 27-én puccsal megdöntötték a Cvetkovic-kormány hatalmát, Teleki kétségbe esett. Másnap ugyan lemondott, de miniszterei kérésére azután visszamondta lemondását. Végül is április 1-jén összeült a Legfelső Honvédelmi Tanács, amely Teleki indítványát fogadta el a teendőkről. Ezek lényege: a magyar csapatok csak akkor léphetnek akcióba, amikor már Jugoszlávia formailag megszűnt létezni. Április 2-án azonban megérkezett a Külügyminisztériumba Barcza londoni követ távirata, amelyből kiderült, hogy az angol kormány nem nézheti el, hogy Magyarország akármilyen feltételekkel is részt vegyen egy Jugoszlávia elleni fegyveres akcióban. Ugyanakkor súlyosbította Te-

leki helyzetét, hogy Horthy közölte miniszterelnökével: részben figyelmen kívül hagyja a Legfelső Honvédelmi Tanács előző napi döntését.

A vázolt súlyos tények – érthető módon – mélyen érintették Teleki lelkiállapotát. Még április 2-án este ugyan részt vett a Bazilikában a cserkésztsztek lelkigyakorlatán, ahol meggyónt és hosszan elbeszélgetett Witz Béla apátplébánossal. Ezután felment a Várba, és visszavonult a Sándor-palotában lévő lakosztályába. Még éjfél előtt átvette Barcza György táviratát. Ezt követően azonban fél kettő és fél három között főbe lőtte magát. Április 3-án reggel hét órakor holtan találták az ágyában.

Tettét a kormányzóhoz írt búcsúlevelében így okolta meg: „Szószegők lettünk. A gazemberek oldalára álltunk. Nem tartottalak vissza, bűnös vagyok.”

A történelem viszont azt bizonyítja, hogy Teleki betartotta szavát, mert amikor 1941. március végén a Jugoszláviában végbement németellenes fordulat a német–magyar együttműködés fejében (német átvonulás – katonai részvétel) felvetette a Délvidék visszaszerzésének lehetőségét, Teleki egyedül maradt ama törekvésével, hogy Magyarország ne vegyen részt a Jugoszlávia elleni akcióban. Csak olyan kompromisszumokat tudott a kormányától kicsikarni, amelyek Jugoszlávia szétesése következtében formailag nem szegték volna meg az örökbarátsági szerződést. S amikor kiderült, hogy ezek Nagy-Britannia számára nem elfogadhatók, Teleki Pál akkor lett öngyilkos.

Ebből a szempontból a Horthyhoz írt két levele közül a második levél a fontos bizonyíték, amely így szól: „Főméltóságú Úr! Ha cselekedetem nem sikerülne teljesen és még élnék, ezennel lemondok. Mély tisztelettel Teleki Pál”.

Teleki Pál öngyilkossága – mivel az egyetlen ilyen bátor tett volt a korabeli világban – nagyobb hatást gya-

korolt a határon kívül, mint idehaza. A diplomáciai kapcsolatok megszakadtak ugyan Nagy-Britanniával, de Churchill ismert nyilatkozatában egy széket javasolt üresen hagyni Teleki számára a majdani békekonferencián. Ez a szék azonban került oda!

VIGH KÁROLY

Felhasznált legfontosabb források:

- Vigh Károly: *Bajcsy-Zsilinszky Endre: A küldetéses ember*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1992.
- Vigh Károly: *Bajcsy-Zsilinszky Endre külpolitikája*. Budapest Mundus Kiadó, 2002.
- Teleki Pál és kora*. Budapest, Occidental Press, 1992. Szerk: Csicsery-Rónay István és Vigh Károly
- C. A. Macartney: *Teleki Pál miniszterelnöksége, 1939-1941*. Budapest, Occidental Press, 2000.

X07:93

u Danokai Magyar
gln

VALAMI A MAGYAR CSILLAGRÓL

A *Magyar Csillag* – „a *Nyugat* álneve”. Ez a megállapítás egyszerűsre mind tömör jellemzés is, Ottlik Géza kései leleménye a hetvenes évekből. Ezzel szemben maga a folyóirat, amely szerkesztője, Illyés Gyula szavával „felszólalási jogot” biztosított 1941 októberétől 1944. április 15-ig minden magyar írónak, bárhova tartozzék is, „ha az érték és a jó szándék mandátumát felmutatja”, a kor közigazgatási viszonyaira jellemző kényszer szülte véletlen leleménynek köszönhető a nevét. – Irodalomtörténeti közhely, hogy Babits Mihály halálával érvényét veszítette a nevére szóló lapengedély, ezért „a *Nyugat*nak a hivatalos szabályok szerint meg kellett szűnnie”: írja Gellért Oszkár önéletrajzi jellegű visszaemlékezésében. (*Egy író élete a Nyugat szerkesztőségében*) Jellemző viszont a (mindenkori?) bürokrácia józan paraszti ésszel követhetetlen logikájára, hogy a folyóirat nevét viselő, s azzal szimbiózisban létező *Nyugat* könyvkiadójára ez a szabály már nem vonatkozott, s ennek volt köszönhető, hogy itt jelent meg, Illyés Gyula szerkesztésében a *Babits Emlékkönyv*, amelynek törzsanyagát eredetileg a *Nyugat* következő, Babits-emlékszámába szánták.

Ügyszintén Gellért Oszkár emlékiratában olvasható, hogyan emlékezik vissza ő, az örökös segédszerkesztő, jó évtizeddel később (könyve 1962-ben látott napvilágot a Gondolat kiadásában) 1941 augusztusára, s a *Nyugat*ot folytató *Magyar Csillag* nevének születésére.

„A Lánchíd melletti budai kávéházban ültünk ketten (a Philadelphia kávéházzal van szó, ahol Illyés Gyula

egy időben szinte törzsvendég volt – D. M.), mielőtt Ilyés felment volna a miniszterelnökség sajtóosztályára, hogy ott megbeszélje az új folyóirat nevét. Én hosszú tanácskozás után a „csillag” nevet ajánlottam. Ez tetszett Ilyésnek. A sajtóosztály sem ellenezte, de azt kívánta, hogy a név előtt legyen a jelző is: a 'magyar'. Így történt, hogy Ilyés folyóirata, amelynek címlapján az ő neve alatt Schöpflin Aladáré is szerepelt, 1941. október 1-jétől 1944. április 1-jéig *Magyar Csillag* néven jelent meg, a *Nyugat* régi emblémájával, Beck O. Fülöp Mikes-plakettje után készült rajz fényképmásolatával. Ilyéssel megbeszéltem, hogy a *Nyugat* előfizetőinek a közösen kiadott *Babits Emlekkönyvet* küldjük meg a két elmaradt szeptemberi szám helyett. – Két és fél éven át a *Nyugat* könyvkiadója anyagiilag biztosította a *Magyar Csillag* létét.”

Hát ez nem egészen így volt. Először is: a *Magyar Csillag* nem 1944. április 1-jén, hanem csak 1944. április 15-én szűnt meg. A hajdani főszerkesztő: Ilyés Gyula, *A Nyugat vége* című, s az *Irodalmi Újság* 1954. július 17-i számában közreadott cikkében már korábban helyreigazította az idős költő memóriazavarát, amit azonban Gelért Oszkár a jelek szerint nem vett figyelembe. – De ami fontosabb: Ilyés Gyula hagyatékának a családi levelezést őrző részében fennmaradt az alábbi levél, amelynek címezte, Ilyés Gyuláné Kozmutza Flóra, aki ekkoriban Dobozon tartózkodott és folytatta azokat a szociológiai és lélektani felvételsorozatokat, amelyeket még 1938 nyarán kezdett el. (Az anyag első része Ilyés Gyula *Lélek és kenyér* című könyvében jelent meg 1939-ben, kiegészítve „Kozmutza Flóra értelmesség és ösztönvizsgálataival.”) – Íme a koronatanú beszámolója, amely 1941 augusztusában keletkezett, s amelyet Ilyés Mária szívességéből adunk közre:

(Budapest, 1941. augusztus ?-án. – Az eredeti dátumozatlan. – D. M.)

Kedves Flórácskám,

ma kaptam 24-i leveled, köszönöm, igen megörültem neki. Ne dolgozz olyan sokat, hisz már majdnem kétszeresét csinálod a napi adagnak!

Most kedd este van, megint a Ph.-ban¹ írok, az eddigieknél tán még telibb hét nap után. A múltkor elfeledtem megírni, hogy a *Nyugat* szerkesztésének átírása ügyében a miniszterelnökségen is jártam, azt hiszem pénteken. Zilahy-Sebes nevű sajtófőnöknél, aki hajdan megkért, hogy külföldiekkel találkozzam, tán emlékszel. Úgy látszott, hogy a dolog rendben megy. Szombaton megjött az értesítés, hogy Z-től függetlenül a *Nyugatot* betiltották. Vasárnap este hazamenet itt a „Krisztina” utcai kertecskéjében megláttam Z-t, odamentem. Elmondta, hogy Dulin hallani sem akar a *Nyugatról*, nem azért, mert akkor én nem fogadtam el a kéznyújtást, hanem mert a lap: zsidóbarát, szabadkőműves, stb., szóval, amit a háború előtt a Ny.-ra mondtak. De megint fel D-hez hétfőn együtt.

Képzeld Gellért lelkiállapotát, mondtam, hagyjuk az egész lapot, tessék Mihály mellé a fegyvert – lovat, nekem úgy sincs sok kedvem a szerkesztéshez, meg ki nek kell még? Annak a munkatárs gárdának? De így-úgy – szóval felmentünk D-hez.

Majd elmondom élőszóval, hogy folyt le a beszélgetés – adatként hazád hivatali életéhez. Végül: más címen esetleg engedélyezik. Délután a Nyugat-találkozón persze nagy izgalom, órákig tartó keresés: mi legyen a cím. Itt küldöm a papírt, amelyre leírtam, mi minden jutott eszünkbe. Végül abban állapodtunk meg: Hűség. (Gellért találta ki.)

Közben nekem vagy öt emberrel kellett az Emlékönyvbe adott kéziratról beszélnem, javítást tanácsolnom, stb. Kabátban ültem, mert egy kicsit volt hőemelkedésem. (Ma már nincs.) Weöres nem írta meg a vers-

technikáról vállalt tanulmányt. Este 9-kor találkoztunk külön a Ph.-ban, hogy megbeszéljük. (A mellettünk lévő páholyban azt hiszem, épp a te laboratóriumi kartársaid ültek.) Éjfél után váltunk el. Igen kedves fiú.

Ma 11-kor kellett D.-hez mennem ismét, a címmel. Épp arra az időre kért Balogh² Baranyaihoz.³ Nem tudom, miért: lemondtam. D.-hez velem jött Komjáthy⁴, ő is a miniszterelnökségen dolgozik. A beszélgetés megint úgy folyt, mint tegnap. – Hűség? – kérdezte – Fenyő Makszihoz?! Ő kezdett címeket ajánlani: Tárogató, Furulyaszó s végül – amihez konokon kötötte magát: Szép Írás. A Szép Szóról fogalma sem volt, így nem értette, miért nem fogadhatom épp ezt el. (Különben elfogadtam volna, csak már legyen vége.) Utoljára a vitában kifáradva a Magyar Csillagot ajánlottam, mert a Tisztás, Mérték, Hűség közt még ez ellen tiltakozott legkevésbé. De ez sem tetszett neki. Bejött még valami minisztériumi ember, az a Csizma az asztalon-t ajánlotta! Utoljára akaratok ellenére az elkészített kérvénybe a Magyar Csillagot írtam be.

A kérvényt most küldték be a kultuszminisztériumba, egy-két hét alatt döntenek. Gondoltam, jó volna, ha itt volnál, szólhatnál kollégáidnak – de akad más magas pártfogó is: Ybl Ervin⁵, ha igaz.

A *Nyugat* szeptemberi száma tehát már nem jelenhet meg, pedig épp azzal készültem már el. Így az Emlékkönyvet igyekszünk gyorsítani. Anyag rengeteg van, de rengeteg az ismétlés, a vacak is. Sokat visszautasítottam, de sok visszautasításból halálos sértés lenne. Ámulva néztem, hogy akik annak idején meg se nyikkantak Babits védelmében, hogy ünneplik, vállalják most. A világ legnagyobb polgár-, szabadság-, zsidóvédője lett! És persze, hogy hozakodik elő mindenki a kis kérkednivaló emlékeivel. Épp ezért, úgy döntöttem, hogy ami emlékezést már én leírtam, nem közlöm.

A rádiót a rekedtség miatt lemondtam, más olvasta fel, de a pénzt megkaptam. Ott is voltam érte ma este,

mert már annyira nem volt pénzem, hogy röstelkedve Gellértől kértem 20 pengőt tegnap.

Még ma este is kell itt valakivel, Csécsyvel⁶ találkoznom, cikke ügyében. Egy kicsit már kimerült, vagy inkább felzaklatott vagyok.

Babitsnél nem voltam, csak telefonáltam neki: egy-két napra elmegy Simonffy Margóhoz.⁷

Hát jó bőven beszámoltam, kedveském, kövesd példámat. De elsősorban parancsomat arra, hogy pihenj, pihend ki egy félévre magad, egyél, fürödjél. Igen sokat gondolok rád.

Írjad meg, a jövő héten feljössz-e, mert ha nem, vasárnap mindenképpen lemegyek.

Sok szeretettel csókollak,

Gy.

S üdvözlök mindenkit.

A levélben említett Nyugat-találkozón felmerült címjavaslatokra vonatkozó szavazás eredményét külön lapon mellékelte a levélhez:

„A szám azt jelenti, hogy a 18 jelenlevő közül melyikre hányan szavaztak:

Mérték 9 (18-ból)

Bástya

Magyar Néző 5

Torony

Magyar Csillag 8 (12)

Magyarok

Tisztás 9

Göncöl

Kilátó (4)

Hűség (18)

Tisztás

Mérték

Magyar csillag”

A *Magyar Csillag* első számának megjelenése után ugyancsak levélben arról számol be feleségének Illyés Gyula, hogy: „velem semmi újság: tegnap is, ma is a szokottan telt a napi munka, utána Gellért – a M. Cs.-ot változtat-

lanul támadták, nincs nálam a lapkivágás, majd itthon megmutatom – aztán ebéd, délután munka. Befejeztem a Gionót,⁸ ma délután Gellértszel Babitsnénál voltunk, kiválogatni a további verseket a lap számára.” (Babits Mihály hagyatékából. – D. M.)

Az itt közölt levelekből is, de ekkoriban írt naplójegyzeteiből is kiderül, hogy Illyés Gyula mennyire vonakodott a rá háruló feladattól. Életműsorozata *Itt élned kell* című kötetében megjelentetett, 1941. augusztusi keltezésű naplójegyzetei híven tükrözik a feladattal való birkózás belső, lelkiismereti küzdelmét. „A feladattal úgy voltam, mint Jónás a próféatasággal. Mindent meg kell tenni, hallottam Babits hangját. Így tettem meg 'mindent' – kedvem ellenére.”

Illyés Gyula jóhiszemű természet volt, de semmiképpen sem naiv. Pontosan érezte, tudta, hogy a rá hulló égi teher mellett („Kezdetben a *Nyugat* címlapján volt Ady és Babits neve, most felettünk ragyog – nyilatkozta a *Magyar Nemzet* 1941. szeptember 22-i számában. – Ez jellemzi a *Magyar Csillagot*.”), s hogy „Babits emléke előtt pirulnék, ha csak egyetlen magyar író úgy érezné, hogy nem vehet részt annak a lapnak a munkájában, amely a magyar irodalom emelését szolgálja, az ő életének legnagyobb szándékát... Akit a sors az ő helyére lök, az csak összefogásra gondolhat. Ezt pedig csak alázattal szolgálhatja, majdnem azzal a szerzetesi fegyelemmel, ahogyan Osvát előre felkelt és meghajolt a zsebből kihérlő kézirat előtt, ha Kosztolányi hozta, ha fűzfapoéta” (*Naplójegyzetek*, 1941. augusztus). De a szellemi hídépítés történelminek mondható felelőssége mellett, a Szovjetunió elleni hadba lépés, az úgynevezett harmadik zsidótörvény és a moszkvai csata előestéjén egy egészen másfajta, de ugyanígy lerázhatatlan földi teher is nyomta a *Magyar Csillag* programjának megvalósításán dolgozó lapszerkesztő vállát, aminek *irodalompolitika* a neve. Így érthető igazán, miért éppen ekkor jegyezte föl naplójegy-

zeteiben azóta elhíresült mondatát irodalom és politika viszonyáról, amely eredetileg így hangzott: „Hadd kezdjem példaképpen újabbkori nyelvünk legárukkodóbb öszszetett szavával, az irodalompolitikával. – Ki párosította össze a hattyút a görénnyel?... Kinek volt szüksége erre a korcs és hazug és láthatóan balkáni szörnyszüleményre?... Korunk új szavai közt az ‘emberanyag’ mellett ez az ‘irodalompolitika’ hoz ki a sodromból. Bámulom az embert, aki ajkára veszi: nem látja értelmét? Értelme az – hányan nyögik jobbról és balról –, hogy a műalkotást ne értéke szerint mérjem, hanem aszerint, mit használ bandámnak... Nem az ellen van szavam, hogy az írók politizálnak. Nekem is van politikai állásfoglalásom, s irodalmunk annyira kívánatos árnyalatosságához jó élesztőnek nézem a politikát is, sőt a pártállást is. A baj éppen az, hogy íróink nem írói mivoltukban politizálnak, hanem csak szolgálják a politikát és különféle hatalmakat.”

Amiért érdemes hosszabban idézni ezt a régi írói indulatkitörést, azt nem csupán minden időben érvényes – szomorú – időszerűsége indokolja, hanem egy különös és még inkább elgondolkodtató, majdnem-egyidejű írói eszmefuttatás is. Egy angol író: George Orwell tollából, amelyet ugyanerről a problémáról szólván 1948-ban vett papírra az 1984 és az *Állatfarm* írója: „Az író belebojnyolódhat a politikába – írta Orwell *Az írók és a Leviatán* című esszéjében –, de ajánlatos polgárként, emberként tennie, nem pedig, íróként. Azt gondolom, nincs joga, hogy – pusztán érzékenységére hivatkozva – kibújék a politizálás piszkos munkája alól... De bármit csinál is pártjának szolgálatában, a párt érdekében írnia nem szabad, meg kell értenie, hogy az írás más lapra tartozik.”

Orwell állásfoglalása is azt mutatja, hogy egészséges ösztönű és ép szellemi erkölcsű író nem követheti el az írástudó árulását, nem vehet részt a hattyú és a görény perverz nászában.

Illyés Gyula, annyi belső vívódás után, elsősorban Schöpflin Aladár, a majdani társszerkesztő ösztökélésére vállalta el a lap szerkesztését. Schöpflin Aladár egyébként „írásba” is adta, hogy véleménye szerint az egyesítő-szintetizáló szellemű Illyés Gyulát „ösztönös magyarsága, európai műveltsége, irodalmi dolgokban egészséges ítélőképessége” predesztinálja erre a szerepre. Illyés pedig a számára természetes egyesítő készség egyik fő törekvésére célozva azt nyilatkozta „a *Nyugat* álnevével” induló új lap második számának megjelenése után, hogy bár „fele életem zsellérházban telt el, legmélyebb népi voltomban is – nyugatos vagyok.” (*Film, Színház, Irodalom*, 1941. november 9. – december 4.) Folyóirata pedig: „irodalom, magáért az irodalomért”.

Ennek a deklarációja akkoriban legalább olyan istenkísértésnek hatott a „balkáni szószörnyeteg” elvakultjai fülében, mint egy évtizeddel később, a zsdánovi művészetpolitika éghajlati viszonyai között. (Illyés összefogó-egybetelő szándékának érdekes dokumentumáról éppen Gellért Oszkár tesz említést: „Egy délelőtt telefonáltál, hogy ne a szokott Parlament kávéházban találkozzunk, hanem egy Szabadság téri másik kávéházban. Ott, ahol egyszer Kállai Gyulával is találkoztunk, akit nagyon melegen invitáltál, hogy írjon a *Magyar Csillag*ba. De Kállai nem írt: nyilván nem tetszett neki az, hogy Te minden tehetséges, akár jobboldali, akár baloldali író közös fórumává akartad kiépíteni a lapodat.” – *Levelezésem a kortársaimmal*. 1955. Budapest, Művelt Nép.)

Hogy Illyés törekvéseit már embrionális állapotban is körkörös gyanakvás fogadta a magyar szellemi életet örökké mérgező irodalompolitika légkörében, arra a barátai is jóakaratóan figyelmeztették a leendő lapszerkesztőt. – Nem ismered az írókat! intette Keresztury. „Nemcsak az összefogásra kapok legyintést. Legyintésféle legyen a jóakarató mosolyokban is. Egy biztatásra

átlag harminc kétely esik: most? ilyen viszonyok közt? ilyen felfogással? A kétkedve reám tekintő szem hol az együgyű paysan du Danube-öt, hol a minden hájjal megkent parasztot keresi bennem.”

Mégis vállalta. A második világháború tűzvészlobogásos esztendeiben megismételve a megismételhetlent: a *Nyugat* csodáját.

Így látta ezt a *Magyar Csillag* utókora is, valóságos dicsőhimnuszokat zengve a folyóirat betöltött szerepéről, szellemi függetlenségéről, amely az akkor írástudók ellenállását jelképezte, a lap minden olvasója számára világosan érzékelhető módon.

S ez elképzelhetetlen lett volna a szerkesztő személyisége és lapszámról lapszámra megvalósuló szerkesztői ars poéticája nélkül. „Az Illyés szerkesztette irodalmi lap minden kortárs folyóiratnál nagyobb tekintéllyel és mindegyiknél következetesebben vállalja az új világégés idején a helytállást, az emberi-írói felelősséget.

A *Magyar Csillag* szembefordul a hódító hitleri ideológiával, a fasizmussal, az antiszemitizmussal... A *Magyar Csillag* nemzetmentést, németellenességet, a hivatalos politikától való elkülönülést hirdet. Tért nyit az elvi vitának, de a személyeskedést számúzi hasábjairól.” (Tüskés Tibor: *Illyés Gyula. Arcok és vallomások*, 1983, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó.) – „A magyar irodalmi ellenállás központja, az értékek a humánus őrzője volt... a *Nyugat* szellemi örökségét folytatta, a háborús viszonyokhoz alkalmazkodva, kényszerűségből új címmel. Illyés a nemzedéki és népi-urbánus ellentétek fölé helyezte a lapot, összefogást teremtett, a baloldali, üldözött írók írásait is közölte.” (Az *Új magyar irodalom lexikona* szócikkből. 1994, Budapest, Akadémiai Kiadó.) – Csak a létezett szocializmus irodalomtörténet-írásának monumentális, 6 plusz 6 kötetes, 8469 (nyolcezer-négyszázhatvankilenc!) oldalnyi összterjedelmű

fő-fő büszkeségéből, a „spenótból” (van, aki e nevet nem ismeri?), nehéz volna a lap jellemzését idézni, mert önálló alfejezet vagy akár csak egy bekezdésnyi szöveg sem tárgyalja a korszakkal foglalkozó, 1966-ban megjelent kötetben a folyóiratot, csupán hat és fél sorban tesz róla említést, az elismerést ideológiai tartózkodással vegyítve. (Jóllehet a magas irodalomtudomány is elfogadja az irodalomszerető olvasók nézetét, hogy a *Magyar Csillagnak* is lehetett akkora súlya és jelentősége irodalmunk alakításában, mint – mondjuk – a részletesen tárgyalt *Láthatárnak*, vagy az *Együttnek*, vagy akár az *Ezüstkornak*. A lap, szerkesztőinek köszönhetően a magasrendű irodalom fóruma volt, magáért az irodalomért. Utókora ebben látja legfőbb érdemét. A kortárs írók és a sajtó egy része viszont ugyanezért támadta szakadatlanul és őrzöngő – ügyészért és betiltásáért kiáltó – dühvel. S ezekben a rendszerint minősíthetetlen hangú támadásokban olyanok is részt vettek, akik ugyanakkor természetesen tartották, hogy a lap általuk legyalázott szerkesztője azért közölje beküldött írásaikat a *Magyar Csillag* hasábjain. Nomina sunt odiosa... S Illyés bensőjében nyilván sebzetten, de ritka nagyvonalúsággal közölte is azokat, amennyiben megfeleltek a lap által támasztott magas esztétikai szempontoknak. (Hiába, így kerek a magyar világ...)

Következzék néhány csepp abból a gyűlölettengerből, amely a hivatalosság pretenciójával fellépő jobboldali sajtóban hullámozott, s amire idézett második levelében Illyés is utalt. – Ezek a támadások ugródeszkának használták a *Babits Emlékkönyvet*, hogy egy füst alatt a *Magyar Csillagot* is denunciólják. Egyiket a másikkal. Ezekből a förmedvényekből azért érdemes szemelgetni, hogy a mai olvasó több mint hat évtized távolából is érzékelhesse – in vivo – a bennük fővő mérget.

„A teljes magyar irodalmat reméltük s már az első lapon csalódást okoz az írók névsora. A teljes magyar irodalom helyett a *Nyugat teljes gárdája* van csak itt, rom-

lott, avas levegőjével... a hetvenhat névnek több mint a fele zsidót és félzsidót jelent, vagy zsidó érdekeltséget: mi készítette Illyés Gyulát arra, hogy élükre álljon, s ezt a társaságot kiáltsa ki 'magyar szelleműnek' 1941-ben. Hát lehet ezt elhallgatni a harmadik zsidótörvény vigíliáján?... Illyés célját és terveit a *Magyar Csillag* első két száma leplezi le... Aki még nem fogott gyanút, s nem látja összeférhetetlennek a népi kultúrát nemzetközinek tartó Babits kultuszát a magyar irodalom népi vonalával, vegye kezébe a *Magyar Csillag* első két számát.

A Babits Emlékkönyv a Magyar Csillag számára fogta össze a Nyugat zsidóit és liberálisait... Kérdés, hogy támogathatja-e a történetek után Illyést magyar író, aki felelősséget érez a magyar népért... Illyés fordított Osvátnak készül. Osvát zsidó volt, de magyar írókat is mentett. Illyés magyar s csak zsidó írókat fog menteni, mert nemcsak a régi emblémát őrzi hűségesen, hanem a régi tőkét s a régi embereket is. (Magyar élet, 1941. december – Kiemelések az eredetiben. D. M.)

„Nagy öröm napja virrad október elején a magyar irodalmi baloldalra. – Szellemeskedik a *Magyarság* névtelenségbe burkolódzó cikkírója. – Megjelenik a *Nyugat* szellemi jogutóda, Illyés Gyula folyóirata: a *Magyar Csillag*. A liberális lapok hatalmas hirdetésekben közlik a nagy és vigasztaló hírt olvasóikkal. Ugyanilyen hirdetést lobogtat 'legszebb' oldalán a *Népszava* címet viselő marxista szaklap is oly készséges lelkesedéssel, mintha az egykori 'Vörös Csillag' szellemi újjászületését várna Illyés Gyula új üstökösétől. A baloldalnak ezt a lelkesültségét teljes mértékben megértjük. A folyóirat szerkesztője, Illyés Gyula már jó előre bejelentette, hogy lapjában a *Nyugat* szellemének utódja kíván lenni! Utóda és boldog örököse az örök Ignotus szellemi hagyatékának, vagyis annak az irodalmi és esztétikai iránynak, amelyet a magyar világszemlélet még akkor sem tudott magáénak vallani, amikor ez az

irányzat a 'magyar' irodalomban úgyszólván egyeduralkodó volt, és sajna magyar költői és írói nevek hitelesítették állítólagos magyarságát és európaiságát... az igazi magyar irodalompolitikai szemlélet mindig tudatában volt annak, hogy ha egy-egy vers, vagy novella hangja magyar íróé volt is, ugyanakkor a kéz mindig – Veigelsberg-Ignotus Ezsaué!... (Illyés) fennen hangoztatott cselédi sorsból való származása alkalmasnak látszik arra, hogy ennek az ideológiának esztétikai kisugárzását 'magyar' és 'népi' jelzővel lehessen forgalomba hozni... az úgynevezett Magyar Csillag szerkesztőjének személye, irodalmi és politikai egyénisége és múltja némi joggal keltheti fel Népszaváék szőrös szívében azt a reményt, hogy a megszületett Magyar Csillag nemcsak Ignotus szellemét fogja visszaidézni a múltból, hanem a Vörös Csillagét is, amit elvégre egy szerényebb igényű marxista 1941-ben, a keresztény kultúráért küzdő Európa kellő közepén nem is tartható túlságosan lekicsinyleni való eredménynek. (Kiemelések a Virrad Veigelsbergéknek... c. glossza eredetijében. – D. M.)

1942. január 9-én a *Nemzetőr* szerint „Arról a Magyar Csillagról van szó, amelyet Babits Mihály halála után ragasztottak a szomorú magyar égre, még pedig csakis azért, hogy a Nyugatban uralkodott hebroid-polgári-materialista szellemnek magva ne szakadjon. Látható vezérük, sajnos, gondolva a harmadik, negyedik, vagy hányadik újabb zsidótörvényre, Illyés Gyula személyében magyar ember, népi írot kerestek, és fájdalom, találtak is. Azt, hogy ez a Magyar Csillag jobban hajaz a Mogen-dovidhoz mint teszem azt a Fiastyúkhhoz, már alaposan megdokumentálta a nemrég megjelent Babits Emlékkönyv. Íróinak hetvenöt százaléka zsidó vérű vagy zsidó feleségű volt, No és az Emlékkönyv gárdája pontosan egyezik a folyóirat gárdájával... Nem érzik az illetékesek, hogy nagyon de nagyon fölösleges a mellé a Csillag mellé a 'magyar' jelzőt odabiggyeszteni?” (Kiemelések az eredetiben.)

De nemcsak a *Nemzetőr*, hanem az *Új Magyarság* is igyekszik felhívni az ügyészség figyelmét a lap és szerkesztője túrhetetlen tevékenységére: „Illyésnek sikerült az, amit a *Nyugat*ban nem túrt tovább a kormányzat. Illyés Gyula visszaélt a kormány bizalmával: a *Magyar Csillag*, amelyhez hasonló című lap csak egy van a világsajtóban: a *Vörös Csillag*, folytatja ugyanott, ahol a *Nyugat* abbahagyta. Címбетűi, emblémája, tartalma mit sem változott. Illyés tíz-tizenöt íróat lát csak az országban, hat-hét abból is, mint rég, zsidó.” (*Új Magyarság*, 1942. november 18.). – Öt nappal később, a *Virradat* 1942. november 23-i számában: „De arra feleljen Illyés, a *Mosolygó merénylet* című vers, a 'Villám villan a sztyeppén' kezdetű vers írója: mért követte el azt a mosolygó merényletet, hogy a hatalmi (sic) *Nyugat* megszűnt köntösében és tartalmával jelent és jelenik meg a *Magyar Csillag*. Ha a kutyának más nevet adnak, akkor más kutya lesz belőle? Illyés Gyula, a volt párizsi emigráns, a charkovi író kongresszusista most ne vezérkedjen a magyar irodalomban!”

1943-ban, az *Új Magyarság* hasábjain Milotay István cikksorozatban foglalkozott a népi irodalom jeles képviselőinek a működésével. (*Népi válság, népi Magyarország* volt a cikksorozat címe, amely 1944-ben, könyv alakban is napvilágot látott.) Erre a sorozatra utal a *Virradat* jegyzetírója, 1943. május 17-i számában, miközben a *Magyar Csillag*ban 1943. május 15-én közreadott *Együttes vallomást* pécézi ki: „Milotay, nagyon finoman azt írta róla (mármint Illyésről D. M.), hogy verseskönyve fedelén olyan az arcképe, mint valami angol utazóé. Nos, én nem vagyok olyan finom, az utazót ügynökre írom át: de annál is tovább megyek, s azt mondom, hogy Illyés Gyula olyan azon az arcképen, aktatáskával a mellén, mint egy géppisztolyos, sereghajtó zsidó politruk.”

Azt hiszem, ennyi elég. Csak melleleg jegyzem meg: nem kell mélylélektani ismeretekkel rendelkezni

ahhoz, hogy e támadások inspirációjában – mindenek túl és mindenképp mélyén – felismerje az olvasó a kartársi irigység csillapíthatatlan acsargásait. Köztük olyan nagy tehetségét is, aki emberi tulajdonságai miatt – Illyés kései jellemzését idézem róla – „nehezen bírta a tehetségét... tántorgott az égi teherrel”. S nem mellesleg: ezekre az alant, ámde annál veszélyesebb támadásokra Illyés Gyula a maga szintjén, tehát verssel válaszolt: a *Tűzes trónnal*, melynek „Egy hírlapi hadjáratra” volt az ajánlása. Talán elegendő, ha csak a kezdő és záró sorait idézem befejezésül: „Ültessenek a trónusodra, másat / akkor se mondhatok: / (– Halálig igaz az legyen,) / mit ma dalolva mondhatok még: // Abban az iszonyatos hőben / remeghetek s vacoghatok, / vissza semmit se vonhatok: / zengőn oly messze szállt belőlem.” (1943. március 22.)

DOMOKOS MÁTYÁS

Jegyzetek

- 1 Philadelphia kávéház
- 2 Balogh József (1893–1944) publicista, klasszika-filológus, irodalomtörténész, a *Nouvelle Revue de Hongrie* és a *Hungarian Quarterly* szerkesztője, a *Hírünk a világban* c. ankét szervezője. A Gestapo emberei ölték meg.
- 3 Baranyai Lipót (1894–1970) pénzügyi szakember, 1938 és 1943 között a Magyar Nemzeti Bank elnöke.
- 4 Komjáthy Aladár (1894–1963) költő, Babits Mihály felfedezettje és pártfogoltja. 1921-től 1944-ig minisztériumi tisztviselő.
- 5 Ybl Ervin (1895–1965) művészettörténész
- 6 Csécsy Imre (1895–1981) író, újságíró, politikus. 1913–14-ben a Galilei-kör tagja, 1918-ban Jászi Oszkár titkára, 1934 és 1944 között a *Századunk* munkatársa, majd szerkesztője és a Magyar Radikális Párt megalapítója.
- 7 Simonffy Margot (1897–1959) előadóművész: Babits Mihály *Jónás könyvét* az ő előadásában vették lemezre.
- 8 Illyés Gyula négy regényt fordított Jean Gianótól: *Zeng a világ* (1939.); *Valaki a hegyekekből* (1940.); *Örömmel élni* (1941); *Sarju* (1943).

Wodolányi Gyula

ANTALL JÓZSEF ÉS A KORSZERŰ KONZERVATIVIZMUS*

Antall József olyan politikus volt, aki otthonosan mozgott az eszmetörténetben, és a szellemi érés hosszú évei alatt pontosan tisztázta magában a magyar és európai politikai hagyományhoz, valamint a korszerű áramlatokhoz való viszonyát.

Ebben nem pusztán a családi örökség vezérelte, hanem saját kíváncsisága, folytonos önképzése, olthatatlan szomja a széles látókörű tájékozódásra.

Miniszterelnöksége nyugodtabb perceiben, péntek délutánokként az irodájában, vagy repülőúton, gyakran tért ki olvasmányaira. Egyszer váratlanul egyik Henry Adams-tanulmányomra terelte a szót – sosem gondoltam, hogy olvasta. Pedig természetes volt ez, hiszen olyan könyv végén állt ez a tanulmány, amely Thomas Jeffersonról, valamint nagy kortársairól, John Adamsról, Madisonról és Hamiltonról szólt, és a korai amerikai köztársaság dilemmáit, a demokrácia alternatíváit vetette fel. De Antallon kívül kevés magyar demokrata politikus adta tanújelét, hogy ismeri ezt a könyvet.

Antall nézete a 19. század nagy magyar liberálisairól is jellegzetesen életszerű volt, annak az államférfinek a szemléletmódja, aki mindig a teljes igazságot tartja szem előtt. Így írt erről egy levelében Tar Pálnak, 1982 márciusában: „Elég szilárd elveim, világnézetem és történelemszemléle-

* A Deák Ferenc Konzervatív Közéleti Klubban, 2005 márciusában elhangzott előadás szerkesztett változata.

tem volt ahhoz mindig, hogy merjem vállalni az eklekticizmus, az »elkenés«, az »igazság szétosztása« vádját /.../ az utókor ítéletében nem egymással szemben kell megítélni Széchenyit, Kossuthot, Deákot, Eötvöst vagy akár Görgeit, hanem a maga szerepében, a politikai alternatívák képviselőjében, de egy politikai palettán, a nemzeti liberalizmus nagy alakjaként. /.../ ki-ki lehetett konzervatívabb, radikálisabb stb., de egy célt láttak maguk előtt: a modernizált önálló Magyarország megteremtését”. (Tar, 85–86)

Gyakran mesélt Antall arról is, mekkora élmény volt számára fiatal kamaszként a népi írókat olvasni, és közismertek a hivatkozásai arra, hogy a Püski Kiadónak és könyvesboltnak buzgó törzsvásárlója volt. Ezt az élményét különösen akkor emlegette nekem fájdalommal, amikor az MDF-en belüli ellenzéke létrehozott egy népnemzeti tagozatot, amelybe őt nem hívták meg. Hajlamai és olvasmányai nyomán organikus politikai filozófiát alkotott meg, melynek három elemét sorolta fel. Hadd idézzem e hármas egységnek egyik tömör, megfogalmazását: „a magyar politikai gondolkodás folyamatosságában a reformkor nemzeti liberális, nemzeti demokrata gondolatvilágától a kereszténydemokrácia gondolatvilágán át a népi írókig, ez az egész szellemiség együtt alkotja azt a politikai gondolkodásmódot, amelyet mi vállalunk”. (II. 564).

Ez a mondat egy Pálffy G. Istvánnak adott interjúban, 1993 júniusában hangzott el, a szárszói találkozó ötvenedik évfordulója alkalmából, melynek megünneplésére szintén nem hívták őt meg. Antall a népi mozgalom egyetemes vonásait hangsúlyozza, mondván, hogy annak nagy alakjai, mint Németh László, Illyés, Kovács Imre és Bibó középen álltak, és elutasították a veszélyes érzelmi dilemmákat. Mert nem állítható szembe egymással, mondják, a magyarság és az európaiság. Nem állíthatók szembe a radikális szociális követelések a demokrácia alkotmányos rendszerével, amelyet a 19. századi nagy ma-

gyar liberálisok alkottak meg. Említi Antall a 30-as évek magyar keresztényszocialista törekvéseit is.

Hozzáteszi: „Mi a politikai irodalomnak ezeket az alkotásait szintézisben látjuk, és /.../ el lehet helyezni /ezeket/ az európai gondolkodásban is.” Hivatkozik Wilhelm Röpke *A harmadik út* című könyvére, amely nagy sikert aratott a magyar értelmiség körében a világháború alatt. Ez a könyv, mint mondja, nem egyéb, mint „a szociális piacgazdaság európai és nemzetközi felfogása” (565).

Politikusról, államférfiről szólván a kérdés az, hogy alkalmasak voltak-e ennek a gondolati szintézisnek az elemei egy korszerű demokrácia kormányzására 1990-ben, és alkalmasak-e ma?

Továbbá: hogyan tagolódott be ez a gondolatrendszer a korszerű nyugati áramlatokba? És: mit tudott megvalósítani ebből a szellemiségből Antall a kormányzás szokásos kényszerpályái, a kossuthi egzisztenciák nyomása alatt?

Röviden összefoglalva azt mondhatjuk, hogy ezek közül az elvek közül Antall és csapata kormányzásában sarkalatos szerepe volt a demokratikus, alkotmányos intézményrendszer gyakorlati megteremtésének, működtetésének. Máig ható alapvetése lett ez demokráciánknak, amit Antall nagy morális erővel képviselt. Jól emlékszünk, hogy olyan esetekben is betartotta a miniszterelnöki hatáskör határait, amikor ez politikai céljait csorbította – emlékezzünk nézetkülönbségeire a köztársasági elnökkel és az Alkotmánybírósággal.

E hármas szintézis másik elemének sikere testesült meg abban az erőteljes nemzetközi kapcsolatrendszerben, amelyet az EDU és az IDU tagjaival, a konzervatív és néppártokkal teremtett meg Antall. Személyes és elvi barátságokkal, amelyek olyan politikusokhoz kötődtek, mint Kohl kancellár, az idősebb Bush, Alois Mock, Jacques Chirac vagy Ruud Lubbers. Ennek is volt köszönhető, hogy Antall miniszterelnöksége idején Magyarország lett a közép-euró-

pai stratégia motorja, a térség vezető tényezője a világpolitikában. Szomorú visszaemlékezni erre ma, a magyar külpolitika elszürkülése, gyengesége, koncepciótlansága idején.

E kapcsolatoknak külön politikai és érzelmi töltést adott Antall hite az európai integrációban. Gyakran emlegette, hogy ezt a történelmi, sorsfordító gondolatot kereszténydemokrata, jobbközép politikusok teremtették meg. Német részről az az Adenauer kancellár, aki másfelől zöld utat adott gazdasági miniszterének, Erhardnak a röpkei szociális piacgazdaság bevezetésére. És nyilván Antall európai elkötelezettségének visszaigazolása volt, hogy megkapta – Alain Poher, a francia szenátus elnöke javaslatára – Robert Schuman Díjat.

A harmadik elem, a szociális piacgazdaság kormányzati megvalósításában nehézségekkel találta szemben magát Antall. Miniszterei és tanácsadói közt többen képviselték ezt a törekvést – így Kádár Béla, Bod Péter Ákos, Botos Katalin, Szabó Tamás és a Magyar Szemlében Röpkét és Erhardot méltató Hieronymi Ottó –, de a rendszerváltozás bel- és külgazdasági keretei kényszerpályákat jelöltek ki. Az örökölt államadósság, a szovjet piac hirtelen összeomlása tartozott ehhez a kerethez, de különösen nyomasztó volt a Valutaalap által nagy súllyal, szélsőségesen képviselt politika, amely gyors piaci liberalizációt és privatizációt sürgetett, tekintet nélkül a helyi viszonyokra. Antall gazdaságpolitikai eredményei ennek ellenére is emlékeztetéseket, és különösen szembetűnnek például az 1993 második félévi növekedési adatok, ha összehasonlítjuk őket az 1995-ös Bokros-csomag hozadékával: a súlyos restriktívval, a szociális és oktatási terhek áthárításával, a felszökkenő inflációval, a stratégiai cégek gyorsított privatizációjával, a hazai vállalkozásfejlesztési alapok felszámolásával.

Antall politikai filozófiájának és stratégiájának e rövid jellemzése után rá kell térni egy különleges körülményre:

Antallt gyakran nevezték konzervatívnak a külföldi és a magyar sajtóban, s ekként tartotta őt számon olyan elvbarrátja és tisztelője, mint Margaret Thatcher. Mégis, ő maga talán egyetlen egyszer sem jellemezte ezzel a szóval magát. Beszélhetünk-e egyáltalán Antall konzervativizmusáról?

A szó kerülése Antall részéről tudatos volt. Egyfelől, Antall elhatárolódott az 1848–1945 közti magyar politikai hagyománynak azoktól az áramlataitól, amelyek konzervatívnak tartották magukat – s ebben belső körének sok tagja egyetértett vele, Szabad Györgytől és Jeszenszky Gézától kezdve jómagamig. Ez természetes következménye annak, hogy ő a 19. századi liberálisok és a népi írók utódjának vallotta magát. Történelmi örökségünkben, sajnos, nem jó a konzervatív szó csengése.

Másfelől, az elmúlt évtizedben, éppen Antall halála óta, nagy fordulat zajlott le a konzervatív szó használatában világszerte. De nemcsak terminológiai ez a fordulat, hanem tartalmi is. Ennek jelei, első fejleményei már a 90-es évek elején, sőt a 80-as években is feltűntek Európában és az Egyesült Államokban, de csak az elmúlt tíz évben hoztak gyökeres változást. Több összetartozó, de nem minden részében azonos jelenségről van szó. Egy új mentalitásról és egy új nyelvezetről. Roger Scruton, a kiváló brit konzervatív gondolkodó 1993-as mondatai pontosan jelzik az akkor lezáruló korszakot. Helyzetfelmérése borús, talán túlságosan is az, de kijelöli a kitörés, a változtatás útját is: „Európának és Amerikának ma már alig akad olyan szeglete, ahol az ember még konzervatívnak vallhatja magát anélkül, hogy ne sodorná nyomban veszélybe szavainak hitelét. A konzervativizmusnak éppen ezért egyik legsürgetőbb feladata egy olyan nyelv létrehozása, amelyben a konzervatív jelző nem szégyellnivaló. Ez pedig egy nagyobb szabású vállalkozás részeként lehetséges: meg kell szabadulnunk a nyelvet bénító skatulyáktól. Korántsem könnyű feladat. Egy bizonyos értelemben ez maga a politika. A kommunis-

ták már kezdetben felismerték, hogy aki hatalmába keríti a nyelvet, az úr lehet a gondolatok felett is – legalábbis ami a gondolkodás határait illeti”. (*Mi a konzervativizmus*, 118).

„Ma már”, mondja Scruton 1993-ban. Nos, ma már, 2005-ben a helyzet egészen más. Noha ez a kisebbségi komplexum akkor különösen az egyetemi, értelmiségi köröket jellemezte, gondja volt ez a politikának is, és a magyar jobbközépnek is. Jól emlékszünk azokra az értelmiségi diskurzusokra, amelyek a Fidesz 1995–1996 körüli terminológiaváltása, nevezetesen a *polgár* szó rehabilitálása körül hullámoztak. A kommunista agitprop ördögi leleményességgel járatta le legfontosabb szavainkat. Megbélyegezte vagy kiürítette őket. Nemzet, nép, polgár, jobboldal. Melyik szót lehet ezek közül újrafényesíteni, átértékelni, visszaadni a becsületét? A *nemzettel* kezdte Antall József – Illyés Gyula és a mai íróbarátaink nyomán, és messze jutott előre a szó felemelésében. Az EDU-kapcsolat a *néppártiság* becsületét adta vissza. De veszélybe került, amikor Csurka István lépett fel szélsőséges nemzeti radikalizmusával, amely a népi és nemzeti gondolatok korszerűtlen, demagóg nosztalgiáira játszott.

Névválasztásaink előtt még egy csapda áll. Az, hogy a 30-as évek magyar demokratikus hagyománya, amely oly fontos Antallnak és jó néhányunknak, a második reformkor tündöklő nemzedéke, magát javarészt baloldalinak határozta meg a neobarokk hivatalos eszmeiséggel, és a hárommillió koldus Magyarországgal szemben – de legalábbis reformista ellenzékinek. Nemcsak a szociáldemokraták és baloldali radikálisok, de Bibótól Illyésig, a nagybátyámtól József Attiláig, Nagy Ferencről Bajcsy-Zsilinszky Endréig mindahányan. Reformista volt, és velük rokon gondolatokat vallott Márai is – a kevesek egyike, aki a polgár szót akkor vállalta. Mert bizony a polgár akkoriban a nyárspolgárt, a kispolgárt jelentette az értelmiség szemében – egy műveletlen, politikailag öntudatlan masszát.

Csapda tehát a baloldal–jobboldal dichotómia is. Mint Scruton mutatja ki, ezt is a kommunista agitprop gondolkodás merevítette meg a harmincas években, és használta demagógiája furkósbotjaként. Groteszki eredményekkel – mert vajon baloldali volt-e az a francia kommunista párt, amely egy ideig Hitlerrel szimpatizált a saját demokratikus kormányával szemben? Ha a mai magyar politikai nézeteket tekintjük, akkor is világos, hogy a hagyományos bal–jobb megkülönböztetés szinte semmi útmutatást nem ad. Mert maga az *élet* lépett túl ezen a dichotómián, és éppen a konzervativizmus – egy néppárti konzervativizmus – feleledésével. Nem kérdéses, hogy a hagyományos közösségek értékét, a nemzeti hagyomány fenntartó erejét hirdető népi írók az agitprop terminológia szerint jobboldalinak és konzervatívnak minősülnek – és ekképpen is ítélték el őket, különösen 1948 és 1956 után. De vehetünk példát egészen más helyről is. Barroso, az Európai Bizottság portugál elnöke egy olyan, magát szociáldemokratának nevező párthoz tartozik, amely konzervatív és liberális nézeteket vall.

A konzervativizmus a baloldaliság nagy századában, a 20. században is mindig erős *mélyáram* maradt az angolszász országokban. 1980 körül pedig fordulat történt. Ronald Reagan és Margaret Thatcher erőteljes, karizmatikus politikai tehetsége előhívta, megszervezte ezekben a társadalmakban azokat az erőket, amelyeknek elegük volt az elmúlt húsz év ideológiájából és politikájából. Elegük lett a vízfejjé nőtt államból, az államkapitalizmusból, a cinikus egyenlősdiből, a minőség degradálásából és a pozitív diszkrimináció abszurd, a bűnözést és a devianciát bátorító, a többséget elnyomó végleteiből. A törvényre emelt, és a társadalom szétesését gyorsító szabadosságból. Elegük lett a szovjet megszállást legitimizáló détente-politikából és a kommunisták iránti *balliberális* sznobizmusból.

Ennek a reagani hullámnak a hátán nyerte meg az amerikai elnökválasztást az idősebb Bush, és 1992-es veresége csak időleges haladékot jelentett a mégoly tehetséges Clinton által vezérelt balliberális erőknél. A legutóbbi amerikai választás meggyőző konzervatív győzelmet hozott az Egyesült Államokban, és nem kis mértékben a fiatalok, az első ízben választók körében. Nagy-Britanniában pedig immár tíz éve olyan miniszterelnök vezeti a Munkáspártot, egyelőre rivális nélkül, aki bizonyos konzervatív értékek megerősítésével szerzett hatalmas népszerűséget és nyert három választást.

Itt nincsen most idő arra, hogy e gazdag jelenségnél méltó árnyaltsággal időzzünk el. A konzervativizmus korántsem egységes ideológia – sok tekintetben ellentétes nézeteket és attitűdöket takar ez a szó Nyugaton is. Csak annyit mondanék erről itt, hogy Antall József ebben a képben az én számomra egyértelműen úgy jelenik meg, mint a kiváló politológus, Egedy Gergely által érték-konzervativizmusnak nevezett organikus gondolkodás egyik nagy politikusa. Ezt az irányzatot így jellemzi könyve, *A konzervativizmus az ezredfordulón* 49. oldalán: „Egyáltalán nem közömbös, hogy az elkövetkező évtizedek magyar konzervativizmusa milyen arculatú lesz, és hogy azokat az elemeket tudja-e integrálni, amelyek a leghatékonyabban segítik a nemzet fejlődését (...) a magyar sajátosságoknak (és általában is a közép-európai tradícióknak) sokkal jobban megfelel a konzervativizmus azon változata, amely nem a piac maximális szabadságában látja a legfőbb célt, hanem a szociális egyensúlyt fenntartó növekedésben és bizonyos tradicionális alapértékek védelmében”.

Az ifjabb Bush mögött 2004-ben egyesült konzervatív palettából tehát, az általunk választott hagyományhoz nem az úgynevezett neokonzervatívok neoliberais szabadpiaci filozófiája áll közel, nem is a háború-párti, protestáns fundamentalista választóbázis, hanem azé a

csendes többségé, amely a déli és középső Amerika korszerű konzervatív mentalitását jellemzi. Egy ilyen derék-had gyarapodása az Antall József halála óta eltelt több mint tíz esztendőben nálunk is határozottan tűnik fel, és spontán módon is erősíti az új konzervativizmus néppárti jellegét, amely annak egyik legnagyobb ereje. A korszerű hagyományépítés, a helyi cselekvés és az emberi mérték áll e szemlélet középpontjában. Az identitások és a minőség tisztelete az élet minden régiójában.

Ritkán hangzik el, hogy ez a szemlélet ökológikus szellemű, bár elhatárolódik a környezetvédők leghangsabb csoportjainak stílusától, anarchista radikalizmusától. Nem kétséges azonban, hogy a korszerű érték-konzervativizmusnak tudatosítania kell a programjában rejlő ökológikus elemeket. Az elszabadult, értéksemleges liberalizmussal szemben, a növekedésmánia rombolásával szemben, ez nemcsak politikai sikert hozhat. Csak a mérték ökológikus tisztelete, a szolidaritás egymással és a természettel adhatja meg a túlélés reményét a földlakók számára. A helyi, nemzeti kulturális identitások megújulását.

Nem véletlenül tekintette úgy Antall József mindvégig, hogy a Bős–Nagymaros vízlépcső ellenzése világnézeti kérdés, és az is marad. A rendszerváltozás szellemének egyik csírája és korszerű hagyatéka.

KODOLÁNYI GYULA

Irodalom

- Antall József: *Modell és valóság*. I–II. Athenaeum Nyomda, Budapest, 1994.
- Egedy Gergely: *A konzervativizmus az ezredfordulón*. Magyar Szemle Könyvek, Budapest, 2001.
- Scruton, Roger: *Mi a konzervativizmus*. Osiris, Budapest, 1995.
- Tar Pál: *In Memoriam Antall József – Tanú és szereplő*. Kairosz, Budapest, 2003.

341-38

A Brenner Vilmos

Alma

SZABADSÁG ÉS SEMLEGESSÉG

Az osztrák államszerződés 50. évfordulójára

Az 1945 utáni magyar történelem egyik markáns dátuma 1955. május 15. Ezen az ötven év előtti napon két olyan nemzetközi megállapodás született meg, mely közvetlen és közvetett kihatásaiban nagy jelentőségű volt nem csak hazánk sorsának alakulására. A Varsói Szerződés, illetve az osztrák államszerződés lépett életbe ezen a napon. A két szerződés évtizedekre rögzítette a közép-európai népek sorsának szétválását, minthogy Ausztria visszanyerte szabadságát és függetlenségét az államszerződés révén, ugyanakkor hat közép- és kelet-európai ország további harmincnégy évre bezárva maradt a szovjet hegemonia övezetében a Varsói Szerződés révén.

Erről a szovjetek által diktált szerződésről itt részletesen nem kívánok értekezni. Elég annyit megállapítani, hogy a paktum nem szabad nemzetek között jött létre és nem azok érdekeit szolgálta. A Varsói Szerződés Magyarországra vonatkozó legszomorúbb kitétele volt, hogy látszólag legális módon bezárta hazánkat a Szovjetunió hatalmi, vagyis katonai és gazdasági szférájába, beleértve a szovjet csapatok magyarországi jelentését, akkor még beláthatatlan időtartamra. Ez volt a varsói paktum hazánkat érintő legsúlyosabb következménye, hiszen ily módon gyakorlatilag hatályon kívül helyezte az 1947-es párizsi békeszerződés azon kitételét, hogy a szovjetek kötelesek hazánkat 90 nappal az osztrák államszerződés megkötése után katonailag kiüríteni. A varsói paktum nyomán a magyarországi szovjet megszálló erőkből

„szövetséges csapatok” – vagy ami még szebben hangzott –, „vendégalakulatok” lettek, melyek még erősítést kaptak az Ausztriából kivont szovjet különleges hadtest hazánkba történt áttelepítésével.

Forduljunk most az osztrák államszerződés felé, beleértve annak előzményeit, tartalmát és következményeit.

Az osztrák államszerződés valójában békeszerződés volt, minthogy háborús állapotnak és az azt követő megszállásnak vetett véget. A szerződést a második világháború négy győztes hatalma, illetve Ausztria írta alá. Békeszerződésnek ezt az okmányt azért nem lehetett nevezni, mivel Ausztria már 1938 tavaszán, tehát jóval a második világháború kitörése előtt, elvesztette nemzeti függetlenségét a hitleri Németország úgynevezett Anschlussa révén. Ausztria 1938 márciusa illetve 1945 áprilisa közötti időkből mint állam nem létezett, miáltal nem is lehetett hadviselő fél, így békét sem köthetett. Ez volt az oka annak, hogy „államszerződésnek” nevezték el a II. világháború Ausztriára vonatkozó nemzetközi jogi lezárását. Az osztrák nép pontosan tíz évig várt az államszerződés megkötésére 1945. május 8. és 1955. május 15. között. Ebben az időszakban az ország teljes területe a négy győztes hatalom (Szovjetunió, USA, Nagy-Britannia és Franciaország) csapatainak megszállása alatt állott.

Az osztrák államszerződésnek messze visszanyúló előzményei voltak, melyek az 1938. márciusi eseményekkel, az országnak a német birodalomba történt bekebelezésével kezdődtek. A nemzetiszocialisták „Anschluss”-nak nevezett akcióját az osztrák nép jelentős része, valószínűleg többsége, főként gazdasági okokból, de történelmi események következtében is örömmel üdvözölte. Ausztria már 1918 őszén, közvetlenül az első világháború után, amikor a soknemzetiségű Habsburg-birodalomból kis, egységesen német nyelvű köztársasággá zsugorodott, az akkori szociáldemokrata vezetés alatt kimondta az egye-

sülést az ugyancsak szociáldemokrata vezetés alatt álló Németországgal. Az első világháború győztes hatalmai ezt az osztrák elgondolást csírájában fojtották meg, amikor az 1919-es Párizs melletti békeszerződésekben megtiltották az osztrák-német egyesülést. Ennek ellenére fennmaradt a „nagynémet” politikai törekvés az osztrák nép eléggé jelentős részében, főként a polgárságban és a szervezett munkásság körében. Hitler 1933-as hatalomra jutása újabb lendületet adott az „Anschluss” híveinek.

Ausztria gazdasági helyzete a két világháború közötti időben kétségbeejtően rossz volt, akárcsak Magyarországé. A munkanélküliség katasztrofális méreteket öltött. A majdnem kilátástalan gazdasági valamint a számos feszültséggel és szociális robbanóanyaggal terhelt belpolitikai helyzetből sokan csak az „Anschluss” segítségével vélték kiutat találni, minek következtében azután 1938 márciusában nagyon sok osztrák lelkesen üdvözölte a bevonuló német csapatokat – akik egyébként ugyanazt a nyelvet beszélték, mint ők, és akiknek „vezére” az osztrák születésű Hitler volt. Ilyen módon állott be a felelős állapot 1938 után, melyben *Ausztria egyidejűleg a hitleri agresszió első áldozata, de ugyanakkor számtalan náci és szimpatizáns országa is volt.* Ennek a furcsa kettősségnek rengeteg kihatása volt a későbbi évekre.

Az osztrák népnek azonban óriási szerencséje is volt! Az 1941. augusztus 14-én meghirdetett Atlanti Charta ugyanis kimondta, hogy a győztes háború után mindazon országok szuverenitása visszaállítandó, melyek agresszió révén azt elvesztették.

Két évvel később a három szövetséges nagyhatalom külügyminisztere, Hull (USA), Molotov (Szovjetunió) és Eden (Nagy-Britannia) az 1943 októberi moszkvai értekezletén deklarációt fogalmazott meg, melyben kinyilvánították, hogy Ausztria volt az első olyan szabad ország, mely a hitleri agresszió áldozatává vált, miáltal az

„Anschluss” semmisnek tekintendő. Ez a *moszkvai deklaráció* lett ezután valamennyi további Ausztriával foglalkozó határozat (Jalta, 1945. február illetve Potsdam, 1945. július) kiindulópontjává. A deklaráció Ausztria területét az 1938 előtti határokkal definiálta, miáltal többek között semmivé vált minden szerény magyar remény a burgenlandi határ esetleges revíziójával kapcsolatban.

Már említettük, hogy Ausztria a II. világháború befejeztével négyhatalmi megszállás alá került. A megszállási zónabeosztás a háborút lezáró stratégiai állapotnak felelt meg nagy vonalakban. A legnagyobb megszállási övezet a szovjeteké volt, minthogy magába foglalta Felső-Ausztria Dunától északra fekvő részét, egész Alsó-Ausztriát és Burgenlandot. Az amerikai zóna Felső-Ausztria déli részéből és Salzburg tartományból állott. Stájerország és Karintia képezte a brit zónát, Tirol és Vorarlberg pedig a francia megszállási övezetet. Bécs, az osztrák főváros, noha szovjet csapatok foglalták el 1945 áprilisában, a potsdami határozatok értelmében ugyanezen év szeptemberétől négyhatalmi megszállás alá került.

Még tartottak osztrák földön a harcok, amikor a Karl Renner által vezetett ideiglenes osztrák kormány 1945. április 27-én deklaráta Ausztria függetlenségét. Karl Renner szociáldemokrata politikus volt. Az ő vezetése alatt álló osztrák nemzetgyűlés mondta ki 1918 novemberében a köztársaságot és a Habsburg-ház trónvesztését. Renner szorgalmazta – nagyon is hatásosan – 1918 után a mai Burgenland Ausztriához való csatolását.

Renner és az osztrák szociáldemokrácia történelmi érdeme volt, hogy erősen baloldali beállítottsága mellett az első és a második világháborús összeomlás után megíúsított minden kommunista hatalmi törekvést, illetve népfreontos egyesülést. Ugyanakkor a szociáldemokraták voltak a köztársasági államforma fő kezdeményezői és támaszai.

Ausztriában 1945 áprilisában a szovjet megszálló hatalom tette meg Karl Rennert újra ideiglenes kormányfővé. Ennek ellenére a nyugati megszállási övezetek is elismerték kancellárnak, kitűnő politikai realitást mutatva, hiszen Ausztria létkérdése ebben az időben a szovjetekkel való viszony alakulása volt. A szovjet hadsereg kezében volt 1945 tavasza óta az ország legnagyobb megszállási övezete, az osztrák gyáripár túlnyomó része és kétszáz-ezer osztrák hadifogoly, volt német katona. Így az osztrák politikusoknak *beszélni* kellett tudniuk a szovjetekkel, jól adagolt érvekkel, minden provokáció elkerülésével – de minden alázatossági rituálé nélkül. Ehhez az „adagoláshoz” az osztrákok szerencsére mesterien értettek. Ausztriának nem voltak Rákosi Mátyásai és Gerő Ernői, kik vezető funkciót tölthettek be oly módon, hogy egyidejűleg a szovjet megszálló hatalom ügynökei is voltak.

Ausztriában és Magyarországon 1945 novemberében tartották meg az első szabad, háború utáni választásokat, melyek mindkét országban óriási csalódást hoztak a szovjeteknek és a kommunistáknak. Magyarországon a Független Kisgazdapárt 54%-os abszolút többségre tett szert, a Kommunista Párt csak sovány 17%-hoz jutott. Ausztriában a néppárt (Volkspartei) tett szert abszolút többségre, a kommunistákra pedig csupán a választók 5%-a szavazott. Ez a tény a bevonuló vörös hadsereg katonáinak háborúvégi garázdálkodásaira, erőszakára és rablásaira volt visszavezethető. Az osztrák KP ez után a vereség után megszűnt politikai tényező lenni, noha a szovjetek 1955-ig mindent megtettek támogatására.

Az Ausztriában győztes néppárt keresztényszocialista világnézeti bázison állott, választóit elsősorban a kis- és a nagypolgárság soraiból, valamint a parasztságból kapta, de a tisztviselők és alkalmazottak köréből is. Az 1945-ös választás után Leopold Figl alsó-ausztriai gazdálkodó lett Ausztria kancellárja. Ez a Hitler koncentrációs táborait

megjárt, népszerű politikus kitűnően tudott a szovjet megszállókkal beszélni, noha egy szót sem tudott oroszul. De értette mentalitásukat, és összekoccintotta poharát a megszállókkal, ha erre az ügy érdekében szükség volt. Gyakran volt rá szükség... De meg is lett az eredménye, mint-hogy a szovjetek az osztrák illetőségű hadifoglyaikat, volt német katonákat, korábban bocsátották haza, mint a volt „birodalmi” németeket, nemegyszer az akkori osztrák politikusok ügyes közbenjárása nyomán.

A gazdasági viszonyok 1945 utáni javulása avval kezdődött, hogy a három nyugati megszálló hatalom 1947-től kezdve eltekintett a megszállási költségek megtérítésétől. Még fontosabb lépés volt Ausztria számára, hogy az USA bevonta a Marshall-terv által segített országok körébe. Köztudott, hogy a Szovjetunió megtiltotta csatlós államainak, így Magyarországnak is, hogy részt vegyenek a Marshall-segélyben, noha háború sújtotta hazánk az ország erejét messze meghaladó módon viselte a megszállás, az újjáépítés és a jóvátétel terheit. A szerencse ennél a témánál is Ausztria oldalán állott, minthogy a szovjetek politikai okokból nem akadályozták meg az ország részvételét az amerikaiak által fizetett nagy európai újjáépítési program, az ERP akciójában, miáltal *Ausztria volt az egyetlen a Marshall-tervben részt vevő ország, mely részben szovjet megszállás alatt állott.* A segélyprogram szerződését 1948. július 2-án írták alá Bécsben az USA és Ausztria képviselői.

A Marshall-terv, illetve az ERP nyomán 1948 és 1952 között Ausztria minden ellenszolgáltatás nélkül (!) kereken egymilliárd dollár értékű segélyt kapott az USA-tól gazdasági életének újjáépítésére. Ez a milliárd dollár volt az osztrák történelem addigi legnagyobb pénzbeáramlása, mégpedig olyan előnyös módon, hogy sem föld, sem gyár nem került általa idegen kézbe. A Marshall-segély pénzei főként a nyugati megszállási övezetekben kerül-

tek befektetésre, miáltal jelentősen megváltozott Ausztria ipari struktúrája is, mely addig főként a Bécs-Linz-Graz háromszögben feküdt.

A Marshall-terv témájánál okvetlenül szót kíván a szovjet hadizsákmány és jóvátétel kérdése is. A szovjetek 1945 és 1955 között kb. egymilliárd dollár értékű veszteséget okoztak Ausztriának a hadizsákmány (német tulajdon), jóvátétel és a megszállási költségek révén.

Az osztrák belpolitikában 1953-ban némi változás állott be: eddigi kancellár, Leopold Figl külügyminiszter lett, kormányfővé pedig Julius Raabot választották. Raab is Alsó-Ausztriából származott, mérnök és építésmester volt. A hagyományos osztrák polgárságnak ez a kiváló képviselője gyakorlati észjárású, szűkszavú, erős személyiség volt, akit a szovjetek is respektáltak pragmatikus stílusa miatt. Raab előtt legfőbb feladatként az államszerződés megkötése lebegett. Kormányában koalíciós partnerként továbbra is jelentős szerepet játszott a Szociáldemokrata Párt, mely a Néppárt mellett Ausztria második nagy politikai erejét képezte.

Ausztria államfője („Bundespräsident”) ezekben az években Theodor Körner volt császári és királyi tábornok volt, az első világháborús Isonzo-front néhai vezérkari főnöke, szociáldemokrata vezető politikus, korábban Bécs polgármestere. Julius Raab, az új kancellár ugyancsak „hadviselt” ember volt, a cs. és kir. hadsereg első világháborús tartalékos főhadnagya, utásztiszt az Isonzo-fronton. Így is jelentkezett az elnöknel tréfásan összeütve bokáit kinevezése átvételekor. Ezt a kis epizódot csak azért említettem, hogy példával szolgáljak az osztrák közélet történelmi folyamatosságának bizonyítékául, két szörnyű világháború elvesztése után is.

A nagy világpolitika terén Sztálin halála után mutatkozott az első elmozdulás. Moszkvában rugalmasabb külpolitikát kezdeményeztek. A négy nagyhatalom kül-

ügyminisztere 1954 februárjában Berlinben értekezett, többek között az osztrák államszerződés témája is a napirenden volt, így Leopold Figl osztrák külügyminiszter is hivatalos volt. Figl ezen a konferencián felvetette az *osztrák semlegességet*, mint a vég nélkül húzódó államszerződés megoldási lehetőségét. Figl természetesen csakis katonai semlegességre gondolt és nem ideológiáira vagy gazdaságira.

Ez a svájci mintájú semlegesség magában foglalta az elhatározást, hogy Ausztria nem csatlakozik semmiféle katonai szövetséghez, és hogy nem tűr meg idegen katonai beavatkozást saját területén, valamint hogy semlegességét és szuverenitását még katonai erővel is hajlandó megvédeni.

A semlegességet szóba hozó osztrák kezdeményezés a szovjet külpolitika részéről pozitív megítélésre talált. A szovjetek, kik az osztrák államszerződés legfontosabb parterei voltak, ebben az időben időt és erőt kívántak nyerni a nagyhatalmi versengésben, főként a „békés együttélés” révén. Magyarországon Nagy Imre miniszterelnöksége jellemezte ezt a korszakot, (1953–1955-ig), a külpolitikában a Jugoszláviával való viszony rendezése és az életszínvonal szerény emelése.

Molotov gyorsan felismerte az osztrák államszerződésből, illetve a felszabadult ország semlegesítéséből várható előnyöket, melyek főként stratégiai jellegűek voltak. A nyugati megszálló csapatok kivonulása Ausztriából azt is jelentette, hogy az osztrák semlegesség révén elszakad a fontos észak–déli összekötő vonal Németország és Olaszország között. A NATO-nak ez a fontos útvonala az Európában állomásozó USA-hadsereg szempontjából bírt nagy jelentőséggel. Molotov ennek következtében elállott eddigi merev álláspontjából, mely szerint az osztrák államszerződés csak egy Németországgal megkötendő békeszerződés keretében lett volna megoldható.

Az osztrák politikai vezetés azonnal reagált a szovjet álláspont változására, az ország semlegesítésének pozitív megítélésére. A döntő dátum 1955. február 8. volt. Molotov, a Szovjetunió külügyminisztere ezen a napon a Legfelsőbb Tanács ülésén beszédet tartott, melyben kijelentette, hogy lehetőség van az osztrák államszerződés megkötésére – és ezáltal az ország megszállásának befejezésére, Ausztria semlegessége alapján. Ez az „örökös semlegesség” – németül „immerwährende Neutralität” – volt végső fokon az osztrák államszerződés ára, mint-hogy általa *egyik megszálló hatalom sem juthatott a másik rovására stratégiai előnyökhöz*. A három nyugati megszálló hatalom a szovjetekhez hasonlóan megoldást látott ebben az elképzelésben, és nem tett ellenvetést, így az események tovább fejlődhettek ebbe az irányba.

Az Ausztriával szemben mutatott és az eddiginél sokkal rugalmasabb szovjet politika hátterében persze jól megfontolt világpolitikai megfontolások állottak. Az ezzel egyidejűleg kidolgozott varsói szerződés által a szovjetek Közép- és Kelet-Európában katonai tömböt hoztak létre. Ily módon azonban az ausztriai szovjet katonai jelenlét stratégiai jelentősége majdnem nullára zsugorodott. A szovjeteknek itt csak egy volt fontos, az, hogy a nyugati hatalmak ne hatolhassanak be katonailag az eddigi szovjet megszállási övezet területére annak kiürítése után sem. Erre volt jó az osztrák semlegesség. A Szovjetunió katonai terveiben egészen 1989-ig jelen volt a Nyugat-Európa elleni támadás, beleértve a semleges, ellenállásra képtelen Ausztria területén történő előrenyomulást. Ebben Magyarországra ismét dicstelen szerep várt volna.

A világpolitikai események 1955 tavaszán felgyorsultak. Molotov most már hivatalosan is tudni akarta, milyen formában képzei el Ausztria az általa javasolt semlegességet, minek nyomán a moszkvai osztrák követ március 14-én átadta a szovjet külügyminisztériumnak

kormányára nyilatkozatát, melyben konkretizálást nyert az idevágó osztrák álláspont. Ausztria e szerint mindent megtesz függetlensége biztosítása érdekében, nem lép be semmiféle katonai szövetségbe és nem tűr meg területén idegen katonaságot vagy támaszpontokat. Ez gyakorlatilag a svájci mintájú semlegesség definíciója volt. Molotov az osztrák nyilatkozatot kedvezően fogadta, és meghívta az osztrák kormányt Moszkvába ez irányú tárgyalásokra, melyekre 1955. április közepén sor is került.

A Moszkvába utazó osztrák kormánydelegációt Julius Raab kancellár vezette. További tagjai voltak: Adolf Schärff alkancellár, Leopold Figl külügyminiszter és Bruno Kreisky külügyi államtitkár. (Schärff és Kreisky a szociáldemokrata párt tagja volt, Raab és Figl a néppárté.) Hogy milyen magas szintű volt az osztrák delegáció, azt a későbbi évek mutatták meg: Adolf Schärff államelnök lett, Bruno Kreisky pedig külügyminiszter illetve kancellár.

Az osztrák kormány valamennyi, a szovjetekkel tárgyalandó témáról korrektil informálta a három nyugati megszálló hatalom kormányát is, megszerezvén azok hozzájárulását a várható megállapodásokhoz. Így 1955. május elején összeülhetett a négy nagyhatalom nagyköveti konferenciája Moszkvában, melyen az osztrák küldöttek is részt vettek. A konferencia eredményesen zárult, így 1955. május 15-én sor kerülhetett az államszerződés ünnepélyes aláírására.

Az osztrákok mindig is nagy mesterei voltak a politikai események ünnepélyes megrendezésének. Így Savoyai Jenő herceg, a híres törökverő, az osztrák történelem legnagyobb hadvezérének gyönyörű barokk kastélyát, a Belvederet választották az állami aktus színhelyéül. Ez a Lucas von Hildebrandt által tervezett csodás építészeti remekmű a magyar történelemben is jelentős szerepet játszott: ebben a kastélyban született meg a két úgynevezett bécsi döntés, melyben Magyarország a Felvidék déli pere-

mét, illetve Erdély északi részét visszakapta. A Belvedere földszinti díszterme gyönyörű fal- és mennyezetképeivel a barokk művészet egyik legszebb alkotása. Ebben a teremben került az osztrák államszerződés aláírásra. Az emeleti erkélyről mutatta be a szerződést aláíró külügyminiszterek közepén álló Leopold Figl osztrák külügyminiszter az ujjongó néptömegnek az aláírt államszerződési okmányt. Az osztrák újabb történelem legszebb napja volt ez a történelmi esemény. „Österreich ist frei!” – vagyis „Ausztiria szabad”, kiáltotta oda Figl lelkesen honfitársainak.

Az események ezután gyorsan leperegtek. A megszálló csapatok 1955. október 25-ig kivonultak az országból, egy nappal később az osztrák törvényhozás két háza ünnepélyes közös ülés keretében megszavazta az alkotmányjogi törvényt az osztrák semlegesség tárgyában. Október 26-a azóta az osztrák nemzeti ünnep dátuma.

A négy néhai győztes hatalom 1955. december 6-án azonos szövegű jegyzékekben elismerte az osztrák semlegességet.

Elterjedt, és Ausztriában is gyakran felbukkanó téves nézet, miszerint a semlegesség az osztrák államszerződés része lett volna. Ez semmiképpen sem helytálló közhit. Az osztrák semlegesség az államszerződés „sine qua non”-ja volt, vagyis annak az ára, de diplomatikus „csomagolásban”, vagyis úgy, hogy Ausztiria belügyeként mutatkozzék. Egy további téves közhit, mellyel az 1989. előtti időben nemegyszer találkozhatott az ember „szocialista” országokban, abban állott, hogy az osztrák semlegességet ideológiai vagy akár gazdasági semlegességnek tekintették, valamiféle átmenetnek a két nagyhatalmi blokk között. Minderről persze a valóságban szó sem volt. *Az osztrák semlegesség kizárólag katonai értelmű volt és maradt is a mai napig – annál is inkább, mert másfajta semlegesség, mint a katonai nem is létezik, sem közjogi, sem fogalmi értékelésben.*

Foglalkozunk még röviden az osztrák államszerződés kihatásaival a magyar történelem alakulására.

Az első és legfontosabb változás az volt, hogy Magyarországnak *közös és közvetlen határa lett* egy szabad, független, nyugati demokráciában élő országgal, ahol a közös határ nyugati oldalán többé nem fegyveres szovjetek álltak. Hogy ennek milyen történelmi dimenziója volt, az alig egy évvel később, 1956. november 4-e után bizonyosodott be, mikor több mint száznyolcvanezer magyar állampolgár menekült át Ausztriába.

Elképzelhetetlen tragédiává lett volna ez a tömeges megmozdulás, ha a határ osztrák oldalán nem barátságos „sógorok”, vámőrök és polgári személyek fogadták volna a magyar menekülteket, hanem géppisztolyos, prémkucsmás orosz katonák. Erre gondolni még ma is rémlátomás minden akkori menekülő számára.

Az osztrák nép 1956-os segítőkészsége felejthetetlen marad minden akkori szereplő, így e sorok szerzőjének számára is. Ekkor és itt bizonyosodott be, hogy volt valamiféle „történelmi értelme” a négy évszázados magyar-osztrák együttélésnek.

Az osztrák államszerződés megkötése után az ország óriási gazdasági fellendülés részese lett. Belső békéjével, népének szinte hihetetlen mértékben megnövekedett jólétével Ausztria példája bebizonyította, hogy a közép-európai kis országoknak is van jövője, fejlődési lehetősége, ha békében hagyják őket, ha nem tenyerel rájuk semmiféle idegen megszálló hatalom, ha a nép maga veheti kezébe sorsának intézését, jövőjének alakítását. Ennek az igazságnak fájdalmas érvényességét senki sem érzi mélyebben, mint az ellenkezőjét megért magyar szemlélő.

BRENNER VILMOS

h. Söly: Tamás

am: BRITANNIA ANTE PORTAS

Brit dilemmák a nyugat-európai integrációval kapcsolatban – 1945– 1973

I.

Anglia, majd Nagy-Britannia Európa-politikáját a 16. század óta nagyjából két tényező határozta meg. Az egyik a kontinensről jövő tényleges vagy potenciálisan fenyegető inváziók (II. Fülöp Spanyolországa, a skót kártyával is operáló Bourbon Franciaország, Napóleon, végül a hitleri Németország) elhárítása volt, amely az ország gazdasági és katonai erejének növekedésével mindinkább a megelőzésre összpontosult, és a 18. századtól „balance of power” néven a brit külpolitika sarokköve lett. A másik abból a körülményből fakadt, hogy Anglia/Nagy-Britannia tengeri és gyarmatosító hatalommá, majd birodalomná vált. Ahogy Disraeli 1866-ban kifejtette: „Anglia kinőtte az európai kontinenst... egy nagy tengeri birodalom központjaként... valójában inkább ázsiai, mint európai hatalom.” A két szempontból együttesen következett az európai ügyekben való korlátozott részvétel doktrínája, amely erőteljes, katonai lépéseket is magában foglaló – és egyúttal a mérleg nyelvének a szerepére igényt tartó – fellépést, illetve kooperációt csak az alapvető brit érdekeket, netán a szuverenitást veszélyeztető kontinentális hegemón törekvések felbukkanása esetén írt elő.

A huszadik század első éveiben megszilárduló, a háborús konfliktust előkészítő szövetségi rendszerek annak jelzései is voltak, hogy a *fényes elszigeteltség* po-

litikája megkérdőjeleződött. Az első világháborúban Nagy-Britannia minden korábit meghaladó emberi és anyagi áldozattal és szárazföldi erőikkel volt kénytelen részt venni a status quo helyreállítása, illetve újraalkotása érdekében. E célt így is csak a nála ekkor már gazdaságilag jóval erősebb, és a tengereken is riválisként jelentkező Egyesült Államok csapatainak és hiteleinek segítségével sikerült elérni. Másfél évtizeddel később, a náci Németország növekvő fenyegetésének árnyékában megfogalmazódik az angol–amerikai különleges viszony igénye Baldwin miniszterelnöknek egy 1935-ben tartott beszédében: „Mindig is az volt a meggyőződésem, hogy a legnagyobb biztonság a világ bármely részén, akár Európában, akár Keleten vagy másutt a Brit Birodalom és az Amerikai Egyesült Államok együttműködése útján teremthető meg...”

A második világháború két egymásnak ellentmondó, de nem azonos súlyú tanulsággal szolgált a brit hatalmi pozíciókat illetően. Egyfelől nyilvánvalóvá vált Nagy-Britannia erejének és befolyásának további csökkenése az Egyesült Államokhoz és a másik szuperhatalommá emelkedő Szovjetunióhoz képest. Ugyanakkor az európai hadviselő felek közül egyedül részlegesen sem megszállt szigetország a Három Nagy egyikeként jelentős szerepet játszott katonailag (El-Alamein, a nyugati front stb.), és a háború menetéről, valamint a háború utáni rendezésről dönteni hivatott teheráni, jaltai és potsdami konferenciákon. A brit világhatalmi ambíciók folytonosságát és realitását látszott igazolni Churchill és Sztálin, Harriman amerikai nagykövet jelenlétében 1944 októberében Moszkvában kötött előzetes és informális megállapodása a Magyarországon és a Balkánon kiépítendő szovjet, illetve brit befolyásról. A háborút lezáró katonai események és a nyomukban kialakuló, az új erőviszonyokat tükröző frontvonalak azonban átírták a híres

moszkvai cetli százalékait, a hatalmi egyensúly-politika szempontjait szem előtt tartó, a nagyra nőtt szovjet haderőt minél keletebbre megállítani kívánó korábbi londoni elképzelésekről (balkáni partraszállás stb.) nem is beszélve. A Marshall-segély elfogadása, a NATO létrehozásában való aktív szerep, a görögországi helyzet kezelése és egyéb fejlemények is arra utaltak, hogy a hidegháború felé tartó, jelentős mértékben kétpólusúvá váló világban Nagy-Britannia az Egyesült Államokkal való különleges viszonyt az abban megnyilvánuló egyértelmű amerikai fölény ellenére kül- és biztonságpolitikájának első számú prioritásaként kezeli. Ez tükröződött Churchillnek már az ellenzék vezéréként készített, de lényegében a munkáspárti diplomácia által is érvényesnek tekintett elemzésében, amelyben a brit külkapcsolatok szempontjából másik két meghatározó tényezőként a Nemzetközösséget és – csak harmadikként – Európát jelölte meg.

A transzatlanti angolszász partnerségnek ez az értelmezése azon a megfontoláson alapult, hogy a Szovjetunió nyomasztó térnyerése és agresszív szándékai miatt reális fenyegetést jelent Nyugat-Európa számára, amelyet csak jelentős amerikai haderő itt-tartásával lehet ellensúlyozni. A hagyományos egyensúly-politika folytatásának is tekinthető koncepcióban nem az volt az új, hogy Európán kívüli tényező bevonásának szükségességét irányozta elő, hiszen ez már az első világháborúban is így volt, hanem az, hogy tartós amerikai jelenléttel számolt. A közös nyelvi, kulturális, történeti kötelékek, a politikai berendezkedésben és tradícióban rejlő hasonlóságok, és az ezekből is táplálkozó, a tanítómesteri szerepre vonatkozó remények nyilvánvalóan megkönnyítették az egykori anyaország számára a másodhegedűs státusának de facto elfogadását. Az Újvilágból érkező kölcsönök és segélyek pedig nélkülözhetetlenek voltak a háborús veszteségektől sújtott brit gazdaság újjáélesztéséhez.

PUSZTULÓ PORTA

Amikor 1947-ben India és Pakisztán elnyerte függetlenségét, a gyarmatbirodalom egy csapásra elvesztette alattvalóinak négyötödét. Igaz, a két állam csatlakozott a most már jelző nélküli Nemzetközösséghez, akárcsak a később felszabaduló gyarmatok zöme. Úgy tűnhetett, a Nemzetközösség megfelelő keretet nyújt ahhoz, hogy Nagy-Britannia a szuperhatalmak mellett – mintegy harmadik szuperhatalomként – tevékeny résztvevője lehessen a világpolitika formálásának. A Commonwealthről 1950. június 13-i számában a *The Times* azt írja, hogy az „a szabad együttműködésre épülő potenciális világközösség központja”. Az új helyzet elfogadását kikényszerítő tényezők ismeretében sem téveszthetjük szem elől a megfogalmazásban rejlő pragmatizmust és rugalmasságot, különösen, ha arra gondolunk, hogy néhány évvel korábban még Churchill így nyilatkozott: „Nem azért

lettem Ófelsége miniszterelnöke, hogy a brit birodalom felszámolásánál elnököljek." Az ekkor még igen erős gazdasági szálak – 1948-ban a brit export 40%-a irányult a nemzetközösségi országokba – és a közvéleményben meglévő, főként a fehér domíniumokhoz fűződő és rokon kapcsolatokkal is alátámasztott érzelmi kötődés szintén hozzájárult ahhoz, hogy a brit társadalom számára a Nemzetközösség nemcsak a múlt rekvizituma, hanem a jövő ígérete is legyen.

Az angol politikus 1946-os fultoni beszédében a „vasfüggöny” metaforát használva elsőként fogalmazta meg Európa kettéosztottságát, és a háború után Zürichben ugyancsak elsőként vázolta fel megvalósítandó célként az európai integrációt: „Ha meg akarjuk teremteni az Európai Egyesült Államokat – vagy bárhogy nevezük is majd –, most kell hozzálátnunk.” E verbális iránymutatást azonban nemcsak a Munkáspárt nem váltotta tettekre, de ismét a kormányrúdhoz kerülve maga Churchill sem. Az 1945-öt követő másfél évtizedben Nagy-Britannia egyértelműen fékezni igyekezett a nyugat-európai egységtörekvéseket. Ennek jegyében utasította el 1946-ban Bidault francia külügyminiszter javaslatát, amely egy brit-francia szerződés megkötésére irányult. A francia tervek szerint a szövetségi szerződés a két ország szoros együttműködését szolgálta volna, azzal a céllal, hogy alap legyen az Egyesült Államoktól és a Szovjetuniótól egyaránt független Nyugat-Európa felépítéséhez. Az új-építés elején tartó, több helyütt a politikai demokráciát éppen csak tanuló kontinens nem látszott túlzottan vonzó terepnek a csatorna túlsó partjáról. Az Európai Szén és Acélközösség megalakulását elindító Schuman-terv elvetése kapcsán a Munkáspárt Országos Végrehajtó Bizottsága úgy fogalmazott, hogy az ország nem kíván „a kontinentális Európa nyugati partjánál lévő, zsúfolt kis szigetté” válni. A Pléven francia miniszterelnök által

kezdeményezett Európai Védelmi Közösség kudarcában meghatározó volt a britek távolmaradása. A londoni kormány, és személy szerint Eden miniszterelnök, hasonló jövőt jósolt a Montánunió tagállamai által szervezett, a gazdasági integráció elmélyítésének céljából 1955. június 1-jére Messinában összehívott konferenciának, amelyre az Egyesült Királyságot is meghívták. A közös külső vámhatárt feltételező vámunió tervét ellenző brit delegációt a többiekkel ellentétben közepes rangú tisztviselő vezette Russel Bretherton személyében. Ilyen előzmények után nem volt meglepő, hogy a Római Szerződést közvetlenül megelőző tárgyalásokon a brit tárgyalófél már nem is vett részt. Stephen George szerint „ez a lépés volt a legnagyobb taktikai hiba, amit Nagy-Britannia elkövetett azzal kapcsolatban, hogy az általa kívánatosnak tekintett Európa kialakítását befolyásolhassa.” Az 1957-ben alternatívaként felvetett, a Hatokat is magában foglaló európai szabadkereskedelmi övezet ötlete de Gaulle hatalomra kerülésével lekerült a napirendről.

A témához kötődő szakirodalom a brit elutasítás okaként számos tényezőt említ. A legkézenfekvőbb ezek közül az, hogy a közös vámhatár és a nagyobb európai elkötelezettség a Nemzetközösséghez fűződő, az előzőekben már említett gazdasági és érzelmi kötelékeket sérthette volna. (A Mori közvélemény-kutató 70-es évek elején végzett felmérése szerint arra a kérdésre, hogy az EGK, az USA vagy a Nemzetközösség a fontosabb-e Nagy-Britanniának, a válaszadóknak egyharmada még mindig a Nemzetközösségre voksolt, szemben az Európát megjelölő 20%-kal. Az Egyesült Államokra szintén egyharmad szavazott.) Másfelől az Európához való szorosabb kapcsolódást a világhatalmi szerepről történő lemondásként értelmezték a brit politikusok, ahogy ezt a Munkáspárt vezetőitől származó korábbi idézet jól példázza. A különleges brit-amerikai viszony londoni interpretációja

szintén a távolmaradás egyik oka volt, amely azonban inkább lélektani akadálnak vagy ürügynek tekinthető, hiszen az amerikaiak egyértelműen támogatták a nyugat-európai integrációt és benne a brit részvételt. Számukra ugyanis a szovjet fenyegetés elhárítására egy egységes Nyugat-Európa, amelyben hídfőállásként támaszkodhatnak az angolszász szövetségre, sokkal hatékonyabb eszközt jelentett, mint egy teljesen önálló egységekre szabdaltságot. További szempontként szokás említeni a szuverenitás elvesztésétől való félelmet, amelyet a sajátos inzuláris helyzet (Hastings óta a szárazföld felől ellenséges csapatok nem tették lábukat Albion földjére), és a kontinens országainál régebbi és szervezettebben kifejlődött demokratikus intézményekhez fűződő erős ragaszkodás motivált. Ezek az intézmények, a szárazföldi államok zömével ellentétben, a háború próbáját is kiállták. Új államszervezeti, társadalmi-politikai modell kialakítása és egy nyugat-európai együttműködési mechanizmusba illesztése újabb háború megelőzése céljából – ami Németország, Olaszország, és részben Franciaország esetében is döntő volt a kooperációs szándékot illetően – Nagy-Britannia számára nem vetődött fel. Ugyancsak egyértelmű gyanakvás és ellenszenv kísérte a Whitehall folyosóin a közös külső vámpatárt abból a szempontból is, hogy az szöges ellentétben állt a brit politikai hagyomány alapkövének számító – bár 1932 óta csak viszonylagosan érvényesülő – szabad kereskedelem gyakorlatával.

Kérdés, hogy egyértelműen elmarasztalhatóak-e az Eden-, illetve Macmillan-kormányok azért, amiért nem szálltak föl az induló Európa-vonatra – ahogy azt Stephen George állítja. Eric Evans az amerikai reflexiókat elemezve megállapítja, hogy a szigetország „nagyhatalmi szerepben pózolt kevés eredménnyel”, ahelyett, hogy ténylegesen meglévő európai befolyását próbálta volna meg érvényesíteni. Ken Cosgrave szerint a csatlakozás

elutasítása téves számítás eredménye volt, amelynek következtében az Egyesült Királyság később volt kénytelen belépni ugyanabba a szervezetbe, anélkül azonban, hogy annak kialakításában részt vállalt volna. John W. Young véleménye részben megegyezik ezzel az értékeléssel: „...az 1955 és 1957 közötti időszakra vonatkozóan, amikor az EGK-t alapították, a brit politika több szempontból is bírálható. Ha volt »elmulasztott lehetőség« a korai európai csatlakozásra, akkor ez ide köthető.” Hiszen – érvel – az ötvenes évek közepére láthatóak voltak a brit befolyás gyengülését eredményező tendenciák – a dekolonizáció, a két szuperhatalom kiemelkedése a többi nagyhatalom közül, Nyugat-Európa újraéledése. Ugyanakkor, némiképp önmagának ellentmondva, azt fejtegeti, hogy mindez jórészt utólag vált egyértelművé. Az évtized derekán „a sterlingövezet még erősnek látszott, Nagy-Britannia továbbra is a leggazdagabb európai állam volt...”. Ugyanezt emeli ki Peter Jenkins, utalva arra, hogy a szigetországot az ötvenes években csak Svájc és Svédország előzte meg az egy főre jutó nemzeti össztermék terén. Ha – az előző kritikákat retrospektívnek minősítve – elfogadjuk ezt a magyarázatot, akkor indoklásra szorul, hogy kevesebb mint fél évtizeddel a római szerződés aláírása után, 1961 nyarán miért találta Macmillan kormánya úgy, hogy megérett az idő a csatlakozási tárgyalásokra. Mi történt ez idő alatt, ami a kabinet álláspontjának látványos, 180 fokos fordulatát előidézte?

A lehetséges válaszok közül a legkézenfekvőbb az, hogy a londoni várakozásokkal ellentétben az Európai Gazdasági Közösség a brit távolmaradás ellenére létrejött, és sikerrel tette meg az első lépéseket intézményrendszere kiépítése és működtetése terén. Ezzel egyúttal az is eldőlt, hogy a kívánatosnak tartott szorosabb nyugat-európai kooperáció egy olyan modell felé mozdul el, amely a brit igényektől eltérően nem kizárólag kormányközi kapcsó-

latokon alapul, hanem – folytatva és továbbfejlesztve a Montánunió mechanizmusát – szupranacionális elemeket is tartalmaz. Egy 1960-ban a szigetország és a Hatok kapcsolatának vizsgálata céljából életre hívott tárcaközi szakértői bizottság arra a következtetésre jutott, hogy az addig követett brit Európa-politika alapvetően helyesnek bizonyult, azonban az EGK sajnálatos megalakulása miatt a kitűzött célok megvalósítására a szervezeten kívül kevés lehetőség nyílik. A jelentés figyelmeztetett, hogy amennyiben a Közösség sikeres lesz – különösen, ha ez a politikai együttműködésre is kiterjed –, akkor Nagy-Britannia helyett az Egyesült Államok legfontosabb partnere lehet. Ugyanakkor Macmillan 1961 áprilisában Kennedynél tett bemutatkozó látogatása során azt tapasztalta, hogy az új adminisztráció a korábbinál is erőteljesebben szorgalmazza a brit csatlakozást. A másik fontos esemény Messina és 1961 júliusa között a szuezi válság volt. Szuezi drámai módon mutatta meg a volt gyarmatokon lévő brit pozíciók megőrizhetőségéhez fűződő remények illuzórikuságát, és egyszersmind az Egyesült Államokkal való különleges viszony korlátait. Az afrikai gyarmatoknak az előzetes tervekhez képest gyorsabb, ha úgy tetszik, előrehozott feladása, amelyet Macmillan a forrongó földrészen 1960-ban tett látogatása után jelentett be, szintén a korábbi birodalmi központ szűkülő mozgásterét jelezte. Egyes vélekedések szerint a brit csatlakozási hajlandóságot jelentősen növelte Dél-Afrika kilépése a Nemzetközösségből 1961-ben, amely London szándékai ellenére történt, főként az ázsiai és afrikai tagállamok nyomására. Ez az eset ugyanis – szól az érvelés – látványosan cáfolta azt az elképzelést, hogy Nagy-Britannia tényleges gazdasági és katonai súlyát meghaladó, meghatározó tényezője lehet a világpolitikának a Nemzetközösségben betöltött vezető szerepének köszönhetően. Ennek a szerepnek a gazdasági hasznát illetően a közgazdászok is egyre több fenntar-

tásuknak adtak hangot az 50-es évek végén, rámutatva, hogy a volt, illetve még meglévő gyarmatoknak a brit külgazdaságban való túlzottan nagymérvű részesedése luxus egy olyan időszakban, amikor a világkereskedelem dinamikája nagyrészt a fejlett ipari államok egymással való kereskedelmének bővüléséből származik.

Youngnak igaza van abban, hogy a fent említett történések közül nemigen volt olyan, ami ne korábbi tendenciák folytatódása lett volna. Ez még az Európai Gazdasági Közösség megalakulására is igaz, hiszen arra nem előzmények nélkül került sor, hanem a Montánunió sikerének köszönhetően. Azt is figyelembe kell venni azonban, hogy az 1956 és 1961 közötti hat év a 1945 és 1961 közötti időszakasznak több mint egyharmada, vagyis a tartós folyamatok észlelése és értékelése szempontjából az adott paramétereken belül jelentősnek mondható. Másfelől, ez alatt az idő alatt felerősödtek és összegződtek a korábbi tendenciák, és végső soron ez adta meg a döntő lökést ahhoz, hogy a 60-as évek elejére, a birodalmi nosztalgiák késleltető hatása ellenére, a hatalmon lévő toryk elszánják magukat a pályamódosításra – az ekkorra szintén véleményt változtató ipari körök nyomásának is eleget téve. A döntésnél különös súllyal esett latba az a viszonylag hirtelen tudatosuló felismerés, hogy a brit gazdaság lemaradóban van a vetélytársaihoz képest (az 50-es években az évi növekedési ütem átlagosan 2,5% volt, a többi iparosodott ország 4%-os átlagával szemben), és a remény, hogy az Európai Közösségbe bekerülve a negatív trend megfordul. A külkereskedelem irányának gyors és jelentős változása ugyancsak azt sugallta, hogy az Európa-vonatról nem szabad lemaradni: 1962-ben a brit exportnak kevesebb mint egyharmada jutott a Commonwealth országaiba az 1956-os 40%-kal szemben, miközben az EGK-ba irányuló kivitel 19%-ra emelkedett 14%-ról, az EFTA-országok részesedése pedig 14% volt.

Mindezek nyomán kialakult egyfajta „kimaradási pánik” – ahogy A. J. Nicholls mondja, a Torschlusspanik egy irracionális formája –, és sajátos módon élt együtt azzal a magabiztosságot sugalló meggyőződéssel, mely szerint a nyugat-európai együttműködésben a vezető szerep Nagy-Britanniának dukál. Utóbbira jellemző a munkáspárti külügyminiszter George Brown Willy Brandtnak tett megjegyzése a 60-as évek közepén: „Willy, be kell, hogy vegyetek, hogy átvegyük a vezetést.” Macmillan is meg volt róla győződve, hogy országa meghatározó szerepet játszhat az EGK-n belül, a saját igényeinek megfelelő irányba tolva az integrációt. A helyzet ellentmondásosságát mutatja, hogy néhány évvel korábban, 1962-ben Brown pártja még elutasította a csatlakozást. Elnöke, Gaitskell egyenesen úgy fogalmazott, hogy a tagság a szuverenitás feladását, „egy ezeréves történelem végét” jelentené. Callaghan még 1971-ben is arról beszélt – némi retorikai túlzással –, hogy a belépéssel „Chaucer nyelve kerülne veszélybe”. A kisebbségi és felsőbbrendűségi komplexusoknak ez a máig érzékelhető keveréke híven tükrözte a britek Európához való kétarcú viszonyát, illetve saját identitásuk változását.

(A következő számban folytatjuk.)

SÁLYI TAMÁS

V Papp Z. Alina

aiu ROMÁNIAI MAGYAR SZERKESZTŐK¹

I.

(198/008)

Egy, a romániai magyar újságíró-társadalom feltárását szolgáló, önkitöltős szociológiai kérdőíves kutatásunk során azt találtuk, hogy statisztikai összefüggés mutatható ki a szerkesztőségben belül elfoglalt státus és az úgynevezett társadalmi aktivizmus között: az újságírók több mint fele RMDSZ- és közel kétharmada valamilyen civil szervezeti tagságot jelölt meg, e tagságok pedig inkább az idősebb és a szerkesztőségi hierarchiában magasabb pozíciót betöltő újságírókra jellemzőek. Ezt korábban úgy értelmeztük, hogy a „kisebbségi magyarság körében az értelmiségi szerep óhatatlanul „szétsugárzik”, azaz a funkcióhalmazás szerves részét képezi a kisebbségi közszereplésnek”.²

A kérdőíves kutatás eredményei arra ösztönöztek, hogy vizsgálatunkat egy újabb szemponttal bővítsük ki: ezúttal 24 főszerkesztővel készítettünk interjút,³ amelyek során többek között az életút és az előbb említett társadalmi aktivizmus összefüggéseire, továbbá a szerkesztőség belső életére voltunk kíváncsiak. A kérdőíves vizsgálattal szemben az interjús helyzet előnye, hogy a megkérdezett gyakorlatilag szabadon beszélhet, feltett kérdéseinkre elméletileg olyan szöveget „gyárthat”, amilyent akar, illetve amelyről úgy gondolja, hogy önmaga, saját korábbi élete, ugyanakkor egy idegen (a kérdező) számára is elfogadható. E szövegek teljes igazságtartalmát sem módunkban, sem szándékunkban nem állt „ellenőrizni”. A szövegeket koherens, vagy koherenciára törekvő entitá-

a romániai magyar
újságíró-társadalom
társadalmi aktívizmusára
véltek interjúk

sokként kezeltük, azaz főszerkesztői önbemutatóknak tekintettük. Az interjúk során szerzett információk ezért elsősorban nem sajtótörténeti adatok, hanem sokkal inkább valamilyen megélés párlatai, a főszerkesztői személyiség megmutatkozásai.

Elemzésünk egyrészt bizonyos típusok felállítását teszi lehetővé, ám ugyanakkor a szövegek „testközelsége” rávilágíthat a különböző megélések mélységeire és módzataira, a különféle viszonyulások szövevényes, ám – reményeink szerint – mégis (át)látható sajátosságaira.

E tanulmányban körbejárjuk az elemzésünk során beazonosított, tipikusnak tekinthető főszerkesztői habitusokat, a továbbiakban pedig – szoros összefüggésben e habitusokkal – példákon keresztül érzékelhetővé tesszük a főszerkesztőknek a sajtóval és a sajtón kívüli világokkal szemben megmutató viszonyulási módzatait.

Az interjúk elemzése során első lépésben a beszélgetésekből kirajzolódó tematizációkat vettük szemügyre. Mivel félig strukturált interjúkkal dolgoztunk, a tematizációk két nagyobb csoportba sorolhatók: egyrészt találoztunk az úgynevezett *előzetesen várt tematizációkkal* (azaz azokkal a tematikus blokkokkal, amelyek az interjú vázlatában is szerepelnek), másrészt pedig figyelemmel kísértük az *új tematizációkat* is, azaz azokat, amelyeket a beszélgetések során alanyaink mintegy kérdés nélkül jelenítettek meg. Az új tematikák közül az elemzés során főképp azokat használtuk, amelyek több szereplőnél is felbukkantak, vagy amelyek különböző okoknál fogva lényegesnek, a sajtó működtetése szempontjából relevánsnak tűntek számunkra.

Minden interjú alapján *tematizációs táblázatot* készítettünk. A tematizációs táblázatok elkészítése után igyekeztünk megtalálni azokat a főbb dimenziókat, amelyek mentén a főszerkesztőket valamilyen módon csoportosítani lehetett. Ezt követően azt vizsgáltuk, hogy e csoportok (típusok) milyen mértékben homogének, illetve a

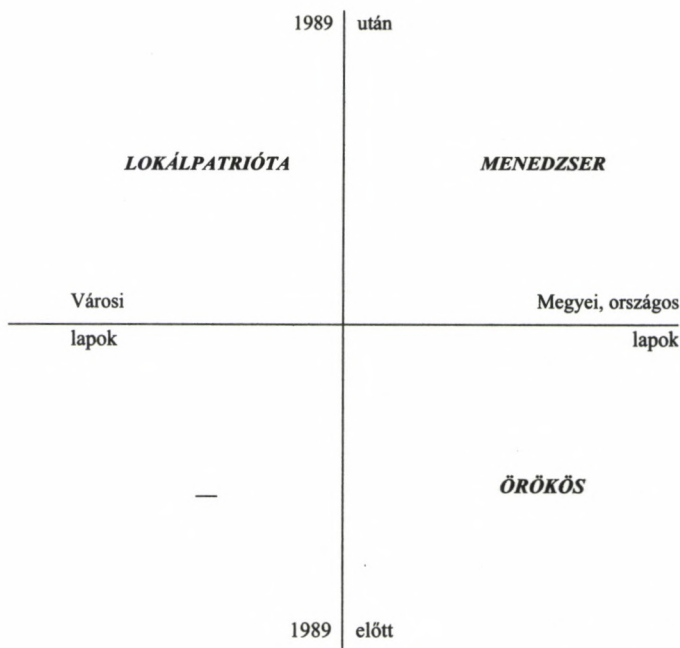
különböző tematizációk típuson belüli megjelenítése milyen mértékben mutat hasonlóságokat. Noha az elemzés kvalitatív jellegű, a típusalkotás folyamatában lényeges szempont volt, hogy a meghatározó tulajdonságok, tematizációk nagyobb mértékben forduljanak elő egy adott típuson belül. Mindezek ellenére százalékos leírásokat nem használunk, de az adódó hangsúlyos hasonlóságokat vagy különbözőségeket jelezni fogjuk.

A beszélgetések elemzése azonban nemcsak a tematizációk számbavételezésére, hanem helyenként a szövegek nyelvi kimunkálására, megformálására is koncentrált. Az általunk használt módszer alapvetően az interjúkban megjelent tematizációk csoportosított kifejtésére szolgált, ám elismerjük azt a – narratív elemzésekben használatos – tételt, miszerint a beszélgetések szövege végső soron az identitás vagy identitásalakzatok lenyomatait hordozza, amelynek egy időben személyes és kollektív (közösségi) meghatározottsága is létezik (Kovács – Vajda 2002). Ezért a típusalkotás során helyenként igénybe vesszük e narratológiai megközelítéseket is, annál is inkább, hiszen a beszélgetések egy meghatározó része életútinterjúnak tekinthető.

1.1 Főszerkesztő típusok

Az interjúk alapján a lapvezetők három nagyobb csoportba sorolhatók. E besorolások alapját a szakmai életút fontosabb eseményei és a jelenlegi munkahely jellegzetességei szolgálták. E típusok természetesen nem léteznek a valóságban, azonban fogódzókat nyújtanak a romániai magyar (írott) sajtó működésének megértéséhez. Ugyanakkor azt is meg kell említenünk, hogy egy „hús-vér lapvezető” minden bizonnyal több csoport sajátosságaival rendelkezik egy időben, ám valamelyik ideáltípus leírása jobban illik rá, mint a többi.

E három csoportot az örökös, a menedzser és a lokálpatrióta címkékkel illettük, és úgy jutottunk el beazonosításukra, hogy észrevettük, egy olyan képzeletbeli koordináta-rendszer négy mezőjét képezik, amelynek vízszintes tengelye a lap jellegét jelöli (egyik póluson a helyi, városi kisebb lapokat, a másikon pedig a megyei, regionális lapokat kell elképzelnünk), függőleges tengelye pedig a szakmai tapasztalatok megszerzésének idejét jelenti (az origónak 1989-et tekintjük, és ehhez mérten vesszük figyelembe, mikor kezdte el pályafutását a jelenlegi lapvezető). A koordináta-rendszerbe nagy valószínűséggel elhelyezhetjük a főszerkesztők „halmazát”.

Mivel nem találtunk olyan főszerkesztőt, aki városi lapot vezetne és 1989 előtt is újságíróként dolgozott volna, így gyakorlatilag három főszerkesztőtípus maradt. Az alábbi leírások során ki fog derülni, hogy e típusok meglehetősen „tisztá típusok”, hiszen nemcsak a koordináta-rendszer két tengelye által meghatározott térben mutatnak hasonlóságokat, hanem sok más változó vagy beállítódás mentén is.

Nézzük meg kissé részletesebben is e típusokat! A típusokat interjúrészletekkel illusztráljuk, a kutatói etika elvárásainak megfelelően azonban a pontos forrásokat mellőzzük, helyenként pedig apró beavatkozásokkal is élünk annak érdekében, hogy az idézet alapján közlőnk ne legyen egyértelműen beazonosítható.

1.1.1 Az örökös

Az örökös általában valamelyik megyei napilapot vezeti, ám természetesen más jellegű lapoknál is előfordulhat. A többnyire első generációs lapvezető már a „89-es változás” előtt került az újsághoz, tanulmányait a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem filológia karán végezte, ám ha ez nem adatott meg, akkor minden bizonnyal a „Gyurkapista”, azaz a Ştefan Gheorghiu nevével fémjelzett újságíró-iskola⁴ hallgatója volt.

Tagja volt az egykori Román Kommunista Pártnak (RKP-nak), ennek érvelésében pedig a rendszer külső kényszerítő ereje (ugyanis az újságíróknak párttagoknak kellett lenniük) egybeolvad valamiféle belső késztetéssel: „hát akkor nagyon nem kellett győzködni engem, hogy belépjek a munkásosztály élcsapatába”(8). E ténykedés magyarázatok egyfajta közösségiség is tetten érhető az elbeszélésekben: „itt mindenki párttag volt”, vagy: „kevesen úszták meg, hogy ne legyenek párttagok”, és érdemes megfigyel-

ni az ironikus hangvételt, amely a párttagság relativizálására, bagatellizálására irányul („belépni a munkásosztály élcsapatába”, „nekem nagy bánatom volt, hogy régebben nem lehettem párttitkár”, „kértem felvételem a pártba, de először visszautasítottak, mert bohémnak tartottak”).

Ezek a főszerkesztők a szocializmus éveiben tanulták az újságírás mesterségét, szakmai formálódásuk a hatvanas, hetvenes évekre tehető. A cenzúra intézményével gyakorlatilag együtt éltek, majd pedig a cenzúra (értsd: az egykori Sajtóigazgatóság) felszámolásának hivatalos bejelentése (1977. június 29.⁵) után egyre nagyobb mértékben elsajátították az öncenzúra, a megjelenés előtti előzetes mérlegelés önkínzó, önemésztő mindennapi gyakorlatát. Az öncenzúra általánossá válása és egyfajta polipszerű sajtóellenőrzés meghonosítása⁶ oda vezetett, hogy az újságokban gyakorlatilag szétvált a forma és a tartalom. A formának, azaz a pártállami elvárásoknak volt primátusa, a szöveg, tartalom már jóformán nem is számított: „amikor megjött a jó nagy Ceaușescu-beszéd, akkor hála Istennek nem kellett semmit csinálni, mert tele volt az újság az ő beszédével”⁷. A mindennapi öncenzúra alkalmazása azonban nemcsak a szövegek tartalmától való eltávolodást eredményezte, hanem nagyfokú cinizmust is: „Nem az újság hazudott, hanem azok, akik az újságnak az információt szolgáltatták.”

Érthető tehát, hogy az örökös számára a múlt értékelése nagyon fontos, és ez értékelés két véglet között mozog. Egyrészt az önmagával és az akkori korrallal való őszinte szembenézés elutasításával, és az ebből származó múltszépietéssel találkozunk: „nekem különösebb elszámolnivalóm nincsen... semmiféle lelkiismeret-furdalásom sincsen, hogy rosszul tettem volna”, illetve pozitív megelégséggel, hiszen az egykori lapnál dolgozni „öröm” (is) volt: „abszolút jó világ volt, nem kellett gondolkozni anyagiakon, mert a párt eltartotta”. Másfelől tömör be-

ismerésnek lehetünk tanúi: „Egyik legsötétebb periódusom nekem az volt (...), mert egyszerűen nem ismertem rá mindarra, amit én írtam.” E kétfajta ellentétes viszonyulás között mintegy átmenetként találunk olyanokat is, akiknek sikerült valamilyen mérleget elkészíteni:

„szembenéztünk, mikor jött a változás... vállaltuk korábbi tetteinket, írásaink jó részét is tudtuk vállalni, nem mindegyiket... Van jó néhány olyan írás, amivel az ember ma nem dicsekedne. Ilyen volt az élet... kevés volt az olyan bátor ember, aki nyíltan szembe mert szegülni, -szállni az akkori hatalommal... Voltak ilyenek, minden tiszteletünk az övék... A többség sorsa az volt... az [olyan] volt, mint az enyém...”

„Nem hiszem azt, hogy mindaz, ami abban az időszakban (...) létrejött, az értéktelen. Nagyon sok torz vagy fércmű született, nyilvánvalóan az irányításnak megvoltak a hátrányos körülményei. Ennek ellenére, ha ezek a lapok (...) ebben az időszakban nem működtek volna, akkor itt nem lenne magyar szervező élet.”

Érdemes megfigyelni, hogy mindkét esetben egyfajta önlegitimációs-kompromisszumos eljárásként jelentkezik a közösségiségben való feloldódás igénye is: az egyikben a személyes életút belesimul környezetébe, míg a másodikban az elkészített mérleg pozitívnak tekinthető, és mint ilyen hozzájárul a „romániai magyar közösség” fennmaradásához.

A kisebbségi túlélési küzdelem részének tekintett sajtó óhatatlanul is betölt olyan szerepeket, amelyeket a klaszszikus sajtószerpek között (pl. tájékoztatás, szórakoztatás) nem szokás említeni. Ilyenek az anyanyelv-használat, a nemzeti tudat „ébredtartása”. Ez utóbbiakhoz kapcsolódik a kommunista rendszerben a sajtó sajátos szerepe: ha már nem válhatott a hatalom őrévé (nem tölthette be *watchdog* funkcióját), a sajtó maga lett a Hatalom. És mint a Hatalom megtestesítője szervezett, intézkedett és igyekezett beépül-

ni a mindennapi praxisokba, ami részlegesen sikerült is.⁸ A múlt rendszerben is újságíróként tevékenykedő jelenlegi főszerkesztők említenek néhány olyan technikát is, amelyek által a sajtó-mint-hatalom saját befolyásolási potenciálját növelte, ám érdekes módon a mindennapi térben mintegy megszelídülve a kisebbség közösségi szervezőjeként is fellépett. Ilyenek voltak például a közösség- és közönségszervező kezdeményezések (sportrendezvények, kiállítások, könyvbemutatók szervezése), a jogi esetek követése, utánjárása, burkolt iskolai statisztikák összeállítása.⁹ Noha e technikák alkalmazása – nem bevallottan ugyan – „piaci elemeket”¹⁰ is tartalmaz (hiszen nem nehéz belátni, hogy a háttérben az olvasótábor megtartásának szándéka is működik), az interjúk elmeséléseiben ezen elemek az egypártrendszer irányítása közepette is a múlt szépséges mivoltát hivatottak érzékeltetni. A jelen bizonytalan helyzetéhez képest a korábbi (egyébként stabilan magasabb példányszámot felmutatni is képes) időszak kissé idillikusan átíródik.

„Emlékszem, bizonyos közéleti dolgokban, akkor is voltak ilyen témák, (...) amikor megírtunk egy kritikát valamiről, az első az volt, hogy miután elolvasták a Pártbizottságnál, rátelefonáltak az illetékes igazgatóra, és azok úgy futottak, mint a nyulak, hogy valahogy megoldják a kérdést. Most? Bármit megírhatnak, senki még a füle botját sem mozdítja. Akkor? Ha valamiről leírtunk valami negatívumot, három nap alatt biztos meg volt oldva. Aztán, hogy az parancsra ment, hogy ez a pártbizottsági akárki rátelefonált, »hogy álltok, mi van?, mi nincsen?«, akkor azok tudták, hogy ha nem oldják meg, akkor inog a szék. Mostan akármit megírhatok. A visszhangja maximum az olvasó, aki azt mondja, hogy jó, hogy mondják, mert a szívből mondják, de ennyi.”

Mindebből az is következik (és ezt többen is hangsúlyozzák), hogy a pártállami szűrőkkel kondicionált nyilvánosság társadalmi ereje, „hatékonyasága” a jelenleginél erő-

sebb volt. A sajtó és a hatalom összefonódása mindkét felet erősebbé tette, a nyilvánosságban megjelent szövegek társadalmi hatása érzékelhetőbbé válhatott. Ez természetesen nem érvényes minden megjelent szövegre, sőt a 80-as évek végén – mint ahogy előbb is láttuk – már nem is szövegek jelentek meg, hanem formailag elfogadott betűegyüttesek, amelyeknek tartalma teljesen mellőzhető volt, illetve a mindennapi tényekhez vajmi kevés közük volt. Ugyanakkor az is megfogalmazódik, hogy a mai sajtónyilvánosság befogadóbb, ám társadalmi aktivizmusa alacsonyabb.

És elérkeztünk 1989. december 22-hez. Ceaușescu és a rendszer megbukott, a lapok új életet kezdtek: vezetőségi váltásokra, lapnevek megváltoztatására került sor. Megalakult az országos RMDSZ¹¹ és beindult a helyi szervezetek létrehozásának hulláma. Az új szervezetek létrehozásában nagy szerepük volt az újságíróknak. A korábban már említett anyanyelv megőrzésében és a „magyarságtudat” fenntartásában játszott szerepükből kifolyólag az újságírók értelmiségi feladatként éltek meg a helyi érdekvédelmi szervezetek létrehozásában történő részvételt. Az örökös azonban nem átlagemberként vett részt a helyi RMDSZ-szervezet létrehozásában, hanem nagy valószínűséggel alapító tag is volt. Igazi kelet-európai értelmiségiként viselkedett, aki nemcsak hivatásnak érezte a társadalmi aktivizmust, az eseményekben való részvételt, hanem az ehhez szükséges eszközökkel is rendelkezett. *Telosz* és *techné* egyesült benne, ugyanakkor utalás szintjén felbukkan az is, hogy e hivatásszerű feladat teljesítése valamilyen módon összefügg a korábbi évtizedek hatalomközeliségével¹² is.

„89-nek a végén itt alapító tagja voltam a megyei RMDSZ-nek, én készítettem el az első alapszabályzatot, az ilyen kiáltványszerűséget, melyet felolvastak az alapító gyűlésen, hatalmas tömeg előtt, kétszer is. Két ilyen nagygyűlés is volt, egyik az RMDSZ alakuló nagygyűlése, a másik pedig a rendszerváltó nagygyűlés, ami a főtéren zajlott.”

„Tagja voltam, kezdve 1964-től egészen a pártnak [RKP-nak] a bomlásáig. Tagja voltam, és 1989-ben együtt néhány barátommal (...) és másokkal az RMDSZ megalapítója voltam.”

Az alapítás után az örökösök egy része további funkciót is vállal az RMDSZ-en belül (pl. vezetőségi tag, helyi tanácsos), ám van, akinél viszonylag hamar működésbe lép a szakmai öntudat, amely az elköteleződés elutasításával jár együtt:

„(...) a szerkesztőséget át akarta venni a frissen alakult RMDSZ helyi szervezete és ki akarta nevezni vezetőségét. Ennek a lap közössége ellenállt és azon a véleményen volt, hogy demokratikus úton kell megválasztani a lap vezetőségét és nem kinevezéssel, ahogy ezelőtt a pártbizottság tette”.

„(...) kezdetben ennél a lapnál olyanok dolgoztak akik a régi pártnál is jelen voltak, és hát mindenki torvig volt már az elkötelezettségekkel, a fentről jött értékes útmutatásokkal és elvárásokkal, úgyhogy amikor erre lehetőség lett, akkor azonnal kinyilvánítottuk azt a szilárd óhajunkat, hogy ez egy független újság lesz.”

Mindezzel együtt az RMDSZ támogatása, szimpátiája gyakorlatilag mindegyik örökösnél fellelhető:

„'90 elején abban a nagy rózsás hangulatban majdnem mindenki RMDSZ-tag lett... Én is az lettem, az vagyok ma is ... ezt, ezt vállalom, ezt nem pártnak érzem, hanem kisebbségi szervezetnek, ami a nemzeti közösségünk érdekvédelmét kell hogy szolgálja. Ez több-kevesebb sikerrel sikerült is, hogy helyileg ez nem mindig így valósul meg, az az emberek hibája, nem az RMDSZ-é (...). Tisztséget nem vállaltam, az üléseken itt helyileg nem vettem részt, azt elmondhatom azonban, hogy minden RMDSZ-kongresszuson ott voltam.”

„Az RMDSZ-nek szimpatizánsa vagyok, tudniillik úgy döntöttem, hogy egy bizonyosfajta függetlenségre

van szükség ahhoz, hogy újságírói függetlenségre szert tessek. Egyértelműen szimpatizánsa vagyok az RMDSZ-nek, hűséges szavazója stb., de nem vagyok tagja.”

„Eddig nem vettem részt a politikai életben. A társadalmiban igen, abban részt vettem, voltam élesztő is és erjesztő is, de én ebben a buliban nem veszek részt. Természetesen tagja vagyok [az RMDSZ-nek], ha eljönnek tagdíjért, akkor fizetek, de én nem járom a házat.”

1.1.2 A menedzser

A *menedzser* típusú lapvezetőket napilapoknál és hetilapoknál egyaránt megtaláljuk, származás és iskolai végzettség vonatkozásában pedig a legheterogénebb csoportot alkotják. A szülők végzettségét tekintve egyaránt találunk értelmiségieket és középosztálybelieket, de első generációsokat is. Az iskolai végzettség is megoszlik, ám közös vonásuk az, hogy noha irodalmi próbálkozásaik is voltak, irodalmi körökben is szocializálódtak, csak ritka esetben rendelkeznek filológiai felsőfokú előképzettséggel. Sőt, felsőfokú végzettséggel sem rendelkezik mindegyik menedzser, és aki tehetné, 1989 után akár otthon, akár külföldön különböző újságíróképzéseken vett részt.

A *menedzserek* legszembeötlőbb sajátossága az életkoruk: zömük gyerekkora ugyan a Ceaușescu-diktatúra éveivel kapcsolódik, szakmai kibontakozásuk azonban – egy-két kivételtől eltekintve – már a kilencvenes évekre tehető. Életútjuk elmesélése során megemlítik a katonaságot, és a múltra való reflektálásukban felbukkan – igaz, néha csak utalás szintjén – az 1989 előtti elnyomó gépezet és az ahhoz való viszonyulás:

„(...) összesen 17 hónap katonaságot végeztem, ebből 16-ot építőipari telepeken, máig nem tudom az okát,

hogy miért számítottam én gyanús elemnek a hadsereg számára már 18-19 évesen, és miért nem kerültem fegyveres kiképzés alá, hanem eleve munkaszolgálat, úgynevezett munkaszolgálatra.”

„(...) agráripari középiskolába iratkoztam be, ahol olyan szerencsém volt, hogy találkozhattam azokkal a tanárokkal, akiket a rendszer száműzött, büntetésként helyezett az agráripari középiskolába azért, hogy ott úgyszem fognak elérni eredményeket.”

„(...) nagy igény volt a szerkesztőségben belül új arcokra, tehát olyan arcokra, akikhez nem tapadt semmi kellemetlen élmény a korábbi időkből.”

Narratívájukban a pénz, az egyéni boldogulás kiemelten fontos helyet foglal el, ugyanakkor mindennapi szerkesztőségi munkájukban is a feszebb munkaszervezés érvényesül, lapvezetési stratégiájuk pedig piaci szemléletről (a konkurencia és az olvasói igények figyelembevételéről) árulkodik, egyszersmind lap-politikában gondolkodnak. Természetesen ezek az elemek a másik két típusnál is felbukkanak, de az itt tárgyalandó esetekben sokkal hangsúlyosabban vannak jelen, részben éppen a lap tulajdonosi struktúrájának köszönhetően (pl. külföldi befektető).

„(...) [a tulajdonosváltás] más mentalitást igényel, más felfogást, más munkastílust igényel részünkről is, tehát egy gyorsabb reagálású, pergőbb ritmusú, egésznapos, egész napot igénybe vevő munkafolyamatot igényel. Eddig azért ez nem így volt, és ez ilyen szempontból pozitív is lehet.”

„Engem hamarabb hívhatnának egy más lapnál kiadóigazgatónak vagy lapigazgatónak. Mindenesetre az én feladatköröm nagyjából gazdasági és kisebbrészt szerkesztési, de szerkesztési is. Nekem a munkaköri leírásomban az szerepel, hogy gazdasági és adminisztratív vezetés, (...) őrködés a lap politikája fölött, a lap politikájának kialakítása és reprezentálása.”

KERESZT A FÜBEN

„(...) az idő az minket igazolt, és... amikor azt mondom, hogy mindent mi próbáltunk megoldani, ez azt jelenti, hogy megpróbáltuk a saját életünket is – mert nagyjából benne van a saját életünk is ebben az egész vállalkozásban – s a lap életét is úgy összefogni, hogy az lehetőleg életképes maradjon. Természetesen, hogy profit-orientált, minden profitorientált, mert a profitból él az ember.”

Ez a beinduló „menedzserizmus” azonban nem csak a munkastílusra hat ki, hanem a kiadványok tartalmi vonatkozására is: egyrészt élesen szétválasztják a hírt és a kommentárt, másrészt pedig valamilyen mértékű bulvárosodást is felvállalnak.

„Ennek a lapnak sikerült több szempontból is szakítani az »erdélyi hagyományokkal«. Hagyománynak lehet tekinteni, hogy szakmailag keverednek a műfajok, hogy

nem különül el a hír a kommentártól, hibrid műfajok jelennek meg az újságírásban.”

Regionális megközelítésben is fontos felismerésre juthatunk: a *menedzserek* sokkal inkább olyan vidékeken, megyékben működnek, ahol a magyarok részaránya nem éri el az 50 százalékot sem. Noha a célközönség a magyar nyelvű olvasó, e régiókban a román lapok (is) konkurenciát jelentenek.

E – mondhatni – nemzedéki alapon is behatárolható *menedzser-lapvezetők*, életkorukból kifolyólag, „megúszták” azt, hogy az egykori RKP tagjai legyenek, ám majdnem mindegyikük közel állt eme „beavatáshoz”, csak hogy az 1989-es decemberi történések során ez aktualitását veszítette. Ez nem jelentette ugyanakkor azt is, hogy a majdani lapvezetők ne vállaljanak közéleti szereplést. A későbbi *menedzserek* zöme aktívan részt vett az 1990 elején beinduló különböző ifjúsági szervezetek, intézmények létrehozásában. A '90-es évek elején az újságírás és az (RMDSZ színekben történő) szervezeti/politikai élet esetükben párhuzamosan zajlott, ám a későbbiekben az újságírói szakma úzése felülkerekedett a politikával szemben, amihez – részben ezért is – egyfajta RMDSZ-bírálat, vagy legalábbis egyfajta mérték- és távolságtartó viszonyulás is társult. Nem véletlen, hogy e csoport tagjainak nagy része azt állítja, hogy igenis léteznek tabuk a romániai magyar sajtóban, és a tabuk létét éppen az RMDSZ-vezetők különböző ténykedéseivel hozzák összefüggésbe.

1.1.3 A lokálpatrióta

A *lokálpatrióták* nagy része a megyeinél kisebb terjesztésű lapokat vezeti, ám találunk kivételeket is. Mint nevük is sugallja, legfontosabb tulajdonságuk a szűkebb környezethez való viszony felértékelése:

„Őshonos idevalósi vagyok, még a dédnagymamám is itt született.”

„Én tősgyökeres idevalósi vagyok, itt is születtem. Az egész gyermekkoromat itt töltöttem, iskolába is itt jártam”

„Itt születtem 42 éve, azóta is itt élek.”

„Itt születtem, gyerekkoromat is itt töltöttem, elmondható, hogy ki se mozdultam a városból.”

A város és vidékéhez való sokrétű kapcsolódás akkor is tetten érhető, ha adott esetben a lokálpatrióta szülőhelye máshol volt:

„Gyerekkoromban kerültünk ide, (...) itteni gyerekkorom az annyira meghatározó, hogy végső soron, ahol most élek, sok mindennel elégedetlen vagyok, de valahogy azt érzem, mintha itt születtem volna.”

A lokálpatriotizmus, mint vidékiség a tágabb társadalmi világhoz való elzárkózó viszonyulásként is értelmezhető, a vidéki ugyanis az, aki elsősorban saját magával és szűkebb környezetével foglalkozik. Ez a beállítódás még inkább szembeötlő, ha interetnikus (mentális) térben mozgunk:

„Nem is tudom, hogy a közönségünk hogy venné, hogyha én román nyelvű lapban közölnék (...) ez a téma egyébként, hogy a románokkal miként konspirálunk... Tegyük fel, hogyha én megírnám a legújabb helyi botrányt egy román lapnak, hazaárulónak lennék kikiáltva.”

A nagyrészt munkás-paraszti családból származó lokálpatrióta egy része akár „kényszer-lokálpatriótának” is tekinthető, hiszen életútja során – noha „jó tanuló” volt a középiskolában – nem sikerült egyetemre bejutnia, vagy ha igen, akkor különböző okoknál fogva felsőoktatási tanulmányai félbeszakadtak. Ez azonban nem jelenti azt, hogy nem sikerült elérnie valamilyen „centrumszerű intézményt”, ugyanis írói és/vagy újságírói ambíciókat táplálva előbb-utóbb kapcsolatba került elismert folyóirattal vagy „illusztris emberekkel”, néhányuk pedig 1-2 éves tanfolyamra vagy szakirányú főiskolára is járt:

„Az újságírás tulajdonképpen a *Korunk*nál kezdődött. Nagyon magas színvonalon. Nagyon illusztris személyekkel szerepeltem egy folyóiratban: Balogh Edgár, aztán Tőkés László püspök úr, és a többi, és a többi... Kántor Lajosról már nem is beszélve... Cseke Gábor, sa-többi. Ő is sokat segített nekem.”

„Szegeden végeztem egy hat hónapos újságírói tanfolyamot. Nekem végzettségem akkor az érettségi diplomán kívül nem volt. (...). Elvégeztem ezt a tanfolyamot, utána még több ilyen gyorstalpalásos multimédia-tanfolyamon vettem részt, ... amire a legszívesebben emlékszem és [ahol] igen nagy szakemberekkel találkoztam, az egy Sopronban megtartott rendezvény volt.”

„Tulajdonképpen '89 előtt írtam egy pár cikket az *Iffjú munkás*nak, utána egyetemista koromban a *Korunk*nak, aminek volt egy nagyon jó fiatal gárdája, többen nőttünk fel közülük.”

A magyarországi és romániai magyar „nagy szakemberekkel” való találkozások hozadékát azonban nem egyszerű helyi szinten kamatoztatni, hiszen a lehatárolt olvasói kör (egy kivételtől eltekintve 1000–4000-es példányszámokról van szó), a kisméretű szerkesztőség, a helyi politika közelsége, esetenként a helyi konkurencia igencsak korlátozza az újságírói mozgásteret.

Az előbb említett helyi politika közelsége sok esetben a helyi (és ezáltal az országos) RMDSZ-hez való viszonyulásokban, összefonódásokban ölt testet. Nézzünk meg az alábbiakban egy sokatmondó példát a helyi sajtó kapcsolathálójáról:¹³

„Tulajdonképpen itt minden szervezet egy család, itt van például a Pedagógus Szövetség, amelynek az elnöke az egyik megyei RMDSZ-alelnök is. Kapcsolatunk van a Tanfelügyelőséggel és a Pedagógusok Szövetségével. Ezen kívül ott van az EMKE, akinek a városi al-elnökei, Horváth György és Horváth Györgyi szintén

állandó munkatársaim a kulturális rovatnál. Ugyancsak munkatársam Kántor Ferenc, az EMKE egyik alelnöke és fia, akik a tárlatokról szoktak tudósítani. Az Erdélyi Magyar Múzeum Egyesülettel ugyanez a helyzet, a Rákóczi Társaság elnökével, Tóth Csillával is nagyon jó a kapcsolat, ő különösen a szomszéd városi Rákóczi-ünnepségekről szokott beszámolókat írni a lapban. Gyakran ír az újságban a Kossuth Egyesület vezetőségi gárdája, például Harsányi Pál, most újabban pedig Kovács Erika, aki átvette a közeli Józsefvárosi EMKE irányítását. Aki valamilyen szerepet kap, azt megpróbáljuk bevonni, mert azt nem véletlenül kapja. Először is azért, mert az információ náluk van, és másodsorban azért, mert jó tollú emberek.”

Az interjúalanyok közlései szerint még egy helyi szinten érvényesített RMDSZ sajtópolitika körvonalai is kirajzolódnak. E politika szerint minden régióban RMDSZ közeli lapokat indítottak, azokban a városokban pedig, ahol már létezett (RMDSZ-től) független lap, a helyi médiaegyensúly érdekében szintén indítanak, vagy indítani szándékoznak egy új kiadványt. Megjegyzendő azonban, hogy a helyi médiaegyensúly helyenként az országos RMDSZ-en belüli konfliktusok¹⁴ helyi lecsapódásainak is tekinthetők: egyik helyi lap egy adott platformhoz kapcsolható, míg helyi konkurenciája (ami nem föltétlenül egy adott város másik lapját jelenti) egy másikhoz.

A lokálpatrióta típusú főszerkesztők RMDSZ-hez való viszonya az előbbieik fényében az elkötelezettség (ki-egyensúlyozott hűség) és ellenpólusa (a helyi harcos) között mozog.

„S akkor az akkori RMDSZ-vezetés úgy látszik, hogy rám gondolt, mint hát aki nyilván már valamit kapisgál a dologból... És én ekkor ideiglenes jelleggel elvállaltam – hangsúlyozottan *ideiglenes jelleggel* –, két hónapra elvállaltam a vezetését a lapnak. (...) Nem engedték, hogy

visszaadjam a mandátumomat, a nemlétező mandátumomat. Tehát csináltam tovább.”

„Egy napilapot akar indítani most az RMDSZ. Ugyanis mi nem vagyunk RMDSZ-lap. Bár ránk fogták ezt is, akkor az a baj, hogy ellenzékiek vagyunk, de mi ott szépen középben, ennek is hangot adunk, annak is, és ez nem tetszik ennek, az annak (...) Mondom, azért nem kapunk semmi támogatást, mert nem RMDSZ-lap vagyunk.”

„Vállaljuk azt, hogy élbe [szembe] kerülünk vezető beosztású emberekkel, hogy megutáltatjuk magunkat bizonyos politikusokkal, és vállaljuk azt is, hogy félnek az emberek a laptól egy kicsit. Igen, ezt mind vállaljuk”.

*

Az eddigiek összefoglalásaként megjegyezhetjük, hogy a romániai magyar írott sajtó vezetőtípusai a lap jellege valamint a szakmai szocializáció mentén három csoportba sorolhatók. E két alapidimenzió kihat a kilencvenes évek közéleti szereplésére is, ezen belül pedig eltéréseket tapasztaltunk az RMDSZ-szel kapcsolatos viszonyrendszer szintjén. A „valóságos” lapvezetők különböző mértékben hordozzák magukban az eddig említett típusjegyeket (azaz: az örökösnek is *menedzsernek* és *lokálpatriótának* kell lennie valamilyen mértékben, a *menedzser* is mutat *örökös-* és *lokálpatrióta* jegyeket, és a *lokálpatrióta* is valamilyen mértékben *örökös* és *menedzser*), ám a továbbiakban megvizsgáljuk, hogy egyéb tematizációk, illetve a sajtó működése szempontjából releváns témák mentén milyen különbségek azonosíthatók be. A főszerkesztők egyes témák szerinti véleményeinek összevetése azonban nemcsak a típusok közötti különbségekre, hanem az általunk vizsgált sajtónyilvánosság sajátosságaira is rávilágít.

(A következő számban folytatjuk.)

PAPP Z. ATTILA

Jegyzetek

- 1 Részlet a szerző *A romániai magyar sajtónyilvánosság a kilencvenes években. A működtetők világa* című doktori disszertációjából.
- 2 Lásd mindezt részletesebben: Papp, 2004.
- 3 A félig strukturált interjúk nagy része 2001 október-novemberben készült, három interjút azonban 2003 folyamán készítettünk. Az interjúalanyok gyakorlatilag lefedik a jelenlegi romániai magyar lapstruktúra teljes palettáját, ugyanis a mintába bekerült az összes országos, regionális, megyei napi- és hetilap, illetve néhány városi helyi lap is.
- 4 Az RKP Központi Bizottságának 1971. október 5-i határozata értelmében létrehozták a Stefan Gheorghiu Társadalompolitikai és Vezetőkáder-továbbképző Akadémia Újságíró Szakát (Kuszálik 1996). A képzés működésére vonatkozóan lásd Tismăneanu, 1992, illetve a 3.4.1-es fejezetet.
- 5 Az erre vonatkozó KB-határozat hivatalosan július 1-jén jelent meg. Ld. *Monitorul Oficial al RSR*, anul XIII nr. 57 din 1 iulie 1977.
- 6 Gáll Ernő egy 1984-es levelében említi, hogy míg a cenzúra felszámolása előtt világosan átlátható mechanizmusok voltak érvényesek, 1977 után az volt a legborzasztóbb, hogy nem lehetett tudni, mikor ér véget a beavatkozás. Ld. Gáll, 2003: 430–432.
- 7 Nagy a kísértés felidézni itt a román eszmetörténet egyik leghíresebb, Titu Maiorescutól származó elméletét a tartalom nélküli formákról. Noha az elmélet a román modernizáció kritikájaként, a nyugati intézmények romániai látszatszerű átvételéről szól, jelen kontextusban is értelmet nyer.
- 8 Biró A. Zoltán szerint a szocialista rendszer médiája „az életvilág peremén nyertek elhelyezést, mint önkényesen lehívható és visszavezethető entitások. Fizikailag bent vannak, de a mentális síkot vagy a mindennapok folyását tekintve kívül levőnek számítanak”. (Biró, 1998:16).
- 9 Egyik lapban rendszeresen közölték az első osztályosok neveit.
- 10 Az időzójel azt sugallja, hogy valójában szimulált piac működött.
- 11 Az országos RMDSZ megalakulásának körülményeiről ld. például Domokos, 1996:14–27.
- 12 Ma már klasszikusnak számító művükben Szelényi és Konrád kifejti, hogy az értelmiségi tudáshoz mindig kapcsolódnak olyan transzcendens elemek, amelyeket a kor érdekviszonyaiból, illetve magának az értelmiséginek a társadalmi struktúrában elfoglalt pozíciójából kiindulva érthetünk meg. (Konrád – Szelényi 1989) Külön elemzéseket igényelne a romániai (magyar) írástudók (írók, újságírók) 1989 utáni politikában való részvétele. Jegyezzünk itt meg annyit, hogy a kisebbség ügyeiért leglátványosabban az írók, újságírók te-

vékenykedtek, akik éppen ezért kénytelenek voltak kisebb-nagyobb paktumokat is kötni a hatalom képviselőivel. Egy egyszerű példa: a cenzúra kijátszása az őt képviselő személyek megismerésén kívül a hatalom működésének megértését, a hatalomban való részvételt is feltételezte.

- 13 Kutatásetikai megfontolásokból a személy-, város- és részben az intézményneveket megváltoztattuk.
- 14 Legtöbbször ez a konfliktus az RMDSZ mérsékelt szárnya (ún. Markó-vonal) és a Reform Tömörülés (Tőkés-vonal) közötti vitákat jelenti.

U. Uduloffy Blados

csk

ALADDIN JUPITERLÁMPÁVAL

(Kulturális kommunikáció – „itt és most”)

Az árnyalatok tragikumának és eufóriájának korát éljük. Mi minden lett, Uram, hogy el ne igazodhasunk! Megérkezünk egy városba, ahol még sosem jártunk (bár Árpádházi Árpád, Haydn és az oroszok már jártak), és nem azt kérdezzük, hogy a londoni tőzsdén hány ponton állapodott meg ma a „Bukasz”, hanem hogy tessék mondani, merre van a megyei könyvtár. Mert bár a Gutenberg-galaxisnak befellegzett, azért akár hajdan a katakombák, a könyvtárak rejtik átmenetileg az elektronika vívmányait is. Felebaráti szeretettel, nem féltékenykedve. Bármilyen kínos, továbbra is kommunikálnunk kell, hiába biztatna fennhéjázásra a mai technikai szint, mint valami pöffeszkedő főnököt a titkárnők és alosztályok alázatosra és engedelmesre kiépített hálózata: majd azok egyeztetnek, kérjen időpontot! – a *Conditio humana* még a bux és egyéb bukszusok ellenére is a természet közelében és kezében marad. Meg kell néha közvetlenül, meztelenül és csiszolatlanul beszélni a dolgokat, mert még így sem biztos, hogy csak a kelet-ázsiaiak szorulhatnak a baptista szeretetszolgálat üveg ivóvizére és kartondoboz menedékkarakkjaira. Maholnap Karinthy vagy P. Howard foglalhatja jegyzőkönyvbe a sikerétől elbizakodott brókerkultúrát egy koherens vádirat számára. Tehát tatarozás alatt a kommunikáció nem szünetel, írhatnánk ki a kongresszusi termeiben és falusi elemi iskoláiban egyaránt. Nem szégyen, hogy nagyképűbbek vagyunk ezen a téren is, mint a kép, amit az ördög maga festett a falra.

Tehát kommunikálunk, a lényegét tekintve ugyanaz, mint a hé, paraszt, melyik út megyen Budára? idején, mert mindegy, hogy mire taksáljuk a partnert, az kérdez, aki nem tudja, melyik, s az felel, aki még fel tudja kapni a petrence-rudat.

Rengeteg az elméleti lemaradás mely gyakorlati gondként van jelen.

Aladdinok, Aladdinkák, Aladdinocskák vagyunk – de jupiterlámpákkal. És a természet meg Beethoven, Bartók muzsikája közt a távolság kozmikus mutatók szerint valószínűsíthető. Milyen érdekes, hogy ennek átgondolása nem hat megingatólag az emberre. Az élő emberiség egy része továbbra is túl képzetlen és képzeletnélküli hozzá, a másik felét megnyugtatja, hogy a farzsebében ott van a subler, a logarléc, ettől mulatságosan fennhézó lesz.

A ma is még tartó naiv elgondolás gyökere a 18. század dogmáztatásában gyökerezik: csak fel kell világosítani (képezni, tanítani kell az embert), és megoldódik minden. Ugyanis az ember jó, csak tudatlan. Mit se számít, hogy tudással teletömve is gonosz. Részben ennek a meghatározhatatlan, megtévesztő iskolázottságnak eredményeképpen. A természettől való eltávolítás az emberi létet több értelemben is bizonytalanná tette. Elméletek mint az ezen való felülkerekedés receptjei olyan szerepet kaptak, mint a talajra rajzolt repülőgép: a szimulátor gyermekjátéknak jó, de nem száll fel. A dolog elméleti anyagának tudakosabbja, legfőképpen a modern korokban kezdeményezett éden-megoldások már abból az új tudatból, felismerésből fakadtak, hogy az államszervezés, a társadalomépítés, a politika nem is csak emberi alkotások, hanem a természet leparlásából valók. Mint a középkor Dei Gratiai.

A természet, közömbösen és gorombán, robajlik ma is. A materializmus agresszív felülkerekedései a virulens vallási fázisokon közelebb vittek a dolgok *ideális* egyensúlyához, és mivel a legérzékenyebb szakaszban,

az emberiség szellemi kamaszkorában túl sűrűn és tekintélyt aláásó módon váltogatták egymást, a dolgok *irreális* egyensúlyához is. Egyik megbocsátott Galileinek, másik semmibe veszi a mentális előzményeket, melyek kronológiailag helytelenül elkönyvelve, de a csiszolt és csiszolatlan kőkorszakhoz hasonló szerepű istenműhelyeket működtettek, ugyanannak a nagy humán programnak a keretében. A bomlasztó eretnek kitörölhetetlen emlékü, csak éppen nem holmi hitvitázó teológus, teoretikus, hanem maga Robinson és Gulliver, Kolumbusz és Marco Polo, nyomukban a rajzfilmfiguraként viselkedő kalózok és felvilágosítók, civakodó tudománynépszerűsítők és gumipitypang-szakemberek, akiknek áskálódásai sírba döntik a túl szimpla magyarázatkísérleteket. Atlantiszok elsüllyedhetnek, de a kétszerkettőről egyre inkább kiderül, hogy alku tárgyát képezi.

Az emberek erről kommunikálnak. Korunk Hegelei cukorbajos öregemberként felgerjedve, a metróellenőrök ellen fogalmaznak beadványokat ugyanazok közt az elterelő vidéki aktualitások közt, melyek tíz hónapja még a parlagfüvet, azelőtt az osztályellenséget tűzték ki cél táblájukra.

Fő hogy kommunikálnak. Mire jó a demokrácia, ha nem a szócséplés szabadságával serkentett érvelésre. Persze az emberek nem az érveknek, hanem a bevonuló tankoknak szoktak engedni. Pedig az érvelés éli fel egyik legkülönlegesebb emberi képességünknek, a beszédnek háromnegyed részét. A buszról leszálló cigánycsalád öt tagja szimultán érvel, nem beszélve egy Szent Ferenc, egy Savonarola, egy Luther, egy posztkommunista miniszterelnök sleppjéről. Mégis értik egymást.

Vannak persze el nem relativizálható igazságok is. És fix gondolatmenetek, melyek állandóan reaktualizálhatók. A rejtegetett információ például még sosem volt munkaterv, nem lehetett stratégia. Látszólag ellenségek,

de csupán ellentett dolgok a konzervativizmus és a haladás. A már elért változatlanul való megtartása, megőrzése mindenképpen, logikusan folyamatos gondot jelent a történelem-fenntartás, gondozás, építés kezdetei óta, és egyik vezériránya a fejlődésnek. A fejlődés pedig „változás”: olyan primitíviaként kezelendő, hogy akár egy népdal-imitáció is tudományos pontossággal diagnosztizálja: „A virágnak megtiltani nem lehet!” Nos a világnak sem. Ráadásul a tiltás motívumának belekeverése folytán átcsap etikai színezetbe. Ez pedig lévén az ember kultúrlény, minden egyéb tartalom és vonatkozás ömlését eltömi, vagy eltereli, eltávoztatja. Marad a kultúrkomunikáció szomja.

De hát maga az emberiség sem következetes kommunikációja jellegének vitelében. És maga az emberiség sincs a maga legjobb szintjén, színvonalán állandóan. Sőt! Regisztrálható az eddigi csúcsok után (hogy ha azok már egyáltalán megestek s az általunk észlelt, észrevételezett időbbe estek) némi jele a leépülésnek is. Egyesek pánikolnak is, hogy nem csak diadalüvöltés lett, lehet, hanem van olyan fájdalomüvöltés is, hogy Európa! Mások szerint annak idején a Teremtő keze ügyéből lefizetett, érdekeltté tett bennfentesek kicserélték az eredeti terveket s ez kezd most megmutatkozni sajnos. Hogy kommunikációs képességünk és hajlamunk romlik-e, javul-e, nehéz megállapítani éppen a kérdéskör bővülő, javuló diagnózisából és a felmérés már-már hihetetlenül túlfinomult eszközeiből, melyek pillanatnyilag jóval haladottabbak, mint maga a tanulmányozandó emberi fakultás... nevezük intellectus erectusnak.

Persze hogy kommunikálunk. A Fidzsi-szigeteken is a how do you do járja megszólítás gyanánt, nem a tetteges meghívás fogásnak egy kannibál vacsorára. És fehér házak vannak, államcsíny előtt és rezsinváltás után más-ként kormozottak a világ valamennyi kisebb-nagyobb

társadalmának fővárosaiban. Újabban a katonai diktatúrák is a civil társadalomra való hivatkozást erőltetik szobatisztaságuk és szalonképességük demonstrálására. Annyira jól nézünk ki, hogy ez bűvöletből, félrevezetettségből ébredő utódnemzedékek szemében ártani is fog a hitelünknek.

A kommunikáció legújabb eredményei, ha elterjednének, minden ízükben, dimenziójukban és porcikájukban publikussá válnának, a régi álmot, annak megvalósulását hoznák közelebb, nem a piaci blabla, hanem az elit önismeret e szintjén: a végzet és a valószínűség között való választás, eligazodás működőképességét lehetne üdvözölni bennük.

Ám mégse. Egyike, makacsul kitartva, ez a kommunikáció rákfenéinek. A titkolózás. Mely újabban egyre érthetlenebb és bántóbb. Kik és ki elől titkolják, vonják el, tagadják meg például az összes apró-cseprő és nagy horderejű eredményeket? Kiállítják a copy right kalitkájába, ketrecébe – és lehet fizetni érte. Régebb, a jelek szerint annyira publikus volt az információ, hogy menetközben azt se jegyezték meg, ki találta fel a kereket, ma pedig a tanítottatott bűdös nyugat-tasmán parasztfiú, ha addig „fejlődött” az adott korszint egyetemén, közpénzen, hogy kidolgozza a halak tátogásának benzol-vonzatát, akkor ő azt (ő vagy bandája, gyára, laboratóriuma) szabadalmaztatja és csak pénzért adja oda, adja ki, a köz javára, továbblépésére. Ha kell most, nem valahol a csiszolatlan kőkorban, megállítja a következő lépését az emberi kultúrának, ráül mint a viccbeli nagyfőnök a forrásra. Ma ez a divatos és kulturált kommunikációs forma, nem az, hogy Betlehembe, sietve menve lássátok, lássátok az ebből kinövő új eredményeket és találmányokat. Régebb naivul és spontán mintha ez lett volna a cél, ezért fecsegték doktorkalapban vagy csak udvari varázsló, kuruzsló, bűvészinás státusban, blöffölő alkimistaként, hogy nyil-

vánosságra jusson a haldokló Kopernikus perdöntő felfedezéséből (nagy szerencséje volt, hogy meghalt, más okból lett volna elzárandó a csapja!) avagy annak földi másából egy babérlevélnyi... Persze, könnyű volt Jeromosnak, lévén nőtlen, bezzeg Kepler már ismerte a János, reggelre ne feledd a pénzt! -féle kommunikációt.

Mára már mindennek ára van, kicsinyes célja és magyarázata a nagyszerűnek és a gyarlónak is. Mengelék szelektálnak, cenzúráznak, így zárolták bizonyos szempontok és magyarázatok szerint a mayerlingi tragédia, a Kennedy-gyilkosság s egy korrupt pesti rendőr ezekhez képest nevetséges titkát is 85 évre! A kommunikáció új lovagjai. Ilyenekbe torkolt az atomtitkok és genetikai miskuranciák, a kerge marhák kora, a 20. per 21. század.

Ez az új eszmény, és ezt tételezi értéknek a kommunikáció terén. Ez bizony már nem MEZOPOTÁM ÉRTÉK, valóban jelentős újítás, eltérés, hozzáállás.

A kommunikáció egyik nagy hiányossága volt az is, ahogy megszakadt bizony ő Archimédész bácsi és a bevonuló római katona közt. Azóta ez bevette magát a társadalmi érintkezés legáltalánosabb szokásai közé, és megesik sorozatban a bevonuló orosz, amerikai, francia, román, magyar, afgán, olasz katonák és a helyileg csivitelő kútra járó asszonyok és egyéb, bosszúból öngyilkosságra hajlamos lakosok kultúrája közt. Tisztázhatatlan és feloszlatthatatlan helyzet. Akár az ügynöklisták mint alkalmanként képződő kommunikációs csomósodások. Ki adta fel a Getsemáné-kertben azt a veszélyes terroristát, ki volt muszkavezető, és Thermopülénél ki vezette a 300 Leonidász hátába a háromszázezer perzsát. S egyáltalán, kinek a kezébe kerül a lista, a párizsi gestapóéba vagy az újjászerveződő pufajkás ÁVÓ-éba? Mert nem mindegy, hogy Saulus vagy Paulus. A listán egyik esetben maga Szent Pál is rajta van, Bagdad, Solferino, a Don-kanyar és Damaszkusz előtt vagy után.

A kommunikáció a kultúra mintázatát varrja rá a ködmönre, s hajnalra a történelemből felszálló, felemelkedő ködre. Kötelezően változik tőle, mint az ízlés, a tudás, a láthatár, emberi jellegünk célja és státusa. Vagy változatlan marad, mint a csillagokkal kivert égbolt, a csillagképek? Minden szintézis és hasznosítás kérdése. A sok motívum nem biztos, hogy egyenként, önmagában értelmes és beszédes. A teljes mintázat volna szükséges. Ezért ne tiltsa be hangosbeszélő vagy túszok kiengedését kilátásba helyező plakát, semmilyen logika ne szabályozza zsongását, ricsaját, szép és szent értelmetlenségét.

Kommunikálok, tehát vagyok. Örökítőanyag és számítástechnikai kapacitás most már nyilvánvalóan áll rendelkezésre. A sejtben négy vagy negyven, esetleg még nem láthatjuk, de 40 ezer szintű DNS-szalag forog. Isten magnetofonjában, vagy magnetofonjából, lehallgatójából kifelé.

A kommunikációt „itt és most” főleg két dolog terheli: hibás, rossz, romboló információk befészkelődése a történelemről, a kronológiáról, azáltal az esélyekről, és a nyelv belülről elindított bomlásának programja. Különbösen is le kell szögezni – felhígult nemzettudattal már a veszélyérzet se normális. Márpedig e modern korban a kommunikáció terén is mindent megtettek és megtesznek ügyeinkben, ügyetlenségeinkben, hogy valóban úgy érezzük magunkat, mintha világégés (és leégés) után illene, kellene összeszedni magunkat, menteni, ami még menthető, visszat tanulni az agy mosott rostokból eltávolított „hajdan erőset”. A magyarság ezek miatt is aberrációként éli meg a mai kommunikációs áramlást, mely helyzetünknek hazugsággal felhígított, hamis diagnózisát próbálja besulykolni, az integrálódás érdekében való tisztogatás ürügyével. Mert keletkezett egy hamisan lavírozó kommunikáció a magyar és a világkultúrán belül is.

Összegezősképpen: az eszmélés ősállapota a vidékiség, az elszigetelődve is ugyanazt a spanyolviaszt felfedezés boldog provincializmusa volt. A tenyészet, melyben minden csak összejött s úgy kelt ki belőle az egyetemesség, mint valami Vénusz a habokból egy Botticelli-látomásban.

Az eltervezett szép globalizáció éppen a mindenhez való technikai hozzáférés hevében olyan szerepeket oszt bizonyos technikai lehetőségekre, amilyen a testi szerelemben s annak demográfiai következményeiben a prezeratívna van. Mily metaforaértékűen magasztos, hogy a Bradburyhoz sétálva igyekvő Oriana Fallaci mellett megáll a döbbsent és aggódó járőrkoCSI, hogy de hát aszszonyom, egy amerikai megapoliszban nem szokás (esetleg már nem is megengedett) a gyalog séta! Te megengeded, sőt felszólítasz, hogy tartsuk a kapcsolatot, hívjalak fel, de a titkárnők, ajtónállók, beléptetők, biztonsági tényezők zsiliprendszerében úgy adódik, a hátralévő 50-60 évünkben már nem tudunk semmit megbeszélni. Öntudatlanul is erről egyeztettünk mindörökre a múlt héten! Igen, tulajdonképpen már nem is jutunk többé egymással összeköttetésbe. Kivédhető, hát ki is védjük. Itt a Kucsera Győző üzenetrögzítője, itt a Farkasréti Örökkévalóság hangpostafiókja, a jövő süket fülei. Várhatóan már most késő lenne, valójában ha felveszi, se tudunk volna jutni valamire. Mi minden lett Uram, hogy szót ne érthessünk!

Itt a fal, várjuk a borsót! A tudományos, teoretikus, tartalmas borsót. És még egy: E PERICOLOSO SPORGERSI. KIHAJOLNI VESZÉLYES ugyan, de falrahányás esetén mégis inkább tessék jól kihajolni.

LÁSZLÓFFY ALADÁR

gün

CZAKÓ GÁBOR MAGYAR RÉMMESÉK

Fehér ló

György Jenő festőművész zsinóros, fekete selyemin-
gében és huncut mosolyával a nyári zivatarfelhők
mögül előugrani készülő ősmúltat idézte. Története nem-
különben.

– Képzeljék, kedveseim, a minapában ellopakodtam
az ősmagyarok közé. Ezek mind súlyos tekintetű férfiak
és keményléptű asszonyok, akik kereszténynek szület-
tek, de ezt legföljebb nemzeti meghatározásként tartják,
amúgy a kereszténygyűlölet hitük sarkköve. Az Úr Jé-
zust cifra szűrös szittya királyfinak képzelik, aki Mária
Magdolnának zabigyerekeket csinált.

– Freudilag – vetette közbe Szőke adjunktus.

– Nos, az ősmagyarok heteken át azon tanakodtak,
hogy felekezetükkel a világ elé szökkennek, és kijóza-
nítják a magyar népet keresztény tévelygéseiből: tévébe
illő fehér ló áldozattal. Nosza, szétszéledtek hároméves-
nél ifjabb, szűzi életű, hófehér csődört keresni. S mit ad
Isten...

– A jó öreg Tengri – kottyantotta ismét Szőke ad-
junktus.

– Bizonyára ő – György Jenő bólintása a Szépasszony
által nyújtott mézeskrémesnek is szólt. – Ő intézhette,
hogy jött a hírnök pihegve: megvan a paci: pontosan meg-
felel a liturgikus előírásoknak. Repesett az egész eklézsia.
Egészen addig, amíg a hírnök nem közlé velük, hogy az

áldozat bizony áldozat: azt jelenti, megadjuk az Úrnak,
ami jár neki. És Tengri, drága Isten, a paripa ára...

– Égi lónak égi ára – jegyezte meg Szépasszony.

– Bizony, bizony. A szittyahitűek estélig repestek,
aztán szétszéledtek ismét, hogy a jövő alkalomra hozzák
az áldozati költség rájuk eső részét. Azóta hetek teltek el,
de a jövő alkalom csak nem érkezett el.

u Pehudus (Hordun)

am ELFELEDETT TÁJAKON II.

a Duna Televisió Ormánság
sorozat

Baranya nem tartozik Magyarország nagy megyéi közé. Aki azonban akár észak-déli, akár kelet-nyugati irányban átszeli, két homlokegyenest ellentétes világot ismerhet meg. Míg a hatos számú főút mellett sorakozó, és a Villány-Siklói borvidékhez tartozó községek kifejezetten módosak, a Dráva menti Ormánság falvai egy sorvadó világ képzetét keltik. Pedig a Teremtő gazdagon mérte a természet kincseit, a déli határfolyónk környékét az ország legszebb vidékei közé soroljuk. A tájegységhez tartozó negyvenöt település – zömük néhány száz lelkes csupán – szép tornácós házai, mutatós istállóí, hatalmas téglapajtái láttán eszünkbe jut, hogy bizonyosan volt egy szebb világ, amikor az itt élő ember jobban boldogult, mint manapság.

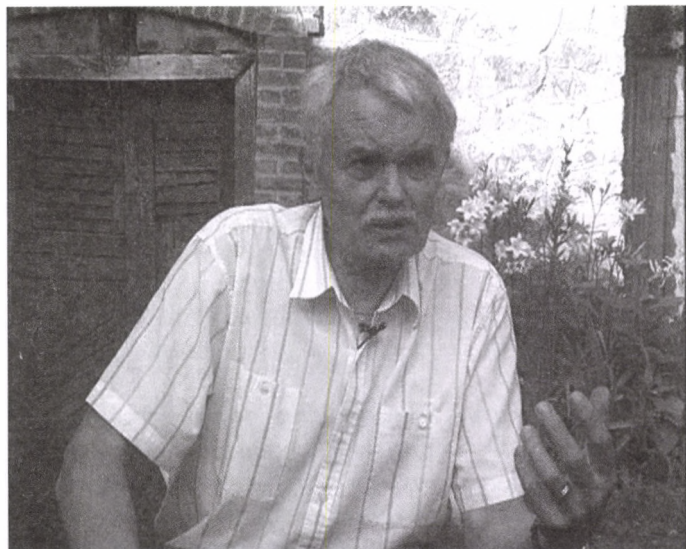
Dr. Kékes Ferenc, a Baranya Megyei Közgyűlés elnöke: Baranya valóban egy picit Janus-arcúnak tekinthető. Egyfelől ott a dinamikusan fejlődő Duna menti térség, a megye északi része – bár oda is beágyazódik a Hegyhát világa –, a déli, határ menti részeken pedig az Ormánság. Gyakran olyan érzése van az embernek, ha a megyében autózik, mintha néhány évtizednyi különbséget tenne meg néhány kilométer alatt.

Andrásfalvy Bertalan néprajzkutató, az Ormánság ki-váló ismerője: Az Ormánság tulajdonképpen a Dráva északi parti árterülete. Ma negyvenöt települést sorolunk ide, a török időkben mintegy száz falut találtunk volna itt. A tájegység két részből tevődik össze, a Bóközből és az Or-

mánságból. A neve felett ma is vitatkoznak. A finnugor-párti kutatók szerint az oromról, az ártérből kiemelkedő magaslatokról nevezték el. A másik tábor török eredetűnek tartja. A török ormány szó erdőséget jelent. Valóban erdős táj volt, de nem összefüggő erdő. Ahol tartósan víz van, ott keményfaerdő nem fejlődik ki.

Az Ormánság lakossága jól elkülönült nyelvében és népviseletében is. Baksai Sándor nagyon találóan mézes beszédű népnek nevezte az ormánságiakat és a sárközieteket. Ezen azt értette, hogy nagy szókinccsel rendelkeztek, szépen beszéltek, tudtak a nyelvvel évdni, játszani. A másik jellemvonás a viseletük volt. Addig tartott az Ormánság, ameddig a bikla ért. A bikla a pendely ormánsági változata, tulajdonképpen egy kantáros alsószoknya. Másik jellegzetesség, hogy Belső-Somogy mellett itt maradt meg az országban a legtovább a fehér gyász. A népművészetük a hímzésekben nem volt nagyon gazdag, annál kifinomultabb volt a szövőkultúrájuk. Nem a takácsok által kidolgozott középkori sávolyos, bakacsinos mintákat vették át, hanem rendkívül finoman a fehérrel díszítették. A lent pamuttal, a kendert lennel kombinálták, különböző vastagságúra és erősségűre sodort fonalakkal dolgoztak. Nem mintákat szóttek, hanem a csíkoknak sajátos ritmusát találták ki.

Az Ormánság az 1930-as években Kodolányi János írásai és Kiss Géza monográfiája révén vált ismertté. Ezek nyitották meg az utat más írók előtt is. Móricz is járt itt Kodolányi vendégeként, Kiss Gézát finn írók keresték fel. A vidék egyszerre az érdeklődés középpontjába került az egykézés miatt. Pedig az egykézés nem korlátozódott az Ormánságra. Valaha az egykéző vidékeknek egész rendszere létesült az országban, mégpedig azonos történelmi körülmények között. Az Ormánság azért vált közismertté, mert Kiss Géza feltárta az egykézés okát, következményeit.

ANDRÁSFALVY BERTALAN

Kiss Géza az Ormánság egyik legkisebb falujában, Ká-kicson volt református lelkész. Az 1937-ben megjelent híres néprajzi munkája a kegyetlen őszinteségnek és az aggódo szeretetnek utánozhatatlan remekműve. A könyv előszavát így kezdi: „Ez a könyv nagy lelki gyötrődésekből született. Évtizedek óta figyelem népem mindinkább gyorsuló ütemben halálba rohanását. Hetvenöt év, három egymást követő egyke-nemzedék azt jelenti, hogy minden száz ember helyett a harmadik egyke nemzedékben már csak 6,4 ember van. Mi ez? Végpusztulás.”

Kiss Géza levéltári adatokkal bizonyította, hogy az egykezés okai még a 18. századra vezethetők vissza.

Andrásfalvy: Mária Terézia idején megtörtént az elkülönözés, ami egy több évszázados életformát szüntetett meg. Ez az intézkedés a parasztságnak azt a részét, akik

nem csak földművelésből, hanem a táj sokoldalú hasznosításából – halászatból, méhészkedésből, állattartásból, gyümölcsstermesztésből – éltek, igen tragikusan érintette. Az Ormánság vízjárta terület volt, maga a Dráva is sokkal északabbra folyt. Csak az ártéri szintből kiemelkedő földhátak voltak földművelésre alkalmasak. A Dráva vízjárását azonban mestéri módon fokokkal szabályozták, ezért a halászatnak óriási jelentősége volt. Kiss Géza szerint az ormánságiak élelmüknek csak harmadát-egyedét tudták megtermelni a földművelésre alkalmas területen, a többit az erdei állattartás, a halászat, a gyümölcészet, az erdészet adta.

Mária Terézia rendelete után azonban a paraszt csak a megművelt és a jobbágytelekbe sorolt földek arányában részesülhetett a közösen használt erdőből, rétből. Ezt megelőzően gyakorlatilag szükségletei szerint használhatta a közös területeket. A Nyugat-Európában kialakult feudális rend szerint megfosztották a halászat jogától is. Nem legeltethetett, az erdei gyümölcsfák termését nem használhatta, nem halászhatott.

Egy ormánsági vagy sárközi faluban átlagosan húsz család élt. Ezeknek összesen legfeljebb öt teleknyi földjük volt, Egy telek 24–30 holdat tett ki. Ennek egy részét szántották, más részét ugarolták, volt ahol kertészkedtek is. Az elkülönözés után a jobbágytelekhez igazították az erdőből való részesedést. Egy telek után járt két hold erdő, az egész falunak volt tíz hold erdeje. A többiből kitiltották.

Mária Terézia nevéhez fűződnek Európa első erdővédő törvényei.

Andrásfalvy: Valóban, de közben kitiltották a parasztokat az erdőből. Megfosztották attól az életheletőségtől, amit az erdő kínált. Oláh Miklós II. Lajos király özvegyével Mohács után a Németalföldre került. Ő írja az ottani viszonyok láttán, hogy sokkal szabadabb a magyar paraszt.

Európában egyedül a magyar jobbágnak volt halászati joga. Még a török időkben is megmaradt ez az erdőt, vizet szabadon használó joga, hiszen a hódoltság alatt ezeket a területeket nem tudták szigorúan ellenőrizni.

Ha ránézünk a Dél-Dunántúl térképére, láthatjuk, hogy a magyarság ott maradhatott meg, ahol behúzódott az árterés, fedett területekre, az erdőkbe. Megmaradtak az Ormánságban, a Duna mentén, de szinte teljesen eltűntek a Mohács és Pécs közötti termékeny síkokról, fennsíkokról, domboldalokról. Ezekre a nyílt területekre rengeteg délszláv érkezett. A grabóczi kolostorban az 1500-as években rendszeresen évkönyveket vezettek, s ebből kiderül, miként változott a vidék etnikai összetétele. A Rákóczi-szabadságharc idején elmenekültek a rácok, hogy aztán a helyükre németeket telepítsenek be. Ekkor alakult ki az a kép, hogy a mocsaras, erdős vidéken magyarok, a jó földműves területeken németek élnek. Mária Terézia az örökös tartományokban kialakított rendet akarta mindenhol bevezetni, ezt szenvedte meg az Ormánság. A Nagyatádi-féle földreform idején, amely kismértékben érintette az Ormánságot is, kiderült, hogy az itteni falvak határának fele nagybirtok volt.

Az elkülönözés következménye nem jelentkezett azonnal, hanem évtizedek alatt ért be. Az élettérszűkülésre az emberek egyfajta öncsonkítással, az egykézéssel, ezzel a nagyon szigorú születésszabályozással válaszoltak.

Andrásfalvy: Az egykézéssel nem csak a házassági kör, de az emberek egész világlátása beszűkül. A közösségek szétesnek, az erkölcs a feje tetejére áll, aztán egyre több területen egy egészen furcsa öngyilkos magatartásra kényszeríti az embereket.

Kiss Géza az ezredfordulóra jósolta az Ormánság megszűntét. Nem lehet ezt a folyamatot megállítani?

Andrásfalvy: Én hiszek abban, hogy igen, de történelmi tény, hogy itt az Ormánságban nem tudták meg-

állítani. Voltak emberek – lelkészek, tanítók, parasztok is –, akik kitörtek, akik dacoltak a többséggel, a közfelfogással, és példamutatóan több gyermeket neveltek, de az Ormánság egésze nem tudott talpra állni.

A magyar történelmet úgy látom, hogy az egységnek és a széthúzásnak folyamatos váltakozása, egyfajta hullámvonala jellemzi. A történelemben azokat az időszakokat tartjuk gyümölcsözőnek, amikor békében éltünk. Holott ezek a nyugodt időszakok készítették elő a magyarság nagy romlásait, Mohácsot, Trianont. Mária Terézia uralkodása is ilyen békés korszak volt, valójában ekkor történt a magyar parasztság egyik nagy megnyomorítása. Ekkor végezték az első meggondolatlan vízrendezést, ennek részbeni következményei a mai árvizek. Egy létező, több száz éven át jól működő víz-haszonvételt semmisítettek meg egy külföldi modell kedvéért. Megtiltották az erdők és a vizek használatát. A magyar nemesség kiállt Mária Terézia mellett. Ő ezt azzal hálálta meg, hogy szabad utat engedett a földbirtokos nemesi osztály számára a köznép igényeinek, tradícióinak, életformájának rovására.

Ferenc József kora ugyanilyen. A hosszú béke Budapestet Európa leggyorsabban fejlődő fővárosává emelte, de ekkor termelődött ki hárommillió koldus, ekkor tántorgott ki Amerikába másfélmillió ember, ekkor veszett el véglegesen a lehetősége annak, hogy a Kárpát-medencében megerősödjünk. Elvéreztünk annak a monarchiának a védelmében, amelyet 1848–49-ben a birodalom népei közül először mi utasítottunk el.

Amikor négy nagyszülőnek csak egy unokája van, törvényszerűen bekövetkezik a birtoknövekedés, ami a megmaradtnak anyagi jólétet biztosít. Az ormánsági emberek egyébként is szorgalmas, ügyes gazdák voltak. A szép régi porták egy része csikónevelésből származott. Az ormánsági lovakat különösen a háborúra való készülődés időszakában drágán vásárolta fel a honvédség.

Andrásfalvy: Kiss Géza a keresztelési és házassági anyakönyvek vizsgálatával szépen kimutatta az egykézés gyökereit. A birokok koncentrációjával és az erdők szántóvá alakításával egyre nagyobb jólétben éltek az ormánsági családok. Ez az eszkimó és fóka esete, a fogyó népesség általában gazdagodik.

Kevesen tudják, de a dél-dunántúli régió lakossága igen művelt volt. A Vörösmarton élő Baranyai Júlia kimutatta, hogy a reformáció előtt az észak-itáliai egyetemek diákjai között meglepően sok magyar nevű található. Ekkor még bizonytalanok voltak a családnevek, a diákok rendszerint annak a falunak a nevét viselték, ahonnan jöttek. A listán ormánsági, drávaszegi, szerémségi neveket találunk. A kipusztuló Szerémséggel együtt az ország talán legműveltebb lakossága élt itt. Itt fordították le először a Bibliát magyarra, még Mátyás idejében.

A műveltség elkötelezettséget jelent a világ meghódítására. Ez nem vész el gyorsan. Amikor Ungnád Kristóf – Losonczy Annának, Balassi Bálint szerelmének férje – a vidéken utazott, egy pap is elkísérte, aki kiszállt a kocsiból, és latinul beszélgetett a parasztgyerekekkel. A török megszállta területen, valahol a Drávaszegben. Hallatlan műveltség volt itt, hallatlan becsvágy a világgal szemben. Haladni, hódítani, a maga érdekei szerint gazdálkodni! S közben már szűkültek a lehetőségek, mert már kialakulóban volt az egykézés.

Ennek folytán 100–150 holdas parasztbirtokok is kialakultak. De a gazdagodás már nem fordította vissza az egykézést. Az egykéző filozófia lényege, hogy akinek több gyermeke van felelőtlen, mert bizonytalanra szül, és az utódok nem tudnak megélni. Ezt a félelmet, ezt a beidegződést azonban a jómód nem tudta feloldani.

Olyan ez, mint a fogyasztói társadalom trendje. Korlátnak érzed, ha nem tudod az autódát nagyobbra cserélni, ha a sorra megjelenő műszaki cikkeket nem tudod

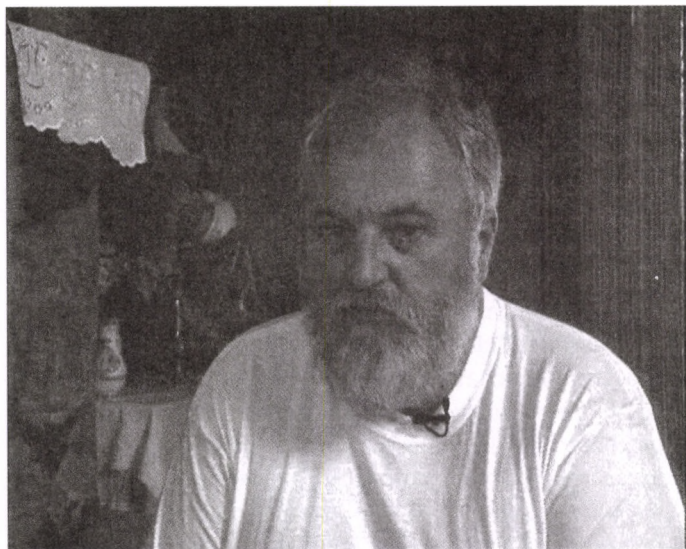
megvenni. Kialakul egy trend, egy életszemlélet, amiből már nehéz kilépni, mert öngerjesztően fut egy bizonyos irányba. Mint a fertőződő seb vagy a rák, amely nem okoz azonnali halált, csak hónapok, vagy akár évek múlva fejti ki végzetes hatását.

Aztán jött a második világháború, majd a Rákosi korszak. A háború után talán az ország egyetlen tájéka sem szenvedett annyit, mint az Ormánság. A szörnyű áldozatokkal létrehozott paraszti birtokok gazdái kuláklístaára kerültek. A Jugoszláviával megromló kapcsolatok miatt szinte elzárták a vidéket a külvilágtól. Ide nem települt ipar, nem készültek fejlesztési tervek. Évtizedekre megállt az idő.

Aki tehetett, Pécsre, Siklósrá, a környező nagyobb településekre költözött. Az olcsón árult, vagy már üresen maradt házakba beköltöztették a faluszéli cigánytelepek lakosságát. Ez újabb elköltözési hullámot indított el. Az ezredfordulóra az Ormánság negyvenöt települése közül Alsószentmárton és Gilvánfa kizárólag cigányok által lakott, de tucatnyi települést találunk, ahol a romák túlsúlyba kerültek.

Az Ormánság jellegzetes agrártérség, a lakosság a század közepéig kizárólag mezőgazdaságból élt. Az élelmiszerek, illetve a mezőgazdasági termékek értékének az ipari árakhoz viszonyított drámai esése, a negyedszázada tartó agrárválság hatványozottan sújtja az itt élőket.

Lambertusz József, vezető állatorvos Bogádmindszent, Hegyszentmárton, Páprád és Ózdfalu körzetében: Én 1964. szeptember 15-én jöttem a feleségemmel Budapestről. Azóta itt dolgozom. A feleségem óvónő, én állatorvos vagyok. Annak idején 380 szarvasmarha és 2000–2500 sertés volt a körzetemben. Most 12–15 szarvasmarha van, és 1200–1500 sertés. Annak idején a baromfi volt itt a sláger. Még ma is sok gazda tart tojóhibridet, ebből próbálnak élni, meg hát a disznóból.

LANKÓ JÓZSEF

Az egykori termelészövetkezetek zöme csődbe jutott, tönkrement. Az agrár szakemberek egy része megpróbált saját lábára állni.

Kislaki László, agrárvállalkozó, több állattenyésztő telep tulajdonosa: A rendszerváltás után otthagytam a reménypusztai téeszt. Baromfitelep-vezetőként dolgoztam ott. Aztán a sógorommal elkezdtem a Dráva mellett gazdálkodni. Volt száz hektár földünk, mellette baromfi és sertés. Eléggé kiesett nekem Pécsről lejárni, így 1994-ben megvásároltam Hegyszentmártonban egy ötezer négyzetméteres baromfitelepet

Nagyon rosszul csináltuk, kevés hitelt vettünk fel. Csak annyit, amennyibe a telep került. Ott maradtunk tőke nélkül, és utána nem jutottunk pénzhez. Mielőtt megvettük a telepet, megnéztük, működőképesnek tűnt. Mire

eladták, teljesen ki volt rabolva. Aki üzemeltette minden mozdítható eszközt elvitt belőle, csak a falak maradtak. Mi a társammal állattenyésztők voltunk, a baromfihoz értettünk, ezekre a praktikákra nem is gondoltunk.

Hatvanezer naposcsibével indultunk, és mellette átalakítottunk két épületet 600 sertés tartására. Mire elkészült a hizlaldánk, nem volt ára a sertésnek, nem érte meg a tartás. Amikor a sertés ára elérte a kilónkénti 250-300 forintot, már üresen állt a telep. Akkor azért nem tudtunk belőle profitálni, mert nem volt állományunk.

Kislaki Lászlóék még vásároltak Ózdfalun egy romos szarvasmarhatelepet, ahol 150 kocát tenyésztenek, és azok szaporulatát hizlalják. Ezenkívül Szalántán bérelnek egy baromfitelepet, amely nyolcvanezer csirke hizlalására alkalmas. Valószínűleg ezeknek a telepeknek az együttese tekinthető az Ormánság legnagyobb állattenyésztésre szakosodott vállalkozásának. A világ boldogabbik felén ez sikertörténet is lehetne, de nálunk az állattartók országosan is túltermeléssel küszködnek. A sertés- és a csirkehizlalás rendre veszteséges. Nem véletlen, hogy nagyon kevés mezőgazdaságból élő középvállalkozóval találkozhatunk Dél-Baranyában.

Kislaki: Aki csupán állattenyésztéssel foglalkozna, arról nem tudok. Egypár 25-30 év körüli fiatal van, aki 60-100 hektáron gazdálkodik. Gazdálkodik? Inkább küszködik, mint mi. Nincs tőkéje, a termést eladni nem tudja.

Lambertusz: Azok az emberek, akik visszavették a szüleik, nagyszüleik földjét, dolgoznak rajta. Nagyon sokat dolgoznak, de látszatja kevés. Mégis művelik a földet, úgy látom, a földszeretet feléledt bennük. Akiknek nem volt földjük korábban, a téeszekbe, vagy az állami gazdaságban dolgoztak, azok bizony a perifériára kerültek. Azt a földet, amit a téesz után részarányként kaptak, néhányan próbálják művelni, de kevés sikerrel. Itt nincs fíliázás, egyedüli pénzes növény a dinnye. Ez is inkább

Vajszló, Sellye, Csányoszló környékén megy, a környéke-
men élő emberek mindig bérmunkából éltek, nincs gya-
korlatuk a vállalkozásban.

Egész Kelet-Közép-Európára jellemző, hogy a me-
zőgazdaság – gyenge jövedelmezősége, a piacok össze-
omlása miatt – önmagában nem tudja eltartani a falu-
si lakosságnak még a részét sem, amelyik egykor a
téeszekben dolgozott. Nincs ez másként az Ormánságban
sem. Hiányzik az ipar, kevés az élelmiszer-feldolgozó
üzem, még a meglévők sem működnek.

Kislaki: A mi nagy szívfájdalmunk, hogy ez a régió
mintegy 21 millió húscsirkét tudna nevelni, ennyi telep,
istálló épült. Jelenleg 15 milliót hizlalunk, de a nagy fel-
dolgozók kétszáz kilométer távolságra vannak. Hernádra,
Békéscsabára, Zalaegerszegre, Kecskemétre szállítjuk
a csirkét, ugyanakkor a pécsi baromfi-feldolgozót bezár-
ták. Ha jól tudom a Postabank a tulajdonosa. Tartozás
fejében ő örökölte. Biztosan érdemes volna beindítani,
hiszen több száz, talán több ezer családnak adott egzisz-
tenciát a feldolgozó és a baromfitartás. Az ország legna-
gyobb baromfitartó vidéke volt egykor. Adva van ma is
a férőhely, a takarmány, a szaktudás, de senki nem méri
fel a lehetőségeket, a befektetők nem jönnek ide. Itt van
Szerbia, Horvátország, ez most biztos piac lenne.

Az Ormánság másik nagy gondja a hosszú ideje
tartó munkanélküliség, amely különösen a cigányságot
sújtja. Alsószentmárton egyetlen nem roma lakosa Lankó
József, aki 1980-tól a falu katolikus papja.

Lankó: Az egyházközségem hat faluból áll. Maty-
tyon és Egyházasharasztiiban a magyarok vannak több-
ségben, Godisán, Oldon és Siklósnagyfaluban fele-két-
harmadrészben cigányok élnek, Alsószentmárton homo-
gén cigányfalu. A legfőbb gond a munkanélküliség. Míg
létezett a szocialista nagyipar, addig az embereknek volt
munkahelyük. Az apák keresete, még ha kevés is volt,

de biztos megélhetést jelentett. Erre alapozódott a család anyagi biztonsága. A munkanélküliség kezdetekor ők voltak az elsők, akiket elbocsátottak. Talán az első fél évben még sokan élvezték is ezt a helyzetet, aztán kiderült, hogy nehéz egy férfinak elviselni a munkanélküliséget. Könnyű belesodródni az alkoholizmusba, akkor viszont már teherterhelés a család számára.

A munkanélküliség gazdasági hatása a szegénység, de van egy emberi kapcsolatokat romboló hatása is. Ez a cigányoknál különösen veszélyes, hiszen a család sokkal inkább jelenti az életteret, mint más közösségekben. A fiatal fiúk már tizenhat éves korukba a rokonok brigádjába kerültek, kubikusként, segédmunkásként dolgoztak. Most felnő egy olyan generáció, amelyiknek nincs lehetősége a munkára. Viszonylag sokan megpróbálták továbbtanulni, de az utóbbi időben kiderült, hogy olyan szakmákra iskolázták be őket, amire nincs kereslet. Így a fiatalok számára elveszik a tanulás motivációja is.

A munkanélküliség gazdasági következményét, a szegénységet és a lelki következményét, az elbizonytalanodást, az emberi kapcsolatokat romboló hatását a fiatalok érzik leginkább.

Lankó: Ez egy homogén cigány közösség. Amíg az emberek eljártak dolgozni, naponta kiléptek ebből a zárt közösségből, a munkahelyen, az utcán szembesültek a külvilággal. Az utóbbi öt évben érzékelem, hogy a falu egyre inkább bezáródik. Egyre kevesebbet mozdulnak ki a faluból. Nincs intéznivaló, nincs pénz a vásárlásra, sőt a buszra sem. Amikor aztán – főleg a fiatalok, akiknek nincs is emlékükről, milyen a külvilággal való kommunikáció – elhagyják a falut, nagyon bizonytalanok lesznek. Problémát jelent Pécssett megtalálni egy utcát, a legyszerűbb dolgot elintézni.

Tábori Mihály 1989, a panelgyár bezárása óta munkanélküli. Ott vízvezeték-szerelőként dolgozott, közben

levelezőn leérettségizett. Azóta a falu meghibásodott csapjait, vízvezetékét javítja, gyakorlatilag ő a falu karbantartója. Úgy véli, ha munkalehetőség lenne, a hozzá hasonló fiatal korosztály a munkában megállná a helyét.

Tábori: A cigány valójában egy ragaszkodó nép. Ragaszkodunk egymáshoz, nehéz elszakadni a családuktól. Bár ha lenne pénzszerzési lehetőség, hogy fel tudjunk lélegezni, hogy jobban tudjunk élni, akkor sokan elmenének akár messzebbre is dolgozni.

Lambertusz: Bogádmindszenten a cigánylakosság zöme szorgalmas, becsületes ember. Meg lehet nézni a lakásaikat, milyen szépek. De vannak területek, ahol rettenetes állapotokat találunk, és én úgy gondolom, ez nem csak pénzkérdés. Lelkileg annyira tönkrementek, hogy a régi kerékvágásba már nemigen térnek vissza.

Lankó: Az 1050 lakosú Alsószentmártonban a munkanélküliség kezdetén az egyházközségben harminc fiatalnak szerveztünk egy kosárfonó tanfolyamot. Ezt a munkaügyi központ pártolta, azóta többször megisméltették. A Magyarországi Cigányokért Alapítvány a közeli fűztelepről kibérelt harminc hektárt, hogy legyen alapanyag a kosárfonáshoz. Nyilván kosárfonással nem lehet egy nagyüzemet, de még egy kisüzemet sem felépíteni. Annyit segít, hogy van mindig mihez nyúlni, valamire elcserélni. Jelent valami alkalmi bevételt. Főként télidőben, amikor nehezebb a megélhetés. Nyáron még akad alkalmi munka, szezonmunka. A cigányok minden lehetőséget megfognak. Csodálom őket, amikor tavasszal az eső után csigagyűjtésből nyakig vizesen jönnek hazafelé.

Kislaki: A támogatásokból rendszeresen kimaradunk. A sertéstelepünkön nyolc ember dolgozik, de munkaerő- támogatást nem kaptam a sellyei központtól, pedig az emberek nagy része cigány. Semmi más munkalehetőség nem volt, csak az én gazdaságom. A felvételük előtt elmentem a központba. Megkérdeztem, kit vegyek

fel, kire esik még támogatási lehetőség. Utána beadtam a pályázatot, és szépen elutasítottak.

Bár nagyon magas a munkanélküliség, nehezen találunk olyan embert, akivel a telepet működtetni tudnánk. Igaz, nem tudunk nagy fizetést adni, mert az állattenyésztésben nincs pénz, de ha többet fizetnénk, ez a probléma akkor sem oldódna meg. Az emberek állandóan cserélődnek. Mára azért javult valamit a helyzet, a munkásaim felére egy-két napra ráhagyhatom a telepet, de kezdetben nagyon sokat kínlódttunk.

Lambertusz: Az emberek folyton azt emlegetik, hogy a rendszerváltás előtt jobban éltek. Jó részük lelki-
leg teljesen tönkrement, és a szakképzettségük sem volt olyan magas, hogy egy Pécssett induló, korszerű üzemben megfeleljenek. A traktorosok, mezőgazdasági munkások zöme nem tud az ipari teljesítmények szerint dolgozni. A Nokia cég szakemberei jártak itt a minap, felmérést készítettek, és öt embert tudtak kiválogatni betanított munkásnak Bogádmindszenten.

A másik gond a katasztrofális közlekedési helyzet. Reggel négy órakor megy, este fél nyolckor jön az utolsó busz Pécsről. Utána megszűnt az élet. A gyerekek, akik Pesten tanulnak, soha nem érik el a fél nyolcas buszt, a szülőknél kell értük menni.

Hajós Klára, az Ormánság Fejlesztő Társaság elnöke: Bizonyos fejlesztések történtek a megyében, például a Szentlőrinc, Sellye vonalon jó a vasúti közlekedés, de máshol már nemhogy fejlesztésről beszéljünk, folyamatosan azért küzdünk, hogy ne szüntessenek meg vasútvonalat.

Kiss Géza annak idején az ezredfordulóra jósolta az Ormánság pusztulását. Nos, abban igaza volt, hogy mára az ő Ormánsága – az őslakosok zöme – eltűnt, de a közel félszáz dél-baranyai falu lakossága élni akar. A vidékért tenni akarók kifejezetten neheztelnek érte, hogy az Ormánságról szóló híradások szinte kivétel nélkül a puszt-

tulást emelik ki, sokkal fontosabb volna a lehetőségekről beszélni.

Hajós: Nem szeretnénk partnerek lenni abban, amikor egy süllyedő világról beszélnek. Úgy gondoljuk, akik itt élünk, hogy a lehetőségek pont azok, amik annak idején, tehát az elmúlt évtizedekben a hátrányai voltak ennek a térségnek. Nevezetesen, hogy el volt zárva a külvilágtól a határsáv miatt. Így megőrzött egy gyönyörű természeti kincset, amelynek legszebb része a Duna-Dráva Nemzeti Park. Szeretnénk a Drávát vízi turizmusra használni. Ezért adtunk be pályázatot kikötői programra.

Kékes: A kilábalás útja az idegenforgalom lehet. A Duna-Dráva Nemzeti Parknak nagyon agilis a vezetése, élén Hajós Klárával, Sellye polgármesterével, a társult civil szervezetekkel, önkormányzatokkal. A turizmus az egyik kitérési pont lehet. Aztán a mezőgazdaságnak olyan új ágazatai, amelyek nem a tömegtermelést favorizálják. Fűszerekre, gyógynövényekre, erdei termékekre gondolok. Ezekkel nem törődtünk az elmúlt években.

Az ormánsági falu képét leginkább építészete határozza meg. A szép kazettás templomokon és más műemlékeken túl nagy számban maradtak fenn parasztporták, amelyek népi építészetünk értékei közé tartoznak. Sajnos sok közöttük az átalakított, az összedőlés szélére került, de még százával található a megmenthető, a védetté nyilvánítható.

Lambertusz: Az önkormányzatoknak annyi pénzük van, hogy az iskolát, óvodát, orvosi rendelőt, saját intézményét fenn tudja tartani. A régi parasztházakból az idősek kihalnak, a gyerekek elköltöznek Pécsre, Harkányba, s látjuk a kiírásokat: eladó, eladó, eladó. Ezeket olcsó pénzért meg lehet venni, de megszállott embernek kell lenni, aki a városból kijön ide.

Hajós: Szeretnénk a helyileg védetté nyilvánított építészeti értékeinket felújítani, majd a falusi turizmus

szolgáltatába állítani. Régen remek építők éltek itt, akik a lakó- és gazdasági épületeket kiváló gyakorlati érzékel alakították ki. A közeljövőben szeretnénk prospektust is kiadni. A turizmus mellett a térség másik adottsága a fűszer- és gyógynövény-, illetve a gyümölcsstermesztés lehet. A dinnyetermesztés tizenöt éve kezdődött, ebből sokan jól megélik. Szeretnénk a növények körét bővíteni. Biztatónak tartom azt is, hogy a gazdák egy része szövetkezni akar. Sokat pályázunk, ezek a programok csak így finanszírozhatók.

Mára Baranya vezetése felismerte az Ormánság valószínű helyzetét, és úgy tűnik, hogy őszintén tenni is akar érte. Évtizedeken keresztül ugyanis Baranya mintha szégyellte volna a tájegység elesettségét, szinte tagadta azt az ország előtt. Miközben naponta foglalkozott a média a szabolcsi és borsodi válságövezetekkel, az Ormánság szóba sem került, pedig a helyzete semmivel sem különb, sőt részben rosszabb azokénál. A tervek, elképzelések tiszteletre méltóak, de a jelenlegi helyzet orvoslására a megye és az Ormánság Fejlesztő Társaság kevés.

Andrásfalvy: Itt nem speciális ormánsági problémáról van szó, hanem egy olyan tájról, ahol az országos problémák élesebbek.

Nincs igazán hatásos program, bevált járható út a cigányság helyzetének javítására.

Lankó: Ha én ilyen utat tudnék, akkor azt már járnánk. Igazából nincsenek receptek és nincsenek módszerek. Mióta elkezdődött a munkanélküliség, egyfolytában keressük a kilábalásnak a lehetőségeit. Ezek két irányba mutatnak. Az egyik nem oldja meg a problémákat, de segít túlélni a helyzetet. Ez egyfajta caritas munka. Egy német egyházközösségből segélyszállítmányokat kapunk, főleg ruhákat. Ezeket kiosztjuk a családoknak, ezzel is tehermentesítjük a családi költségvetést. Aztán hatvan idős és rászoruló embernek főzünk itt a plébánia kony-

LAMBERTUSZ JÓZSEF

háján mindennap. Az óvodában a gyerekek számára teljesen ingyenes az ellátás. Vannak dolgok, amikkel a jelen nyomorúságot próbáljuk enyhíteni. Ha éppen szükség van rá, élelmiszert adunk, de ezek nem megoldások. Ez a szükségből fakadó munka nem változtatja meg senkinek az életét.

Lambertusz: Bogádmindszent lakosságának 52 százaléka cigány. Sok okos, rátermett fiatal él itt, de nincs olyan családi háttérük, hogy tovább tudnának tanulni. Nem tanulnak, kallódnak, vége az életüknek. Az kevés, hogy pénzt adunk nekik, mert pénzzel nem lehet kiemelni senkit.

Lankó: A megoldást a fiataloknál olyan irányba próbáljuk keresni, hogy legyenek jobbak az élethez az esélyeik. Ezért hoztuk létre három évvel ezelőtt a Kollégium

a Romákért Alapítványt, amely jelenleg Mánfán működ-
tet egy tehetséggondozó kollégiumot főként cigány fiatal-
lok részére. Az idén érettségizik az első hét fiatal. Ez az
út a fiatalok számára járható lesz.

Látva ezeket a csillogó szemű, érdeklődő gyereke-
ket, ugyanúgy fogékonyak a jóra, az isteni szóra, a tanu-
lásra, mint más gyerekek?

Lankó: A cigány gyerekek nagyon tanulékonyak,
csak nem úgy tanulnak, ahogy ezt más kultúra elvárná.
A tanulásuk nem csak az iskolai tanulásra szorítkozik,
bár oda is járnak, mert törvényileg kötelező. Inkább úgy
tanulják meg az élethez szükséges dolgokat, hogy egé-
szben szabadon mindenhol jelen vannak, mindenben részt
vesznek, mindenbe beleszólnak, belekérdeznek. Így a
gyakorlatban ragad rájuk minden ismeret, ami az élethez
szükséges.

A faluban egymás közötti érintkezésben a cigány
nyelvet használják?

Lankó: Alapvetően cigányul beszélnek a legtöbb
családban, egymás közt ez a társalgás természetes nyel-
ve. Ha azonban a társaságban azt valaki nem érti, akkor
átváltanak magyarra.

Ön már évtizedek óta él ebben a faluban, ahol olyan
napi gondokkal találkozok, amelyekről a legtöbb ember
elmenekül. Más itt lelkipásztornak lenni, mint egy átla-
gos magyar faluban?

Lankó: Más és sokkal jobb. A másság az emberekből
adódik, a cigányok számára az élettér a család. Ebből kö-
vetkezik, hogy az emberi kapcsolatok nagyon fontosak.
A másik lényeges vonás, hogy a cigányok döntő többsége
istenhívő. Komolyan veszik Istent, az Istennel való kap-
csolatot, imádkoznak a maguk szokása szerint, a maguk
módja szerint. Itt a templom mindig nyitva áll, vala-
milyen szinten mindenki kapcsolódik ide. Van egy 50-100
fős magja az egyházközségnek, ők rendszeresen járnak

templomba. Mások csak a nagyobb ünnepeken jönnek el, megint mások csak a családi események, a keresztelők, temetések alkalmával. Ugyanakkor folyik egy gyerek-pasztorációs munka is. Tavaly az egyházmegye egy óvodát indított, ami más, mint a korábbi szocialista óvoda. S nem csak azért, mert teljesebb körű gondoskodást igyekszik a kicsiknek adni. A családokat is tehermentesítjük mindennapi megélhetési gondjaikban.

Az óvodában úgy indítjuk el a gyerekeket, hogy meg kell felelniük a magyar nyelvű iskolarendszerben. Nem csak egy idegen nyelvet kell megtanulniuk, hanem egy olyan kultúrkörnek a nyelvét, amitől a munkanélküli réteg, legyen cigány vagy nem cigány, már régen leszakad. Figyeljük a gyerekeket, és megkeressük nekik azt az iskolát, ami a tehetségüknek, lehetőségeiknek legjobban megfelel. Ez lehet egy út, amit elkezdtünk, és a Jóisten tudja, mire jutunk.

Voltak-e olyan pillanatok, amikor arra gondolt, hogy elmegy innen? Élete végéig ezt a közösséget akarja szolgálni?

Lankó: Az emberi kapcsolatokat nem lehet elszakítani.

A cigányság gondjaihoz hasonló horderejű a mezőgazdaság elesettsége, de ez sem tekinthető helyi sajátosságnak.

Andrásfalvy: Nem néztünk szembe a magyarság gerincét alkotó parasztságnak – amely megőrizte a magyar kultúrának a hagyományait – a megsemmisítésével. Máig nem. Hogy várhatjuk el, hogy ezt az életformát, amit csak megutáltattak és lejáratnak, hogy ezt valaki újra felvállalja. Ez a probléma erkölcsi oldala. A gazdasági részét pedig Csoma Zsigmondnak egy szép tanulmányával érzékeltetném. A dunántúli szőlőtermesztés történetét feldolgozó írásában kitért arra, hogy a filoxeravész után a magyar szőlőgazdaságot miként próbálták talpra állítani.

Az egész magyar társadalom összefogott, hogy a szőlészeti válságból a magyarságot kivezesse. A papok, a tanítók, a Földművelésügyi, az Igazságügyi Minisztérium hivatalnokai mind azt akarták, hogy a problémát megoldják. Ma a válságot teljesen az agrártárcára hárítják. Nem érzi senki, aki távol van a földtől, hogy neki is érdeke az agrárium talpra állítása. Össze kellene fogni, a közoktatástól kezdve mindent annak az érdekében kéne mozgósítani, mert ez a magyar föld az egyetlen tartalékunk, se energiaforrásunk, se nyersanyagunk nincs. Csak föld, a napfény és az emberi ész az, ami kamatozhatna. Mindent ide kellene koncentrálni.

Nincs szolidaritás bennünk, magára hagyjuk azt a népeiséget, amelyik magyarnak megtartott minket, ahogy Győrffy István írja. A polgárság, a vezető rétegünk az európai minták után ment, a magyarságunkat a néphagyomány tartotta meg. Az pedig a parasztság kezében volt. A parasztság megsemmisült, a mezőgazdaság szinte megsemmisült. Lenne kiút, de nem érzünk szolidaritást ezzel a problémával.

PEKÁR ISTVÁN

A szerző megjegyzése: Az Elfeledett tájakon sorozatot a Duna Televízió megbízásából 1999–2000-ben Jaksi Kornél rendezővel és Mánfai Miklós operatőrrel készítettem. A riportot a film forgatókönyve alapján írtam, az élőbeszéd gondozásával, a filmből kimaradt interjúrészek kiegészítésével. A következő riportban Belső-Nógrádba látogattunk el.

alma 1% METAFIZIKA

x Szabados György rovata

Íme, a keresztény etika nagy ténye: fölfedezett egy új egyensúlyt. A pogányság olyan volt, mint egy márványoszlop, mely szimmetrikus arányai következtében egyenesen áll. A kereszténység egy hatalmas, kicsipkézett és regényes sziklához hasonló, mely talapzatán egyetlen érintéstől is meginog, s mégis áll rendületlenül egy ezredéven át, mert szertelen kiszögellései pontosan kiegyensúlyozzák egymást. Egy gótikus katedrális oszlopai mind különbözőek, de mindegyik szükséges. Úgy látszik, hogy minden támaszték véletlenszerű és fantasztikus, mintha minden gyámpillér el akarna szállni. Ugyanígy egyensúlyozzák ki a látszólagos véletlenek a kereszténységben egymást. Arany és bíbor öltözéke alatt Becket Tamás darócínget viselt, és sok minden szól e párosítás mellett; mert a darócíng néki vált javára, míg a bíbor s az arany az utca emberének. S ez mégiscsak többet ér, mint a modern milliomos szokása, aki szolid barnában vagy feketében járkal a külvilág előtt, és aranyat hord a szíve fölött. Ám az egyensúly nem mindig egyvalakinek testén mutatkozott, mint például Becketén, hanem gyakorta egyidejűleg a keresztény világ testének különböző pontjain. Mert valaki imádkozott és börtölt a havas Északon, virágosöbön ünnepelhetett Dél városaiban a nép, s mert néhány megszállott vízzel oltotta szomjúságát Szíria sivatagjaiban, az emberek még almabort is ihattak Anglia gyümölcsöskertjeiben. Ezért van az, hogy a kereszténység sokkal jobban zavarba ejt, de sokkal érdekesebb is, mint a pogányság,

mint ahogy az amiens-i székesegyház nem jobb, de érdekesebb, mint a Parthenon. Ha bárkinek bizonyítékra van szüksége, jusson eszébe az a különös tény, hogy a kereszténység alatt Európa (miközben megtartotta egységét) önálló nemzetekre tagozódott. A hazafiság tökéletes példája két ellentétes erő bölcs egyensúlyának. A pogány birodalom ösztöne ezt súgta volna: „Legyetek mind római polgárok, valamennyien egyformák; a germánok ne legyenek olyan lassúak és tisztelettudók, a franciák ne legyenek olyan élénkek és fürkészők!” Ám a keresztény Európa ösztöne ezt súgja: „Maradjanak csak a germánok lassúak és tisztelettudók, hogy a franciák annál biztonságosabban lehessenek élénkek és fürkészők!” Mi majd kiegyenlítjük ezeket a túlzásokat. A képtelenség, melynek Németország a neve, korrigálni fogja a tébolyt, melyet Franciaországnak hívnak.

S végül, ami a legfontosabb: ez a magyarázata annak, amit a modern kritikusok oly megmagyarázhatatlannak találtak a kereszténység történetében. Azokra a rettentő háborúságokra gondolok, melyek a teológia részletkérdései miatt támadtak, a földrengésszerű érzelmekre, melyeket egyetlen szó vagy egy gesztus idézett elő. Akárhányszor csak egy hüvelyknyi eltérésről volt szó; de egyhüvelyknyi eltérés minden, ha az egyensúly forog kockán. Bizonyos dolgokban az Egyház egy hüvelyknyi eltérést sem engedhetett meg magának, ha továbbra is folytatni akarta e rendhagyó egyensúly fönntartásának nagy és merész kísérletét. A keresztény pásztor nem juhnyáját terel, hanem egy hordányi bikát és tigris, rettentő ideálokat és falánk doktrínákat, melyek közül bármelyik képes volna arra, hogy tévtanaival új vallást alapítson, és romlásba döntse a világot. Ne feledjük, hogy az Egyház veszélyes eszmék terjesztésére vállalkozott: oroszánt kellett megszelídítenie, a világot. A Szentlélektől való fogantatás, az istenember halála, a bűnök bocsánata, a próféci-

ák teljesülése (jól tudjuk) – mind olyan eszme, melyeknek elég egy érintés, hogy istenkáromló és elvadult erőkké változzanak. Ha Dél-Európa kézművesei, akár egyetlen láncszemet elejtenek, a pesszimizmus ősi oroslánja szét-
tépte volna láncát Észak elfeledett erdőségeiben. E teológiai kiegyenlítődésekről majd később kell beszélnem. Ezúttal elegendő, ha nem tévesztjük szem elől, hogy a legapróbb doktrinális tévedés a legrettentőbb ostobaságokat szabadíthatta volna a világ nyakára. Egy rossz fogalmazott mondat a szimbolizmus természetéről elpusztíthatta volna Európa legjobb szobrait. Egyetlen definícióbeli pontatlanság véget vethetett volna minden táncnak, elhervaszthatott volna minden karácsonyfát, összetörhetett volna minden húsvéti tojást. A doktrínákat szigorúan kellett megfogalmazni, hogy az ember annál inkább élvezhesse általános szabadságjogait. Az Egyháznak gondosnak kellett lennie, hogy gondtalan lehessen a világ.

Íme, az ortodoxia izgató románca. Az emberek annak a bolond szokásnak rabjává lettek, hogy úgy beszélnek az ortodoxiáról, mint valami nehézkes, sivár és megüledett dologról. Pedig nincs az ortodoxiánál kockázatosabb és érdekfeszítőbb. Az ortodoxia maga az egészség; és az egészség mindig drámaibb, mint a téboly. Az ortodoxia annak az embernek az egyensúlya, aki örülten száguldó lovak mögött tartja a gyepplőszárat, s bár látszólag hol erre, hol arra dől és meginog, mégis megőrzi minden egyes testtartásában a szobrok szépségét és az aritmetika pontosságát. Korai napjainkban az Egyház fölvette a versenyt a legszilajabb és leggyorsabb harci paripákkal; mégis történelmietlen dolog lenne, ha azt állítanók, hogy egyetlen örült idea ösvényén vágatott, mint a vulgáris fanatizmus. Egyszer balra tért el, majd jobbra kanyarodott, hogy kikerüljön roppant akadályokat. Az egyik oldalon maga mögött hagyta az arianizmus irdatlan töme-

gét, melyet jól megtámogattak a világi hatalmak, hogy túlságosan világivá tegyék a kereszténységet. A következő pillanatban megint nagyot kanyarodott, hogy kikerülje az orientalizmust, mely a kereszténységet túlságosan is világiatlanná tehetné volna. Az ortodox Egyház sohasem tért a kitaposott útra, nem fogadta el a konvenciókat; az ortodox Egyház sohasem volt tiszteletreméltóan mértékletes. Könnyebb lett volna elfogadnia az ariánusok földi hatalmát. Könnyebb lett volna a kálvinista 17. században belehajtani a predesztináció feneketlen árkába. Könnyű örülni, könnyű eretneknek lenni. Mindig könnyű a kor feje után indulni, de nehéz dolog vigyázni saját fejünkre. Mindig könnyű modernistának, mindig könnyű sznobnak lenni. Könnyű lett volna belezuhanni a tévedések és túlzások e nyílt csapdáiba, melyek mint egymást váltó divatok és szekták húzódnak végig a kereszténység történelmi útján. Mindig könnyű elesni; hiszen temérdek sarok van, ahol el lehet botolni, de csak egy van, ahol meg lehet állni. Magától értetődő és kényelmes dolog lett volna belezuhanni, a gnoszticizmustól a keresztény szcientistáig, valamelyik hóbortba. Ámde kikerülni mindezt: szédítő kaland; és lelki szemeim előtt mennydörögve száguld az égi szekér korszakokon át, az ostoba eretnekségek hanyatt esnek, vagy orra buknak, míg a merész igazság, bár meginog, diadalmasan megáll.

G. K. CHESTERTON: IGAZSÁGOT!

X809

KÖRKÉP

Czeleke 135 Butel

A TITKOS DIPLOMÁCIA MESTERE

„Exegi monumentum aere perennius” – Farkas esz meg, medve esz meg című könyvével Török Bálint is ércnél maradandóbb emléket állított Szent-Iványi Domokosnak, a két háború közötti korszak egyik legkiválóbb diplomatájának, Teleki Pál bizalmas munkatársának. Szent-Iványi volt a Teleki által a Harmadik Birodalom szubverzív törekvéseinek elhárítása céljából életre hívott „Tájékoztató Osztály” megszervezője és vezetője. Teleki halála után a már a német megszállás előtt megalakult, majd a megszállás után konspiratív módon aktív szerepet játszó Magyar Függetlenségi Mozgalom legfőbb irányítója, „szürke eminenciása” lett. De Török Bálint e kiváló munkájával ércnél maradandóbb emléket állít a Magyar Függetlenségi Mozgalom (továbbiakban: MFM) gyakorlati tevékenységének is, külön kiemelve az üldözött zsidók támogatását és többnyire életük megmentését szolgáló illegális munkát. Részletesen foglalkozik a „kiugrást”, azaz a fegyverszünet előkészítését célzó diplomáciai lépésekkel is. A könyv sok tekintetben hézagpótló szerepet tölt be. Teleki Pál és Kállay Miklós kormányának a magyar függetlenség megőrzéséért, majd 1942 márciusa – vagyis Kállay kormányalakítása óta – az önálló diplomáciai cselekvőképesség visszanyeréséért folytatott harca a kor története iránt érdeklődő közönség körében eléggé ismert, hiszen e néhány év magyar diplomáciai tevékenységével számos mű foglalkozik. Így pars pro toto utalni lehet Tilkovszky Lóránt, Juhász Gyula s e recenzió szerzőjének könyveire. A legrészletesebben e kor magyar külpolitikájával a kiváló brit történész, C. A. Macartney foglalkozott, de a rendszerváltozás előtt közzétett okmánygyűjtemények alapján is részletes betekintést nyerhetünk az 1938 és 1944 közötti korszak magyar diplomáciai tevékenységébe.

A korra vonatkozó tudásunkban mindezek ellenére is maradtak „fehér foltok”. Ezek ismerete nélkül a magyar külpolitikáról alkotott véleményformálásunk nem válhat teljessé. Ilyen „fehér foltoknak” tekinthető a nagyrészt illegalitásban működő Magyar Függetlenségi Mozgalom számos akciója, főleg a német megszállás alatti tevékenysége. Török Bálint művének egyik legfőbb érdeme, hogy Szent-Iványi Domokos személyes működésének és nemzetmentő kísérleteinek méltatásán kívül széles teret biz-

tosít az MFM több, a háttérben működő, de kimagasló szerepet játszó személyisége élet- és nemzetmentő tevékenysége ismertetésének. (Így például részletesen ismerteti Mester Miklós, Dávid Erzsébet, Soos Géza, Kudar Lajos és mások szerepét).

De a mű központi alakja, az MFM szellemi vezére és irányítója Szent-Iványi Domokos. A székely nemesi családból származó diplomata egyetemi tanulmányait Budapesten, a Sorbonne-on, a Collú központi al-ban, majd a clevelandi, chicagói és winnipeg-i egyetemeken végezte. Világlátottságára és széleskörű nyelvismereteire Teleki Pál figyelte fel, és az ő tanácsára választotta a diplomáciai pályát. A külügyi vizsga letétele után főleg amerikai és kanadai konzulátusokon működött, 1936-tól kezdve Darányi miniszterelnök külügyi titkára, majd rövid amerikai és berlini kiküldetés után, Teleki Pál második miniszterelnöksége idején Szent-Iványit megbízta a miniszterelnökség kebelén belül felállított Tájékoztató Osztály vezetésével. Ennek működése konspiratív jellegű volt. Feladatkörébe tartozott a hivatalosan tengelybarátként elkönyvelt magyar külpolitika valódi céljainak a nyugati hatalmak és a semleges országok diplomáciai köreiben, valamint mérvadó közvéleményében való tárgyilagos megismertetése. A Tájékoztató Osztály szorosan együttműködött az ugyancsak a miniszterelnökség keretében életre hívott Nemzetpolitikai Szolgálattal, amelynek titkos feladata abban állott, hogy náci-, német- és nyilas ellenes szellemben külön kiválasztott, bizalmi személyek útján a közvéleményt tájékoztassa az ország helyzetéről és a kormány valódi célkitűzéseiről.

Röviden összefoglalva: a Tájékoztató Osztály feladata a külföld reális informálása volt Magyarországnak a külpolitikai kényszerhelyzet miatt óvatosan követett valódi célkitűzéseiről, a Nemzetpolitikai Szolgálaté pedig a náci szellemű félretájékoztatás ellensúlyozása a magyar társadalom széles köreiben.

Teleki halála után a Bárdossy-kormány mind a Nemzetpolitikai Szolgálatot, mind a Tájékoztató Osztályt megszüntette. Szent-Iványit kulturális és levéltári munkával bízták meg. E levéltári munka tette lehetővé, hogy megírja *Csonka-Magyarország külpolitikája* című nagyszerű, kiadatlan, az Országos Levéltárban és a Ráday Levéltárban őrzött munkáját.

Nagy érdeme Török Bálintnak, hogy miközben bírálja a magyar társadalom elmaradottságát, amely táptalaja lett a nyilas és

egyéb szélsőjobboldali mozgalmaknak, rámutat arra a marxista történetírás által elhallgatott tényre, hogy a német megszállás előtti látható ellenállás legfőbb irányítója a kormányzó és környezete – elsősorban Ambrózy Gyula kabinetfőnök és Lázár Károly testőrparancsnok – volt. Ide tartoztak még a parlament két háza konzervatív, Bethlen István és Sigray Antal által irányított csoportjai, és két „baloldali párt”, a Szociáldemokrata párt és a Kisgazdapárt vezetői is. A parlament és a viszonylag szabad sajtó szerepének hangsúlyozásával Török megcáfolja a „Horthy-fasizmusról” sajnos nyugaton is elterjedt legendákat.

A fenyegető német megszállás előtt a magyar társadalom náciellenes irányítása céljából alakult meg 1943-ban Hám Tibor elnökletével a Teleki Pál Munkaközösség. E társaság részben Bajcsy-Zsilinszky befolyására Teleki Pálban látta a magyar függetlenségi törekvések megszemélyesítőjét, és számos tagja belépett a Kisgazdapárt 1943-ban újjá szerveződő polgári tagozatába. A magyar tragédiát mi sem jellemzi jobban, mint az, hogy e Munkaközösség számos tagja a háború után a kommunisták által megrendezett első koncepciók per áldozata lett 1947-ben.

A Teleki Pál Munkaközösségből, a náciellenes Magyar Testvéri Közösségből bontakozott ki 1943 vége felé s a konszpiratív jelleg megőrzése mellett a Magyar Függetlenségi Mozgalom, amelynek legfőbb szellemi irányítója Szent-Iványi lett. Ugyancsak ő lett a „szürke eminenciása” az 1943 decemberében kormányzói rendelet alapján megalakult Békeelőkészítő Hivatalnak, amelyet a köznyelv „Kiugrási Irodának” nevezett el. E hivatal elnöke ifj. Horthy Miklós volt, de Szent-Iványi és Soos Géza diplomatákon kívül szorosán együttműködött Ambrózy Gyula kabinetfőnökkel és Bárczy István miniszterelnökségi államtitkárral. Ez az iroda készítette elő az 1944 őszén megindult fegyverszüneti tárgyalásokat.

A német megszállás bekövetkezte utáni hónapok eseményeinek elemzése Török Bálint művének talán legkiválóbb része. Anélkül, hogy a sine ira et studio elvétől eltérne, kiérződik tanulmányából a humanizmus szenvedélye, amikor a legjobban fenyegetett réteg, a zsidóság félelméről és szenvedéséről, illetve a zsidómentő szervezetek és hivatalos személyiségek szerepéről ír. Kiemeli az egyházak, a protestáns és katolikus diákszövetségek, így a Soli Deo Gloria és a KIE zsidómentő tevékenységét,

hamis keresztlevelek kiállítását, ami a Gestapo jelenléte és az Endre-Baky csoport belügyi irányító szerepe miatt sokszor életveszélyes kockázattal járt. Meleg szavakkal idézi emlékezetünkbe Mester Miklós kultusz-államtitkár, Soos Géza diplomata és Dávid Erzsébet debreceni tisztviselő zsidómentő tevékenységét. A német megszállással foglalkozó rész talán legizgalmasabb fejezete az, amelyik az auschwitzi jegyzőkönyvekkel foglalkozik. E két szökött szlovák zsidó által ismertté vált dokumentumok Svájcban keresztül nyugatra is eljutottak, de a deportálások megszűntét azáltal érték el, hogy eljuttatták a magyarországi egyházi vezetőkhez, s özv. Horthy Istvánné közvetítésével magához a kormányzóhoz is. Amint feltehetően köztudomású, az auschwitzi jegyzőkönyvek elolvasása Horthyt felrázta addigi passzivitásából és letargiájából, és a kormányzó 1944. június 26-án leállította a deportálásokat. Török részletesen ismerteti a Baky László által a kormányzó megbuktatása céljából szervezett sikertelen csendőrpuccs-kísérletet, amelyet a legfelsőbb helyről Budapestre rendelt Koszorús Ferenc ezredes parancsnoksága alatt álló páncélos ezred hiúsított meg. Török élesen bírálja Karsai Lászlónak az *Élet és Irodalomban* 1998-ban megjelent, a való tényeket tagadó cikkét, amelyben utóbbi tagadja mind a csendőrpuccsot, mind a Koszorús-akciót, de főleg a kormányzó zsidómentő akcióját. Török többek között hivatkozik Macartney skót, Hausner izraeli, Braham amerikai történészre, Ránki Györgyre és Juhász Gyulára, valamint Tom Lantos amerikai képviselőre, akik mind elismerő szavakkal említik meg Koszorús hősies akcióját, amellyel a kormányzó tudtával legalábbis a nyilas hatalomátvételig megmentette 250 ezer budapesti zsidó életét.

A továbbiakban Török Bálint a Sztójay-kormány eltávolításával, a Lakatos-kormány megalakulásával és a „kiugrás” előkészítésével foglalkozik. Bírálja Lakatos erélytelenségét, de hozzáfűzi: a kormány eleve nehéz helyzetben volt, mert Veessenmayer határozott nyomására a Lakatos-kormány tagja maradt két nyíltan németbarát miniszter: Jurcsek Béla és Reményi-Schneller Lajos is. E két miniszter kormányban maradása feltehetően hozzájárult az 1944. októberi fegyverszüneti kísérlet kudarcához.

Rendkívül érdekes része a könyvnek a Zichy Ladomér szlovákiai magyar földbirtokos és Makarov szovjet ezredes között lefolyt beszélgetés, valamint a Faragho Gábor, Szent-Iványi

Domokos és Teleki Géza által Moszkvában Antonov vezérkari főnökkel, majd magával Molotovval folytatott fegyverszüneti tárgyalásokról szóló fejezet. A Makarov ezredes levelében ismertetett kedvező feltételekről a szovjet vezetők nem vettek tudomást. Feszült hangulatú tárgyalások után a magyar delegáció 1944. október 11-én aláírta a Molotov által követelt fegyverszüneti feltételeket, amelynek értelmében Magyarország visszavonul a trianoni határok mögé, hadat üzen Németországnak, és részt vesz a Németország elleni hadműveletekben. Török beszámol arról, hogy a szovjet kormány teljes mértékben az erő és a hatalom helyzetéből tárgyalt, és a magyar fél kénytelen volt változtatás nélkül aláírni a szovjet kormány által diktált feltételeket. A tárgyalásokba időközben bevonták a szovjet területre átszökött Miklós Béla és Vörös János vezérezredeseket, Simonffy-Tóth Ernőt, a Magyar Függetlenségi Front képviselőjét, valamint a Moszkvába emigrált kommunisták közül Gerő Ernőt és Nagy Imrét is. Hosszas tárgyalások után Miklós Béla vezetésével alakult meg az ideiglenes kormány. Külügyminiszterként több ízben szóba került Szent-Iványi neve, ő azonban részben vonakodott e poszt betöltésétől, ettől függetlenül sokan úgy vélték, legjobb, ha Moszkvában marad összekötőként. Az új külügyminiszter a diplomáciai pályán járatlan Gyöngyösi János lett.

Török Bálint külön fejezetben részletesen foglalkozik a nyilas puccs utáni budapesti ellenállási tevékenységgel (Bajcsy Zsilinszky, Kiss János, Görgey-zászlóalj stb.), de ezekre közismertségük miatt e recenzióban külön nem térek ki.

A könyv egyik legizgalmasabb fejezete annak a némileg skizofrén helyzetnek az elemzése, amely abból adódott, hogy a szovjet megszállás után az ország többsége – főleg a paraszti társadalom – a demokratikus erők, elsősorban a Kisgazdapárt győzelmét kívánta, de Magyarország nem volt szuverén. Lényeges kérdésekben a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB), illetve annak elnöke, eleinte Vorosilov marsall, majd Szvirdov altábornagy döntött. Török szerint, s itt hivatkozik Charles Gatira és más történészekre, a szovjet kormány – ha néha beavatkozott is a belügyekbe, így például kierőszakolta Rajk László belügyminiszteri kinevezését s ez által a rendőrség irányítása kommunista kezekbe került – 1946 decemberéig nem törekedett gyors kommunista hatalomátvételre, hanem elfogadta a többpárti

demokrácia működésének elvét. Ezt az álláspontot képviselték egyes kommunista politikusok, így pl. Horváth Márton – a Gerő Ernő és Farkas Mihály által képviselt „kemény vonallal” szemben. E megállapítással kapcsolatban némi kételyeim vannak. Úgy vélem, hogy Sztálin kezdettől fogva a Vörös Hadsereg által megszállt országok teljes bolsevizálására törekedett, de óvatosan kívarta a nemzetközi helyzet alakulását. Török Bálint szerint a szovjet kormány akkor döntött a kommunista hatalomátvétel meggyorsítása mellett, amikor Marshall amerikai tábornok egyik nyilatkozatából kitűnt, hogy az USA nem rendelkezik anynyi katonai erővel, amely eredményesen szembe tudna szállni a Kelet-Európában állomásozó 260 szovjet hadosztállyal.

Mindenesetre az 1945. novemberi választások után a Kisgazdapárt abszolút többséggel rendelkezett a parlamentben, s ha a SZEB ehhez hozzájárul, egyedül is képes lett volna kormányátalakításra. A Rákosi akaratából megalakult Baloldali Blokk nyomására a Kisgazdapárt ugyan kizárt soraiból 1946 márciusában huszonegy úgynevezett „jobboldali” képviselőt, de a párt Nagy Ferenc, Kovács Béla és Varga Béla köré tömörülő józan paraszti és polgári szárnya, amelynek nem hivatalos tanácsadója Szent-Iványi Domokos volt, úgy határozott, hogy a békekötésig nem feszíti a húrt, egyaránt jó viszonyt tart fenn mind a Szovjetunióval, mind a két angolszász nagyhatalommal. Félték azonban attól, hogy a békekötés előtt vagy közvetlenül utána a kommunisták polgárháborút provokálnak, és puccs útján veszik át a hatalmat. Nagy Ferencre, aki Tildy államelnökké választása után kormányfő lett, nagy hatással volt Szent-Iványi *Kivezető út* című tanulmánya, amely felvázolta egy parasztságra, a polgárságra és a munkásság nem kommunista részére támaszkodó széleskörű demokrácia alapvonalait.

A Nagy Ferenc, Kovács Béla és Varga Béla által képviselt szárny befolyására kialakult a fiatalabb kisgazdapárti képviselők közül egy csoport, amelybe bevonták a Magyar Közösség és a Magyar Függetlenségi Mozgalom néhány személyiségét és szellemi irányítóként Szent-Iványi Domokost. E csoport legismertebb tagjai Arany Bálint, Saláta Kálmán, Hám Tibor, Csicsery-Rónay István, Donáth György, Kiss Sándor és Szabó György voltak. Később bevonták néha tanácskozásaikba Dálnoki Veress Lajos volt vezérezredet és Jaczkó Pál képviselőt, továbbá Kő-

vágó József budapesti polgármestert. A tanácskozások inkább elméleti síkon mozogtak, témájuk főleg arra összpontosult, hogyan építsék és szélesítsék ki a demokratikus társadalmi rendet a békekötés után, és hogyan akadályozzanak meg egy esetleges puccskísérletet. Csatlakozott még e csoporthoz Szent-Miklósly István vezérkari tiszt is, a Magyar Közösség tagja.

De a Magyar Kommunista Párt – feltehetően szovjet bízattásra 1946 decemberében elhatározta, hogy megteszi az első lépéseket a hatalom teljes átvételére. 1946. december 16-án először letartóztatták Szent-Miklóslyt, majd egymás után folytak a letartóztatások. Magát Szent-Iványit karácsony napján fogták le, de a letartóztatások egészen január közepéig folytak. Ekkor a kommunista propagandában már köztársaság-ellenes összeesküvésről beszéltek. A parlament a letartóztatott kisgazdapárti képviselők mentelmi jogát felfüggesztette abban a hitben, hogy a független bíróság előtt úgyis kiderül a hamis vádak alaptalansága. Időközben azonban kiszivárgott, hogy a vallomásokat a legbrutálisabb szovjet módszerekkel, veréssel, kínzással, kémiai eszközökkel csikarták ki. Amikor az államvédelmi szervek Kovács Béla kiadatását kérték, ezt a kérést a nemzetgyűlés nagy többséggel megtagadta. De a magyar demokráciát már nem lehetett megmenteni. A szovjet hatóságok 1947. február 25-én letartóztatták és a Szovjetunióba deportálták. Májusban zsarolás útján a svájci szabadságát töltő Nagy Ferencet is lemondatták. Az ítéletek már 1947 áprilisában megszülettek, Donáth Györgyöt halálra ítélték és kivégezték, a többi vádlottat súlyos szabadságvesztésre, így Szent-Iványit 10 évre ítélték. A per lefolytatása után mindenki előtt világossá vált, hogy a magyar demokráciát a Szovjetunió a Magyar Kommunista Párt közreműködésével felszámolta.

Szent-Iványi az 1956. évi forradalom előtt szabadult. „Feltélesen” helyezték szabadlábra. Kevés emberrel érintkezett, de emlékiratain otthon is, majd 1972-ben elhatározott Nyugatra távozása után is dolgozott. 4800 oldalt kitevő tudományos munkája a Ráday-levéltárban, és az Országos Levéltárban a történelemszek rendelkezésére áll. Emigrációjában írt, bizonyosan rendkívül értékes, angol nyelvű visszaemlékezéseit három, nyugati gyűjteményben helyezte letétbe, és a halála utáni 25 évre zároltatta. Ez idén júliusban jár le – ezt követően az egész életmű kutathatóvá válik.

Szent-Iványi, akárcsak mestere és barátja, Teleki Pál, nemcsak tudós, de hazája függetlensége érdekében csendesen, sokszor a háttérben, de rendíthetetlen elszántsággal küzdő magyar hazafi volt. S tegyük hozzá, ha ezt egyesek ma ódivatúnak tartanák is: igazi magyar úr volt. Hálásak lehetünk Török Bálintnak, amiért ezt a rendkívüli életpályát feldolgozta és Szent-Iványinak is, de az egész függetlenségi mozgalomnak is „ércnél maradandóbb emléket állított”. Kívánjuk, hogy a mű idegen nyelven is megjelenjék, hogy a világ megtudja: sok bátor magyar ember állt helyt mind a nemzetiszocialista, mind a bolsevista terrorrendszerek ellen. S ez önmagában cáfolja a „Hitler utolsó csatlósa” hamis legendáját.

(Török Bálint: *„Farkas esz meg, Medve esz meg”*. Szent-Iványi Domokos és a magyar függetlenségi mozgalom. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem. Basel – Budapest, 2004.)

CZETTLER ANTAL

U Pelle Pál

KATONA PENGEÉLEN

ól

Király Béla Amire nincs ige című visszaemlékezését letéve először az jutott az eszembe, hogy Somogy megye, s azon belül is Kaposvár vidéke milyen páratlan szerepet játszott a huszadik századi, csapásokban bővelkedő magyar történelemben. Innen származik, illetve ide kötődik Király Béla, Nagy Imre, Nagy Ferenc volt miniszterelnök, Nagyatádi Szabó István és még sokan mások. Mind olyan történelmi személyiségek, akik a maguk módján, és a maguk társadalmi környezetében megpróbálkoztak a kilátástalannak tűnő feladattal, hogy valamiképp ésszerű kompromisszumot találjanak a robbanással fenyegető, végletekig kiélesedett konfliktusok megoldására Magyarországon. Mindvégig megőrizték személyes tisztességüket, és életük kockáztatásával, sőt, feláldozásával is szembeszegültek a totalitáriánus ideológiával, illetve az azokra épülő diktatórikus rendszerekkel. Jól tudom persze, hogy az efféle megközelítés súlyos buktatókat rejt magában, arról nem is szólva, hogy szellemtörténet művelői mára két világháború között szembeállították egymással a radikális Hunniát és európeér Pannoniát, akkor összevetve a zempléni

Kossuth Lajos és a zalai Deák Ferenc pályáját. Magam nem hiszek a „*genius loci*” determináló hatásában, mégis érdemes azon eltűnődni, hogy e szép, pannon vidéken mennyivel türelmesebb légkörben, más kultúrák iránt mennyivel nyitottabban nőtt fel a húszas-harmincas években egy katonai pályára lépő, katolikus fiatalember, akit Király Bélának hívtak, mint ludovikás pályatársai. Ennek talán az lehetett az oka, hogy Somogyban, vagy legalábbis ezen a vidéken valamivel enyhébb volt a szociális feszültség, mint az ország többi részén: a föld nagyobbik része önálló parasztgazdák birtokában volt, akik szorgos munkával megtalálták a számításaikat, s nem hajlottak a földosztó radikalizmusra. Ha mindehhez még hozzávesszük, hogy a színmagyar megyében a nemzetiségi probléma sem volt jelen, és a polgárosodás folyamata sem hozott felszínre súlyosabb ellentéteket keresztények és zsidók között (legalábbis a szintén idevalósi Fejtő Ferenc nem emlékszik a gyermekkorából komolyabb antiszemita megnyilvánulásra), érthető, hogy Király Bélát az otthonról hozott élmények megóvták attól, hogy hivatásos tisztként a feljebbvalói körében annyira elterjedt németbarát, szélsőségesen nacionalista és antiszemita eszmék befolyása alá kerüljön.

A Titanic elsüllyedésének napján, 1912. április 14-én született Király Béla már felavatott, nőtlen tisztként is ragaszkodott a szülővárosához, Kaposvárhoz, és a szobához állomásfőnök édesapja házában, valamint a kedvenc hobbijához, a galambtenyésztéshez. Számára az 1919-es kommün, a maga zúrzavarával, majd azt követő megtorlással együtt megmaradt helyi ügyként, melyben az apja méltósággal kiállt a „magyar királyi állam” mellett. Mind ebből a család semmiféle általánosító közvetkeztetést nem volt hajlandó levonni. Fiuk lényegében „kaposvári” szemszögből látta a világot, III. Viktor Emmanuel olasz király ottani látogatásával, és a többi „cécóval” együtt. Aztán a hazafias érzelmű, de magát a politikától (jobb- és baloldalitól egyaránt) tudatosan távol tartó, és inkább a hadászat szakmai kérdései iránt érdeklődő katonatisztet előbb Erdély visszafoglalásához, majd a keleti frontra vezényelték. A barátságos természetű, de meggyőződését jól álcázó katonatiszt 1942 nyarán Ukrajnában szembesült azzal, hogy a második magyar hadseregre Oroszországban elkerülhetetlen katasztrófa vár: a frontra küldött erők sem létszámban, sem fegyverzetben nem alkalmasak arra, hogy felvegyék a harcot a szovjet

hadsereggel, mely akkor már sikeresen feltartóztatta a Wermachtot. Mindezzel egyébként a honvéd vezérkarban is tisztában voltak, nem véletlenül idézi Király Szombathelyi Ferenc *A maritim hatalmak hadviselése* című, belső terjesztésű brosrúráját, melyben az 1942. januári újvidéki vérengzés felelőseként Jugoszláviában kivégzett tábornok, ha nem is nyíltan, de leírta, hogy a németek mindenképpen elveszítik a második világháborút. Csakhogy sem Szombathelyi, sem pedig a Szálasi hadügyminisztereként kivégzett, és Király Béla által közlőről ismert Beregfy Károly nem volt képes mindebből a kritikus időpontban, 1944-ben bármiféle gyakorlati következtetést levonni: a félelem, hogy a történelem megismétlődik, s ugyanaz a bomlási folyamat következik be Magyarországon, mint 1918–19-ben, az egyre reménytelenebb helyzetben lévő németek melletti kitartásra bírta őket.

Király Béla azonban azon kevesek közé tartozott, akik a hazafiságukat elvonatkoztatták a Horthy Miklós által megtestesített „nemzeti újjászületéstől”, s nem fogadták el a rendszerbe kódolt antiszemitizmust sem. Ezért 1943-ban Nyugat-Ukrajnában hadozás nélkül könnyített annak a zsidó munkaszolgálatos századnak a sorsán, melynek a parancsnoka lett. Ezzel sokak életét megmentette, és a túlélők vallomásai alapján ötven év múlva a jeruzsálemi Jad Vashem intézet a „világ igazai” közé választotta.

Hősünk tehát „angyali naivitással” élte át a második világháborút, és szökött meg a szovjet hadifogságból, ahová annak ellenére került, hogy a körülzárt Kőszeget 1944 áprilisában harc nélkül adta át a szovjet csapatoknak. Budapestre visszatérve, miután feltett szándéka volt, hogy az új, demokratikus hadseregben folytatja katonai pályafutását, kizárólag ennek érdekében belépett a kommunista pártba, abban a reményben, hogy továbbra is távol tarthatja magát a politikától. Annyira nem tekintette szempontnak, mit mondanak az előljárói, hogy 1947-ben elvette feleségül Gömbös Gyula miniszterelnök öccsének leányát, aki a háborúban meghalt Szendrey Ferenc nevű volt ludovikás évfolyamtársa özvegye volt. Meggyőződésem, hogy ez a „balekség” nagyban hozzájárult ahhoz, hogy amikor 1951 nyarán az addig díszszemléket szervező Király Bélát az Államvédelmi Hatóság letartóztatta, majd a „különbírósa” kémkedés vádjával halálra ítélte, végül életben hagyták. Rákosi feltehetőleg úgy gondolkodott: más vádlottak koncepciók pereiben

TORNÁCOS PARASZTHÁZ

nem lehet felhasználni, és annyira egyedi életet élt, hogy a halála arra sem igazán alkalmas, hogy megfélemlítsék vele a tisztikart, várhat még a kivégzésére.

Király Béla, akit Farkas Mihály környezetében annyira nem tekintettek „tényezőnek”, hogy jellemző módon 1954 után is a „börtönben felejtettek”, végül 1954 szeptemberében szabadult, és úgy csöppent bele az 1956-os forradalomba, mint a Pilátus a Credóba. Sárközi Mártán keresztül jutott el Nagy Imre köréhez, aki bizalmat keltett benne, nem utolsósorban azért, mert ő is kaposvári. Egy október 23-án elvégzett aranyérműtét még tovább nehezíti részvételét az eseményekben, de végre a történelem színpadára léphet. 28-án elhagyja a Honvéd kórházat, és innen kezdve nincs megállás: kinevezik a Nemzetőrség parancsnokának, részt vesz az eltiport forradalom utóvédharcaiban, meg sem áll az Egyesült Államokig, ahol miután felhagy az emigráns politizálással, különböző egyetemeken hadtörténelmet tanít, és egy könyvsorozatot szerkeszt. 1989 júniusában már azért

jön haza, hogy a Hősök terén beszédet mondjon Nagy Imre és kivégzett társainak temetésén. Hazai politikai pályafutása sem teljesen érdektelen: jó kapcsolatba kerül a Fidesz-szel, majd Kaposvár képviselője lesz az SZDSZ színeiben, s megpróbál közreműködni a Magyar Honvédség racionalizálásában, de szakmai javaslataira egyetlen politikai párt sem tart igényt.

Király Bélát rosszakarói egyfajta Hány Jánosnak tartják, belekötnek emlékiratainak passzusaiba: kétségbe vonják, hogy egyáltalán sor került-e a „nagykovácsi csatára”, melyben 1956. november 10-én a visszavonuló magyar nemzetőrség a vezetésével csapást mért a szovjet hadsereg légierejével is támogatott 97. gépesített ezredére. Nekem, miután nem végeztem ez ügyben levéltári kutatásokat, nincs okom kételkedni abban, amit leír, de azért a könyve egy pontatlan megjegyzésére és egy valószínűtlen állítására felhívom a figyelmet. Úgy tudom, a Károlyi-kormány 1918-ban nem rendelkezett a címerről, vagyis nem fogadta el a Kossuth-címert, vagyis az előszó, melyben Király Béla ezt állítja, korrekcióra szorul. (11 old.) 1944. március utolsó hetében a kárpátaljai Királymezőn a zsidó orvos nem értesülhetett a BBC magyar híreiből arról, hogy haláltáborba viszik a családjával együtt. Ennek egyik oka, hogy ha volt rádiója, régen be kellett már szolgáltatnia, a másik pedig az, hogy akkor Londonból ilyen jellegű adás nem hangzott el. (106–107 old.)

De ezek az apró tévedések nem vonnak le Király Béla könyvének értékéből. A hihetetlen pályafutás, melyet a szerző mintegy pengeélen tancolva élt végig, tény, amit mindenképpen érdemes volt megörökíteni.

(*Király Béla: Amire nincs ige. Visszaemlékezések, 1912–2004. HVG könyvek, 2004.*)

PELLE JÁNOS

W Török Bolliul

cím

AZ ÚR SZÁRNYAS ANGYALA

X 809

Olvasni jó! A jó könyv hírének világba kell kürtölni. Erre készülnök most, egy olyan könyvvel kapcsolatban, amelynek szerzője nem író, tollforgató értelmiséginek sem nevezhető, mindössze egy tiszta szívű ember, aki visszaemlékezik kalan-

Görgy Gido! Két Görgy

dos, de nehéz életére (közbeszúrva egy-egy részletet bátyja naplójából), s olyasmiket hoz az olvasó tudomására, amikről csak ő tud. Pontosabban, amit bizonyos okokból csak kevesen tudnak.

Amit leír, abban sok a személyes vagy családi elem, ami azáltal válik közüggé, hogy fontosak, sőt meghatározó a szerző jellemének kialakulása szempontjából. De kiről is van szó? A *Két Görgey* című könyv szerzőjéről, Görgey Guidóról és bátyjáról, Istvánról. Guidó 1920-ban született, István 1919-ben, s felnőtte az 1940-es és 50-es években, a magyar történelem egyik legnehezebb korszakában válnak. S ők e kor nehézségeit vállalták, illetve – különböző mértékben ugyan, de – meg is szenvedték.

Meg kell jegyezni, hogy sem jellegét, sem tartalmát tekintve nem sok újat hozott Görgey Guidó könyve, mert fogadott testvére, Thassy Jenő trilógiája (*Veszélyes vidék, Hátraarc, A botcsinálta amerikai*) a közérdeklődésre számot tartó eseményekkel már megismertette az olvasóközönséget. Sőt: Guidó egyéni körülményeiről is sokat megtudhattunk a trilógiából, hiszen sokáig párhuzamosan futott életük, s nemhiába nevezte a Mama (a három Görgey fiú édesanyja) „negyedik fiá”-nak Thassy Jenőt. (A harmadik fiú, György sokkal fiatalabb, ezért a könyvben csak ritkán említi a szerző.)

Thassy könyveit már évekkel ezelőtt olvastam, s a Görgey-kötetet is azonnal megvettem, amikor tavaly megjelent. Most újból elolvastam. S ha úgy alakulna, szívesen kézbe venném akárhányszor. Részben azért, mert a két Görgey, s főleg a főszereplő Guidó személyiségéből kivételes humánus árad. Ez a humánus nem szavak hangoztatását, hanem tetteket jelent. Őseik Szent László uralkodása alatt kerültek Magyarországra, s a szász elődök hamar elmagyarosodtak. A család legkiemelkedőbb személyisége, Görgey Artúr dédnagyapjuk testvére volt, s bár a két Görgey fiú nem ismerhette, büszkék voltak rá. Ezt jelzi, hogy fontosnak tartotta Guidó, hogy ludovikás emlékeiről írva megemlítsse: a hadtörténelem tanára Napóleonéhoz hasonlított Görgey Artúr hadvezéri képességeit, de jellem tekintetében elé helyezte. Apjuk katonatiszt volt, de a vesztes háború után a civil életben helyezkedett el. Korán, 1943-ban meghalt, s ekkor vált igazán meghatározóvá édesanyjuk varázslatos egyénisége.

Különösen a német megszállás utáni tetteik leírása teszi felejthetetlené és pótolhatatlanná e könyvet. 1944 az egyik legtragi-

kusabb éve 20. századi történelmünknek. A pártállam évtizedeiben a német megszállás alatt történtek egyoldalú beállításával a magyarság bűnösségét akarták bizonyítani, annak kiemelésére, hogy ha volt valami pozitívum, azt az illegális kommunisták tették. Görgey Guidó könyve ezt a konstrukciót cáfolja, s az ad különleges értéket e műnek, hogy ezzel helyreállítja a megbontott értékrendet.

És itt a helyreállítja szó igen fontos. A Görgeyek jómódban éltek, megengedhették maguknak, hogy villát vegyenek Abbáziában (ami akkor Olaszországhoz tartozott), de ez nem akadályozta meg őket abban, hogy észrevegyék a társadalmi feszültségeket. Sőt, egyfajta józan demokratikus szemlélet alakult ki bennük. Erről azt írja, hogy a rájuk jellemző „természetes józansághoz hozzájárult a vallásos nevelés, a családi tradíciók, a szüleink befolyása, az angol irodalom szeretete, valamint az, hogy világot jártunk, és hogy szüleink baráti köre nem volt egyoldalú”. Mindez elég volt ahhoz, hogy észrevegyék Mussoliniban azt, ami neveléses, és Hitlerben azt, ami taszító. És persze megvédte őket a kommunista eszmék befolyása ellen is. Ezért került be szerzőnk az ellenállási mozgalomba (az idősebb Görgey fiú diplomataként külföldön szolgált), majd néhány évvel később a recski táborba (István 1945 után is diplomáciai beosztásban dolgozott egy ideig).

Guidó – Thassy Jenővel együtt – kisebb robbantások megszerzésén és katonaszökevények vagy lelőtt amerikai pilóták bújtatásán kívül főként a zsidómentésben jeleskedett. Ismerősöknek és idegeneknek válogatás nélkül segítettek, nem törődve saját biztonságukkal. Csak egy esetet említek: Guidó kísérletét Szerb Antal megmentésére. A kiváló író megdöbbenett, hogy az őt személyesen nem ismerő katonatisztre annyira hatottak írásai, hogy a szöktetés és a bújtatás minden veszélyét vállalta, de nem akarta otthagyni társait (például Halász Gábort és Sárközi Györgyöt). A kísérlet tehát nem sikerült, de mégsem volt eredménytelen. Szerb Antal el tudott juttatni feleségéhez egy levelet, melyben többek között ezt írta: „Itt járt nálam az Úristen szárnyas angyala, aki visszaadta az emberiségbe vetett hitemet”.

Görgey Guidó a háború után is itthon maradt. Azokkal a kommunistákkal, akikkel az ellenállásban együttműködött, mint rendőrtiszt részt vett a főváros közbiztonságának megteremtésében. Mivel néhány évvel később nem volt hajlandó ügynöki

tevékenységet vállalni, a recski pokollal jutalmazták. (Testvére, mikor a párizsi követségről hazahívták, nem engedelmeskedett a rendelkezésnek.) Ne gondoljuk, hogy Guidó naiv volt. Bár visszaemlékezéseiben azt írja, hogy „az oroszok megjelenését vártam, mert az a gyilkos német és nyilas uralom végét jelentette”. De hozzáteszi: „Ugyanakkor tartottam tőlük.” Így volt ezzel minden tisztességes magyar ember. Amíg lehetett, dolgozott az ország érdekében, amikor erre már nem volt lehetősége, a legrosszabbat is vállalta. Recsk kitűnő iskola volt. Kiváló embereket ismerhetett meg az internálótábor poklában. Például Kéri Kálmán vezérkari ezredest, akit nem sikerült az ávósoknak rávenni, hogy társaiknak ártson, vagy Skultéty századost, aki megtagadta az ávós tiszt parancsát: nem volt hajlandó megütni rabtársait. Persze nemcsak a volt katonatisztekre emlékezett elismeréssel, szívesen gondolt például Egri Györgyre, vagy a költő Faludyra. S arra a névtelen rabra, aki nem tudta már nézni az ávós kegyetlenkedését, és kifakadt: „Örmester úr! Mit szólna az édesanyja, ha most látná?”

Recskről Nagy Imre első miniszterelnöksége idején, 1953 őszén szabadult. Budapestre azonban csak 1956-ban költözhetett vissza. A forradalmat élete „legérdekesebb és legfelemelőbb két hete”-nek tartotta, bár nem bízott a győzelmében. Az eltiprás után mégis csak nagy sokára, január közepén szánta rá magát az ország elhagyására. Rövid ideig Franciaországban élt, majd az Amerikai Egyesült Államokban telepedett le, s ott teremtett magának egzisztenciát.

Természetes, hogy egy ilyen visszaemlékezésben a szerző mérlegre teszi életét, s értékeli azt. Görgey Guidó is megteszi ezt. Visszatekintve egyes lépéseit helyesli, másokat kárhozzat, s nem mindig azok pozitív vagy negatív következményei alapján. Jellemző rá, hogy végül is megállapítja: „pályám legértékesebb szakaszának azt az időt tekintem, amikor a német megszállás alatt ellenálltam és emberéleteket mentettem. Helyesen használtam fel azt az időt is, melyet 1945-ben és rövid ideig utána Sólyom László mellett [a közbiztonságot megteremtő rendőrségen] töltöttem. Mindig, később is jó érzéssel töltött el az a döntésem, hogy... a 'Sátán követét' [aki be akarta szervezni]... annak idején kirúgtam. Annak dacára, hogy ennek később súlyos következményei lettek” – vagyis a Recskben végigszenvedett évek.

Íme, az Úr szárnyas angyala! Aki a *Két Görgeyt* elolvassa, egészen másképp fogja látni a két háború közötti korszakot. Megszabadul mind az ellenséges, mind az elfogultan pozitív, tehát sematikus képtől. Mert abban a korban is voltak olyan emberek, akiket egyes elfogult költők angyalnak láttak, de olyanok is, akik eladták lelküket a Sátánnak. Voltak, akik harcoltak a Sátán ellen, és voltak, akik meglátták az Úr szárnyas angyalait is. S a Sátán nemcsak a náci-nyilas terror hónapjaiban, hanem a szocializmus évtizedeiben is igyekezett levágni az angyalok szárnyát, de az Úr angyalainak szárnya mindig újra kinőtt.

*

A mai olvasó számára sok név vagy adat nem sokat mond, tehát magyarázatra szorul. Ezért csak helyeselni lehet, hogy a könyv szövegét 268 jegyzettel egészítette ki a Helikon Kiadó. Sajnos ezek közé nem egy félrevezető vagy pontatlan adat került be. Csak néhányat említek: Bajcsy-Zsilinszky a 20-as években nem volt a szélsőjobb vezére, már az évtized elején egyre határozottabban elszakadt fajvédő társaitól, s nemcsak a háború alatt lépett fel a németbarát politika ellen, hanem rögtön Hitler uralomra jutásakor.

A Mosonyi utca ma is Mosonyi utca, s nem „Fiumei út – Lóvászár utca”. Bán Antal csak főtitkárhelyettes volt, és nem igazságügyi, hanem ipari miniszter. Kovács Imre nem volt 1947–48-ban kispap képviselő. Az Eröss Jánosról szóló jegyzetben sikerült összekapcsolni a kispap politikus-minisztert és a diplomata Eröss (Stark) Jánost. 1945–48-ban nem Tildy volt a Kispapárt elnöke, hanem (1945 augusztusától) Nagy Ferenc, majd 1947 nyarától Dobi István.

Mindez azonban nem kisebbíti a magával ragadó stílusú könyv értékét: a szerző hódító emberségével belopja magát az olvasó szívébe. A műből pedig jobban megismerheti a kort, mint akár egy tartalmilag kifogástalan, de csak a tényekre szorítkozó, száraz értekezésből.

(*Görgey Guidó: Két Görgey. Helikon Kiadó, 2004.*)

TÖRÖK BÁLINT

IN MEMORIAM LE CORBUSIER

Az építészet történetében forradalminak is nevezhető fordulatot jelentett, amikor a 20. század elején a historizmusból a racionalitással és puritanizmussal jellemezhető megjelenésre váltott. Ennek látható jeleként az épületek homlokzatairól lehántotta a múlt formai emlékeit. A lényegi tisztulás ennél mélyebb volt: a funkció tökéletes kielégítésének szempontja vált uralkodó elvvé. S mivel az építészeti kompozíció is igyekezett ehhez igazodni (ami nem mindig sikerült), az irányzat a funkcionalizmus nevet kapta.

A historizmustól való elszakadás nem bizonyult véglegesnek: ma sem lehetünk biztosak abban, hogy ez a folyamat befejeződött. A 19. század vége óta több kísérlet is történt a történeti stílusok formáinak felelevenítésére. Elég, ha az 1920-as években kedvelt újbarokk kompozíciókra (melyek Magyarországon a Wälder-barokk nevet kapták), később a „szocialista realizmusra” vagy éppenséggel a még 1980 körül is az Amerikai Egyesült Államokban nagy tetszést aratott „posztmodern”-re utalunk.

Annak a máig tartó folyamatnak, amit a köznapi nyelven modern építészetnek nevezünk, az egyik legismertebb és legelismertebb élharcosa az 1887-ben, Svájcban Charles Edouard Jeanneret néven született Le Corbusier volt. Eszméi a két világháború között viharos sebességgel terjedtek, kezdeményezésére az „Athéni Charta” 1933-ban írásba foglalta a 20. század emberéhez illő és méltó puritán építészet fogalmát, és igyekezett kétségtelenné tenni annak nemcsak jogosultságát, de üdvözítő erejét is.

Első alkotásaira már az 1920-as években felfigyelt a szakma, és amikor a második világháború után – meglehetősen késedelemmel – sorra megvalósíthatta épületeit, még életében a modern építészet apostolaként vonult be az építészettörténetbe.

Rajta kívül a legújabb kor építészetének nagy kezdeményező nemzedékéhez sorolják Mies van der Rohe és Walter Gropius német, helyesebb meghatározással európai építészeket is. Mintegy tíz évvel volt idősebb, de hatásában velük szinte egy időben jelentkezett az amerikai Frank Lloyd Wright. Az őket követő fiatalok reprezentánsaként csak egyet ragadjunk ki, a

Le Corbusier-nél tíz évvel fiatalabb finn Alvar Aaltot. Ha itt önkényesen le is zárjuk a legnagyobbak (a legismertebbek) sorát, rögtön hozzá kell azt is fűznünk, hogy alkotásaikkal egyáltalán nem képeznek zárt, homogén testületet, nem képviselnek egyforma modort. Sőt, alkotásaik merőben különböznek egymástól. Ami közös bennük, az a múlttal, a historizmussal való szakítás. Gropius az építészetnek nemcsak formai, hanem minőségi tekintetben klasszikus képviselője. Minden épületét a kompozíció jó arányai, a megjelenés eleganciája és az alkotás közérthetősége tünteti ki. Mies van der Rohe a korszerű vázas építési mód szabatos és tetszetős megjelenítésének következetes mestere, megteremtette a hangsúlyos, tiszta térmértani alakzatokba foglalt magasházat, neki köszönhető, hogy az többé már nem csak építménynek, hanem igazi építészeti alkotásnak lett felfogható. Frank Lloyd Wright a „szélmalom kerék”-alaprajzhoz hasonlítható nagypolgári családi házaival egy új lakóháztypust kezdeményezett. Noha ezen gyorsan túllépett, oeuvre-jében a legkülönfélébb középületek egész sokasága, így templomok, szállodák, irodaházak jelentek meg, mégis az új családi házzal nyújtotta a legértékesebb és egyéni adalékát a funkcionalista modern építészetnek.

És miben vált ki Le Corbusier?

Talán azzal, hogy ő követte el a felsorolt kezdeményezők közül a legtöbb hibát. Aminek egyik oka ugyanaz, ami világhírűvé tette: hogy ő szakított legradikálisabban a múlt építészetével, ő újított a legmerészebben és lépett át minden addig szentnek tartott konvenciót. Közrejátszott ebben, hogy képzettségét tekintve nem építész volt, hanem festőművész. Kezdeti építményeinél mindig társnak vette maga mellé építészeti tervezésre jogosult unokaöccsét: Pierre Jeanneret neve ott szerepel az övé mellett. (Később irodájában bőven voltak tervezésre jogosult építészek, vagy talán a hatóságok a világhírnévre szert tett mestertől már nem is kívántak igazoló-társat).

Magyar életrajzírója, Nagy Elemér szerint Le Corbusier „a plasztikus vasbeton építészet megteremtője” volt. A mester igazi érdeme a vasbeton kiemelése a vázas szerkezetek korábbi korlátai közül, amikor azt főként ipari csarnokok és műtárgyak építésénél alkalmazták. Le Corbusier a vasbetonban meglátta a tömegében és felületében egyaránt új építőanyag lehetőségeit,

és ezeket igyekezett a legkülönbébb formákban kihasználni. Ennek egyik legékeesebb példája a francia Vogézekben vaskos betonfalakkal és önkényesen formált tetővel épített Ronchamps zárandoktemploma (1950–1955).

De a betonkompozíció fontos eleme a nagy „lakóegységeknek”, az „Unité d’habitation” magasházaknak is, melyek első példája Marseille-ben valósult meg (1950–1952), miután André Malraux francia kultuszminiszter Le Corbusier-nek lehetőséget adott az akkor már húsz éve hirdetett új társadalmi-lakóközösség otthonának megalkotására. A betonkompozíció dominál Chandigarh város megjelenésében is, a mester életművének bizonyára legnagyobb méretű alkotásában, az indiai Punjab szövetségi állam fővárosában.

Amennyire a szerkezet megválasztása terén „Corbu” életművében a vasbetoné a dominancia, ugyanannyira fontos és jellemző a következetesen jó arányú, tetszetős, példaadó megjelenés. Kisebb épületei és az akkor felépült szinte egyedüli nagy középülete, a moszkvai Centroszojuz (1929–1933) bizonyítják, hogy a modern építészetnek nincs többé szüksége a historizmus formakellékeire. Az épületek a funkció kivételével tüntetnek. Le Corbusier fogadtatta el a sima, puritán alkotásokat.

Első épületeinek megvalósítása előtt gazdagította az egyetemes építészetelméletet is. Vázlatokkal illusztrált öt „tézise” egyszerűsítette az épületeket. Eszerint: 1. a pillérvázás épület könnyed és áttetsző, ezért korszerűbb építést enged, mint a zárt falas rendszer; 2. az épületnek nem kell földhöz ragadottnak lennie, álljon oszlopokon, tetőzete pedig legyen lapos, lehetőleg kertesített; 3. belső terét tagolják könnyű és flexibilis válaszfalak, melyek áttekinthetőséget és változatosságot biztosítanak; 4. az épület külső fala helyett a vázas szerkezet elé mindössze burkoló héjazat kerüljön, mely (5.) lehetővé teszi a hagyományos ablakok helyett a fény beáramlását biztosító nagy felületű (esetleg szalagszerű) megnyitást.

A városépítésben pedig a tömött-zárt utcákkal szemben a lakótömbök építését hirdette meg, melyeknek tartóoszlopai alatt a zöld felület parkká egyesülhet. A nagy tömbházak lakóinak nem is kell gyakran az utcára menniük, mert a mindennapi élet leggyakoribb igényeit kielégíthetik a házon belül található óvoda, élelmiszerbolt valamint iskola révén, és a játszótérre

kialakított tető megkíméli a legifjabbakat a közlekedés veszélyeitől is.

Miután Le Corbusier legtöbb merész gondolatát a gyakorlatban meg is valósíthatta, a példamutató eredmények mellett megmutatkoztak a tévedések is. Az egyik méltatója találóan írta róla, hogy míg kortársai és köztük az említett „nagyok” is mind egy-egy elvet követve léptek előre, addig Le Corbusier minden egyes alkotásával rizikót vállalt, mert az előző alkotásától eltérően ismét újat keresett. A rizikó szülte a hibákat is. Mik voltak a hibák?

Az első abból fakadt, hogy a mester építési képzettség hiányában első épületeinél nem tanúsított szerkezeti és hőszigetelési korrektséget. A híres, Párizs környéki Villa Savoyt a műemlékvédelem tiltakozása ellenére is el kellett bontani, mert nem győzték minden évben kijavíttatni a vékony külső falakon újból és újból mutatkozó hibákat. Nagyobb bajt okozott, hogy a moszkvai szakszervezeti székház a zord időjárásra ugyancsak rögtön hibákkal reagált már az első évben. Sztálin ennek nyomán jelentette ki, hogy a régi úri építés jobban meg fog felelni a munkásság igényeinek is, hagyjanak fel az ilyen kísérletezgetéssel, mármint a modern építéssel. Ezzel a modern építészet terjedése évtizedekig lehetetlenné vált, pedig még a cári időkben megjelentek első jelei. A modernségtől való elfordulás egy évtizedre megakasztotta az építészet megújulását a második világháború után megszállt országokban, így hazánkban is.

Ugyancsak hiba volt tetszetős formai megjelenés érdekében a téziseknek megfelelően a falakat a meleg égövben üvegfelületekkel helyettesíteni, így Rio de Janeiróban. Itt Le Corbusier tanácsadóként elképzeléseinek megvalósítására serkentette a tette kész braziliai építészeket, Niemeyert, Costát, Reidyt és másokat. Az 1943-ig felépült oktatási minisztérium épület a „csupa üveg burkolófal” egyik jeles példája lett, a napellenző (brissoleil) homlokzati motívumként innen „híresült” el. Valójában az épület belsejében a meleg időben szinte elviselhetetlen hőmérsékleti viszonyok uralkodtak. Szerencsére Brazíliában ebből úgy vonták le a következtetéseket, hogy a modern építészet fejlődése nem torpant meg. Az Unité d’habitation kísérlete sem járt a várt eredménnyel, ellenkezően. A nagy lakótömbök ahelyett, hogy az emberek létét könnyítették volna, elidegenítették őket egymás-

tól. A közlekedés zajától védetten elszigetelődtek az élő környezettől is. (A mi panelházas lakótelepeink is hasonló társadalmi elzárkózottságot bizonyítottak.) Chandigarh esetében pedig úgy mondják, hogy az akkor már idősebb mester nem volt hajlandó figyelembe venni sem a helyi viszonyokat, sem a lakosság szokásait, sem az elképzeléseitől eltérő kultúrát, sem a lemaradott civilizációt. 1994-ben, alig néhány évtizeddel azt követően, hogy az egész világ sajtójában magasztalt urbanisztikai kezdeményezések elkészült, egy tekintélyes napilap riportere így jelentett: „romlás, nyomor és környezetpusztítás” jellemzi a várost (melyet Le Corbusier saját szavai szerint nem azért épített, hogy lakják, hanem azért, hogy láthassák). A nemes feladatra a belviszályoktól szagotott ázsiai ország egyébként is aligha volt alkalmas.

A hibákat nem az ünnepontás szándékával soroltam. Le Corbusier a modern építészet megteremtésében elévülhetetlen érdemeket szerzett. Talán éppen a szerkezeti-fizikai ismereteinek hiánya tette lehetővé, hogy olyan új építésmódokat merjen javasolni, melyekre az építés mesterségében járatos pályatársak gondolni sem mertek. Ha nem lett volna radikális újító, bizonyára nem is figyeltek volna fel rá a kortársak, nem lett volna termékenyítő hatása sem a fiatal építészekre.

Három emberrel is találkoztam, akik vele személyes kapcsolatba kerültek. Az egyik néhai professzorom, Kiss Tibor, a panonhalmi olasz gimnázium és sok más jeles épület tervezője. Ő a húszas években néhány hetet (hónapot?) dolgozhatott párizsi irodájában, egyetemi éveinkben ő közvetítette a hallgatósággal az ott szerzett tapasztalatait. A másik Bohuslav Fuchs brnói építész Kamill nevű fia, aki – amikor kis könyvet írtam apja életművéről – elmesélte, milyen családi emlékek maradtak fenn Le Corbusier-ről, aki vendégük volt Zlin város építése alkalmából. Mindketten tanúsították, hogy a mester határozott egyéniség volt. Radikális építészeti nézetei emberi habitusában is megmutatkoztak. Ehhez számtalan történet is kötődik. Amikor az ENSZ főtitkárnak ellenvetései voltak a New Yorkban még csak tervezett székházzal kapcsolatban, akkor Le Corbusier rácsapta az ajtót, és visszautasította a megbízást. De kedélyes is tudott lenni, Brnóban a kedves vendégről azt is mesélték, hogy kisebb dáridóban is szívesen részt vett. Tizenöt éve állt a templom Ronchams-ban, amikor feleségemmel 1968-ban ott jártunk. Mecso-

dáltuk az építészeti-szobrászati-festőművészeti remekművet. Egyedi, egyéni és utánozhatatlan, nekünk nagy élményt nyújtott. A szomszédos kis vendéglőben kávé rendelünk, idős aszszony hozta. Megkérdeztem tőle, ismerte-e az építészt. A válasz (mert ő volt a harmadik, akivel találkoztam és ismerte a meszt): „Természetesen, mindig itt ült, ugyanennél az asztalnál, mint önök. Nagyon-nagyon kedves ember volt.” Persze nem a kávé kiszolgáló vendéglőssel veszekedett, hanem az ENSZ-főtitkárral és a punjabi miniszterrel. Ami ugyancsak jellemző lehetett emberi formátumának nagyságára.

78 évet élt. 1985. augusztus 28-án halt meg Dél-Franciaországban, ahol nyaralt.

KUBINSZKY MIHÁLY

v Metz Kobelin
am

LELKET LEHELNI EURÓPÁBA

Egység és sokszínűség

A kultúra az emberiség, a történelem lelke. Az elüzetiesedett, tartalékait lassan felélő világban itt lenne az ideje lelket lehelni Európába. Magát a „lelket lehelni Európába” kifejezést egyébként 2004 őszén először Schröder német kancellár használta, amikor A Kultúra Európájáért elnevezésű találkozó első fordulóját tartották Berlinben. Ennek folytatására került sor Párizsban május első napjaiban. Fővédnöke, Chirac elnök meghívására nyolcszáz közismert – köztük megannyi világhírű – művész sereglett a 25 tagállamra bővült unió kulturális rendezvényére.

Való igaz, a francia köztársasági elnöknek kapóra jött a párizsi találkozó, nem véletlenül időzítették az európai alkotmány jóváhagyásáért folyó népszavazási kampány finisére. Közös érdeket fejezett ki, hiszen valamennyi tagország fontosnak tartja nemzeti identitása, tradicionális értékei megőrzését, miközben egymás kultúrájának megismerését is feladatuknak tartják.

Az Élysée-palota fényűző dísztermében az elnök nem hozott sorolni azokat az előnyöket, amelyek az igen szavazatok nyomán a kultúra szféráját segítenék. Az unió alkotmánya

ugyanis biztosítani fogja a nemzeti önazonosságot garantáló, különböző kultúrák önállóságát, védelmét, anyagi támogatását. Chirac elnök megítélése szerint a művelődés, a művészet világa nem vásár, nem lehet kiszolgáltatni a piac törvényeinek. (Nem véletlenül idézte ezt a mondatát az összes párizsi napilap – valamennyi oldalakat szánt a tanácskozásnak.) „Önökre, alkotóművészekre hárul a feladat, hogy nemzeti kultúrájuk óvásával, gazdagításával megteremtsék a művészet, a gondolkodás Európáját. A humanizmus Európájában együtt kell élniök a különböző vallásoknak és kultúráknak, amit összeforraszt a szép szophoklészi eszme: 'az embernél nincs csodálatosabb'. Európáinak lenni nem jelent lemondást önmagunkról, ellenkezőleg, még inkább franciának, németnek, olasznak, spanyolnak, lengyelnek vagy akárki másnak kell éreznünk magunkat ahhoz, hogy saját gyökereinkből táplálkozhassunk kontinensünk közös, ősi talajából” – mondta sokak megnyugtatóására az elnök, már ha megnyugtathatja a kétkedőket a politikusok nyilatkozata. „Ami ma összeköti a 450 milliónyi, egyesült Európát, az épp a saját kultúrája iránti fogékonyág, ragaszkodás. Egyszóval, 'egység és különbözőség' – amint a megszavazandó Alkotmány is leszögezi. Márpedig a kultúra maga a nemzeti identitás” – zárta szavait a francia elnök.

A Chirac-fogadás után kezdődő párizsi találkozó a Comédie Française-ben folytatódott. Mi tagadás, a hely szelleme is átjárta a konferencia résztvevőit. A valamikori kardinálispalota – amely Richelieu bíboros számára épült 1634-ben, ő meg XIV. Lajosnak adta át, s ettől kezdve lett a Louvre után a királyok székhelye – oszlopok övezte, impozáns díszudvarában a konferencia szünetében önfeledten koccintgatnak a világhírességek. A palota tőszomszédságában álló Comédie Française, a Molière alapította társulat örökébe lépett színház történelmi légkört sugalló, gyönyörű termében csak úgy kapkodja a fejét az ember. Peter Brook, Ariane Mnouchkine, a két korszakos színházi rendező, Jorgé Semprun, Alessandro Baricco, a legnépszerűbb olasz író, Antoine Gallimard, a mértékadó kiadó, Luz Casal a világhírű spanyol énekesnő, Marianne Faithfull sztár-énekesnő, Jeanne Moreau, a legendás filmszínésznő, Jean-Jacques Annaud, Luc Besson, Costa-Gavras filmrendező, Kenneth Branagh

filmszínész, Patrice Chéreau író-rendező és más hírességek jelenléte fokozza ezt a hatást. Az uniós országok művelődési minisztereinek nagy többsége is jelen van: a politika és a szellem világa vitatja a kultúra dolgait. A művészek, mondanom sem kell, alaposan feladták a leckét a politikusoknak. Utóbbiakat többnyire rég elfelejtik, amikor nekik még utókoruk, dolguk van a világon.

A házigazda tárcavezetőt, Renaud Donnedieu de Vabres rációfól a politikusokról élő képre. Kivételes szellemet, a hatalomra és a köztisztviselőkre nemigen jellemző nagyvonalúságot érezni beszédében. Vagy csak a francia *esprit* itat át minden értelmiségit Párizsban? Köszöntőjében hivatkozott a nagy múltú helyszínre, ahol nap mint nap az európai kultúra gyökereiig ásnak le századok óta – Euripidészről napjainkig – a színészek. A francia kulturális és tájékoztatási miniszter költői fogalmazással élt, mondván: „Európa eleinte pusztá legenda, mítosz volt. Álom és utópia. Aztán belépett a történelembe, és valósággá vált. Véres valósággá. Háborúk rémségein átjutva, ma már a hajdani görög demokrácia modellje szerint, békében szeretne élni. Önök, a kultúra követői, hozzájárulhatnak ahhoz, hogy 25 ország különböző művészeti ágainak képviselőiben, más-más nyelven, ám együttesen teremtsük meg a független szellem békés Európáját.”

S hogy mi a feladat? A diagnózis után kellene végiggondolni a terápiát. Mint Michel Serres akadémikus, az ismert és tekintélyes filozófus mondta, a föld energiaforrásainak garázda kirablása után – amit a globális üzleti szféra követ el – meg kell próbálnunk megmenteni a világot: az emberiség mentalitását kell megváltoztatnunk, lelkiismeretét fölébreszteni ahhoz, hogy megakadályozzuk a világ végső pusztulását. Érvényt kell szereznünk a humanizmus eszméjének, amely – ha többnyire háttérbe szorítva is – végigvonult a kontinens történetén. E humanizmus egyetemességének meg kell szólalnia valamennyi nemzet nyelvén, meg kell jelennie valamennyi nemzet kultúrájában, mert csakis ezzel az összefogással, identitástudattal lehet hatékony a közös küzdelem. Meg kell őriznünk hát különbözőségünket, s egyúttal föl kell keltenünk egymás iránti érdeklődésünket. Ha nem teszünk sürgősen lépéseket a környezetvédőkkel karöltve, rövidesen hajótöröttek leszünk egy pusztulásba

NAGYSZENTMÁRTONI ÜDÜLŐFALU

taszított, lakatlan szigeten. A kultúra védelme végső soron az ember, a természet, a földgolyó védelmét is jelenti” – zárta nagy sikerű beszédét a filozófus.

Peter Sloterdijk szerint a kultúra rendszere mindenkor fejlettebb volt a politikai szisztémáknál, ma is ezt kellene figyelembe venniük az illetékeseknek. D. Marramao azt fejtegette, hogy a kultúra nem ideológia, nincs tömegmozgósító politikai hatása, de nem is piaci termék – s eszerint kellene kezelni. A különbözőségek alternatív formavilágából épül föl az egyetemesség, nem pedig a mindent egységesítő multikulturalizmusból.

Voltaképpen valamennyi előadó e gondolat jegyében szólalt meg. Elgondoltam, itthon soha nem tapasztaltam ilyen egyetértést a konzervatív értékek, a hagyományőrzés, a nemzeti identitás fontosságának vállalásában, holott e konferencián a legeltérőbb szemléletű művészek jöttek össze. De a kultúra védbástyámvoltát mindenki föl- és elismeri.

José Gil szerint zsákutcában veszteglünk, és ezért, mert nem tiltakoztak időben, a politikusok és az alkotók, ha nem is azonos mértékben, de egyaránt felelősek. A továbbiakban azt fejtette ki, hogy kontinensünket egyedi, egyedülálló történelme, kultúrája a materiálison túl immateriális térséggé is teszi. Európa nemcsak földrajzi és gazdasági, hanem szimbolikus és filozófiai régió is. Ezért kell megóvnunk a káros, pusztító hatásoktól.

Peter Brook a szüntelen megújulás – életművével hitelesített – híveként hangsúlyozta, hogy a tegnapi gondolatok mára elavulnak; csak úgy maradhatunk életben, ha képesek vagyunk azokat alkotó módon meghaladni – az örök értékek óvásának szellemében. A kultúrának mindenáron a pénz hegemoniája fölé kell emelkednie – szögezte le. A könyvkiadó Gallimard szerint a nemzeti jelleg és a szigorú függetlenség biztosításával kell a politikát távol tartani a kultúrától, és biztosítani az európai országok közti, egészséges vérkeringést, lehetőleg a bürokrácia kiiktatásával. Line Renaud a jelen lévő miniszterekhez szól: itt az alkalom, hallgassák meg az alkotó és előadóművészek sanyarú helyzetéről szóló beszámolókat. Jeanne Moreau az európai, s mindenekelőtt a francia filmgyártás megóvásáért emelt szót, mondván: „A nemzet sorsa egyénekből áll össze, s az őket szolgáló film a világ tükre, amelyben élünk. A nemzeti kultúrákból összeadódó egyetemesség és nem a globalizmus mellett állok.”

Másnap reggel, a meghívottakkal zsúfolásig telt teremben, a művészeknek továbbra is akadt felelősségteljes mondanivalójuk mindarról a szűkülő mozgásterről, ami a művészet valamennyi ágát sújtja – a sokasodó pénzügyi gondok, a csökkenő állami támogatás és a silány, amerikai tömegkultúra térnyerése miatt. Patrice Chéreau rendező, a 80-as évek francia film- és színház-művészetének „kegyetlen” megújítója, fenegyereke, most a kontinens kulturális közösségének védelméért szállt síkra, kemény szavakkal ostromozva a művészet általános háttérbe szorítását. Tetszést aratott a fiatal magyar rendező, Schilling Árpád felszólalása, aki gyakran turnézik társulatával, a Krétakör Színházzal Franciaországban. „Amit itt művelünk, az nem kultúra, hanem politika – mondotta. – Mert a művész igazi hasznot csak kis közösségekben hajt, felelősséggel tartozik publikumának, hisz közönségnevelő. Abból az összegből meg, amit majd az őszi,

budapesti konferenciára elköltünk, rengeteg kis közművelődési intézményt éleszthetnénk föl – jelentette ki.

A második napon az uniós kulturális miniszterek egy dokumentumot adtak át az Európai Bizottság elnökének, José Manuel Barrosónak. Ő záróbeszédében – a konferencia szellemében – éppúgy kárhoztatta a kultúra fölébe tornyosuló gazdasági hegemóniát, mint az alkotóművészek. „Európa mindenek előtt a kultúráján alapszik, nem a kereskedelmén vagy a gazdaságán” – szögezte le.

Belátván a művészvilág jogos igényeit, a jelen lévő 17 miniszter kézjeggyével ellátott kulturális chartát az uniós parlament elé terjesztik, azzal a követeléssel, hogy ezután az EU költségvetésnek minimum egy százalékát fordítsák az eddigi mintegy 0,65% helyett kultúrára. „Van ugyanis gazdasági bázisunk, politikai struktúránk, konstrukciónk – mondotta –, de az unió valódi értelme maga a kultúra.”

METZ KATALIN

AMIG A HÁBORÚKAT ÉLŐ ADÁSBAN KÖZVETÍTIK A TELEVÍZIÓK, SOKAT GONDOLOK LEV NYIKOLAJEVICS TOLSZTOJRA. KÖZELEBBRŐL ARRRA, HOGY MIYEN ÓRIÁSI SZERENCSEJE AZ EMBERISÉGNEK, HOGY A BOROGYINÓI ÜTKÖZETRŐL MÉG NEM A CNN ÉLŐ ADÁSÁBÓL ÉRTESSÜLHETETT. HA KAMERÁVAL A KEZÜKBEN 1812. SZEPTEMBER 26-ÁN OTT NYÜZSÖGNEK A HARCTÉREN A VILÁG HADITUDÓSÍTÓI, BIZONYÁRA TÖBBET TUDUNK ARRÓL, MI ÉS HOGYAN IS TÖRTÉNT A CSATATÉREN. SZERENCSERE AZONBAN AZ OROSZ GRÓF TOLLÁRA KELL HAGYATKOZNUNK, AKI UGYAN JÓ FÉL ÉVSZÁZAD KÉSÉSSSEL S MINDÖSSZE KÉT NAPIG JÁRKÁLT BOROGYINÓBAN, S NEM VOLT MÉG EGY ZORKIJ FÉNYKÉPEZŐGÉPE SEM. MÉGIS TŐLE TUDJUK AZ ALAPFOGALMOKAT: *háború* és *béke*. MINDÖSSZE EGY TIZENKÉT ÉVES FIÚ VOLT VELE, AKINEK EZT MONDTA: „A TÖRTÉNÉSZEK HAMISAN ÉS FELSZÍNESEN ÍRJÁK LE A TÖRTÉNETKET, HOLOTT AHHOZ, HOGY MEGÉRTSÜNK AZ ÉLETER, MEG KELL FEJTENI BELSŐ FELÉPÍTÉSÉT.”

Bizonyára nem véletlen, hogy Sára Sándor sem a történészekre hagyatkozott elsősorban, amikor a nyolcvanas évek elején elkészítette először Pergőtűz, majd Krónika című filmsorozatát a Don-kanyarban pusztult magyar katonákról. Ezek a filmek a

AMIG A HÁBORÚKAT ÉLŐ ADÁSBAN KÖZVETÍTIK A TELEVÍZIÓK, SOKAT GONDOLOK LEV NYIKOLAJEVICS TOLSZTOJRA. KÖZELEBBRŐL ARRRA, HOGY MIYEN ÓRIÁSI SZERENCSEJE AZ EMBERISÉGNEK, HOGY A BOROGYINÓI ÜTKÖZETRŐL MÉG NEM A CNN ÉLŐ ADÁSÁBÓL ÉRTESSÜLHETETT. HA KAMERÁVAL A KEZÜKBEN 1812. SZEPTEMBER 26-ÁN OTT NYÜZSÖGNEK A HARCTÉREN A VILÁG HADITUDÓSÍTÓI, BIZONYÁRA TÖBBET TUDUNK ARRÓL, MI ÉS HOGYAN IS TÖRTÉNT A CSATATÉREN. SZERENCSERE AZONBAN AZ OROSZ GRÓF TOLLÁRA KELL HAGYATKOZNUNK, AKI UGYAN JÓ FÉL ÉVSZÁZAD KÉSÉSSSEL S MINDÖSSZE KÉT NAPIG JÁRKÁLT BOROGYINÓBAN, S NEM VOLT MÉG EGY ZORKIJ FÉNYKÉPEZŐGÉPE SEM. MÉGIS TŐLE TUDJUK AZ ALAPFOGALMOKAT: *háború* és *béke*. MINDÖSSZE EGY TIZENKÉT ÉVES FIÚ VOLT VELE, AKINEK EZT MONDTA: „A TÖRTÉNÉSZEK HAMISAN ÉS FELSZÍNESEN ÍRJÁK LE A TÖRTÉNETKET, HOLOTT AHHOZ, HOGY MEGÉRTSÜNK AZ ÉLETER, MEG KELL FEJTENI BELSŐ FELÉPÍTÉSÉT.”

Bizonyára nem véletlen, hogy Sára Sándor sem a történészekre hagyatkozott elsősorban, amikor a nyolcvanas évek elején elkészítette először Pergőtűz, majd Krónika című filmsorozatát a Don-kanyarban pusztult magyar katonákról. Ezek a filmek a

nagy szakmai siker ellenére viszontagságos utat jártak be, igazából eltűntek a közönség szeme elől a filmterjesztés anomáliái következtében. Sára a kilencvenes években ismét a történelem fehér foltjait kutatta dokumentumfilmjeiben. Elsősorban a Szovjetunióban eltűnt, illetve hosszú évekig raboskodó magyar hadifoglyok sorsa érdekelte. A nyolcvanas-kilencvenes években forgatott anyagot – ahol még lehetőség volt rá, mert éltek a szereplők –, kiegészítette. Így készült el a Duna Televízióban az idén áprilistól 14 részben vetített *Nehézsorsúak* című sorozat.

Sára hőseinek sorsában közös, hogy valamennyiüket alaptalanul, koholt vádak alapján ítélték el, s „bűnlajstromukon” a hazaárulás, kémkedés, Szovjetunió elleni összeesküvés szerepel. Húszhuszonöt év kényszermunka s életfogytig tartó száműzetés árnyékában azzal kellett tehát számolniuk, hogy nemhogy hazájukat nem látják többé viszont, de még a Szovjetunió európai területére sem kerülhetnek. Sorsukban enyhülést, fordulatot, remény felcsillanását Sztálin 1953-ban bekövetkezett halála hozott.

Amikor Sára Sándor első dokumentum-eposzait forgatta a Don-kanyar hőseiről, majd a gulágot megjártaokról, istenkísértésnek tűnt a puritán, csak a beszélő arcokat pásztázó kamera. Sára mintegy daczból is megmutatta, hogy ha tabu témákat érintő játékfilmterveit pénzhiányra hivatkozva sorra utasítják el, akkor majd egyetlen kamerával is megrázó filmeket csinál.

A kereskedelmi televíziózás hazai térnyerése még inkább megkérdőjelezni látszott e módszer létjogosultságát. S most mégis ülünk hétfő esténként a képernyő előtt, nézzük a nyolcvanas években járó asszonyokat, férfiakat, hallgatjuk az ismétlődő emlékezés rítusait. Van ezekben a mesélő arcokban valami ősi, valami atavisztikus, s mégsem elkopó, elfáradó. A rendező reménye, amit másfél évtizede fogalmazott meg, igazolódni látszik: „...a jó dokumentumfilm sokkal kevésbé öregszik meg, mint a rohamosan vénülő játékfilm, mert a színészi játéktípus, akár a divat, a ruhaviselet gyorsan avul, változik, de egy igazat beszélő, hiteles emberi arc sose öregszik meg. A művészi alázattal, becsületesen filmre rögzített valóság, az igazság nem megy ki a divatból.”

Utoljára talán épp apáink nézhették így nagyapáink arcát, akik téli estéken Isonzóról, Piavéról meséltek. Sára gulágot járt hőseinek sokáig nem adatott meg még a mesélés, az emlékezés

szabadsága sem, hisz nemcsak azt írták alá szabadulásukkor, hogy a Szovjetunióval szemben követelésük nincs, tudatosították bennük azt is, hogy a történelekről legjobb hallgatni. Valamennyiük közös élménye, hogy amikor hosszú-hosszú évek után hazai földre léphetnek, ellenséggként kezelik őket, s legtöbbszörnek fogalmuk sincs, várja-e még őket valaki. S még ha meséltek volna is, hogyan fogadták volna az ötvenes évek Magyarországon, hogy az úton hazafelé az éhező orosz parasztoktólük kértek kenyeret, s hogy a Szovjetunió bányászata összeomlott volna a hadifoglyok és kényszermunkára hurcolt milliók munkája nélkül. Legföljebb itthon is kaptak volna néhány évet szovjetellenes propagandáért.

„De hogy lehet meg nem törtéنتté tenni hét és fél évet?” – kérdezi például Keveházi Ferenc orvos, akinek még szerencséje volt, hisz egyetemi éveiből hármát elismertek s így csak tízesztendő hátránnyal kezdte újra életét. Hogy lehet feldolgozni, hogy ártatlanul, semmiért kaptak húsz-huszonöt év börtönt, s száműzetést, s már-már patológiás módon kínozták őket (gyakran honfitársaik)? Van, aki azt mondta, meg kell próbálni kívülről szemlélni a helyzetet, s minden körülmények között megőrizni az emberséget. Másoknak, mint Placid atyának, a bencés szerzetesnek is, a hivatás megtalálása az idegen környezetben segített. Ha lehet, ha illik egyáltalán rangsorolni az epizódokat, akkor az egyik legsodróbb, legmegragadóbb „történet” az övé, Oloffson Károlyé, aki hamar ráébredt, hogy papként neki a lágerben is az a dolga, hogy a lelket tartsa az emberekben, hogy ne emberi roncsok szabaduljanak majd ki, hanem lelkileg megerősödött, Istenben és önmagukban bízó emberek. Ez a csodálatos, a humor ajándékával is megáldott pap majd minden este misézni tudott a lágerben, egy Odüsszeusz találékonyaságával oldotta meg, hogy bor és kenyér – a szertartás elengedhetetlen kellékei – lehet ugyan, hogy mazsolából kifacsarva és pászka formájában, de mindenképp legyen. S ő volt az is, aki el tudta hitetni a foglyokkal, hogy minden napra jut egy kis öröm is, csak tudni kell észrevenni, s megbecsülni.

Több játékfilmbe sem férne bele Beleznay Rozália kálváriája, akit ápolónőként hurcoltak el, híradós tevékenysége miatt. Vele minden megtörtént s mindennek az ellenkezője is. Az egyik orosz katona megkínózta, a másik megmentette, az egyik ha-

lált osztott rá, a másik felmentette. Hallgatva a nyolcvanöt éves asszony meséjét, nézve izgalmas, csodálatosan kifejező arcát, meg-megbicsakló emlékezetét – amelyet a film természetesen hűen ad vissza –, azt érezzük, nincs az a színészi teljesítmény, amely felülmúlná. Úgy tűnik, Sára szükségéből erényt kovácsoló *belső mozija* működésbe lép „ha a valóságos szereplők jól, hitelesen mondhatják el, ami velük történt, a néző szinte látja az eseményeket is, saját agyában, fantáziájában teremti meg a képi látványt”.

S közös az epizódokban az is, hogy legtöbb szereplő sorsa nemcsak a lágeréletről tudósít, árul el soha nem hallott dolgokat, de az ötvenes-hatvanas évek Magyarországról is. Rendkívül érdekes például Rózsás János esete, aki együtt raboskodott Szolzszenyicinnel. Együtt látogatták a börtön könyvtárát, s összebarátkoztak. Az orosz író megismertette Rózsást más szilencium alatt lévő vagy épp máshol raboskodó orosz írók életével is. Aztán, mikor 1962-ben szabadult, meglepetéssel látta, hogy barátja *az Ivan Gyenyiszovics egy napjának* írója. Örömmel vették fel újra a kapcsolatot, Rózsást viszont itthon arra akarták rávenni, hogy mindenképp írja meg az anti-Gulágot, bizonyítva, nem volt az olyan szörnyű, mint az antibolsevista propaganda állítja.

Nagyon mélyre temetett emlékek kerülnek felszínre, s hogy milyen mélyen maródtak sorsukba ezek az évek, azt az is bizonyítja, hogy valamennyien hibátlanul idézik a térképen nem található helyneveket, napra pontosan a dátumokat, a rabtársak nevét. S beszédükbe gyakran kevernek orosz szavakat, hisz a lágerélet némely sajátosságára nincs is magyar kifejezés.

A történetek hasonlóak, a sorsok és a túlélési stratégiák mégis egyediek. A furcsa az, hogy bármilyen különös, a kései néző úgy érzi, mindannyian nyertek valamit a lágerévek alatt. Lénárd Ödön 92 éves piarista szerzetes, a *Szelíd kérlelhetetlenség* című filmben azt mondta, hogy a 19 ártatlanul a börtönben töltött év volt életének legértékesebb része, s hogy ehhez hasonlókat külföldi rabok memoárjaiban is olvasott. „Bizonyos értelemben ez vértanúság” – mondja a szerzetes. S most, amikor nézem Sára Sándor *Nehézsorsúak* című sorozatának hőseit, mindegyikük közel egy évtizedet töltött a szovjet lágerekben, azt kell mondjam Lénárd Ödön gondolatai nem idegenek a nagyon is világi élettel élő emberektől sem. A gulágot megjárt idős férfiak és aszso-

nyok mindegyike emberségében, hitében megerősödve került ki a poklok poklából. S ezt az emberséget, hitet példaértékűen képesek közvetíteni a 21. század olykor fásult nézőinek is. Ez a *Nehézsorsúak* legnagyobb hozadéka, több talán még a történelmi ismeretterjesztésnél is. S bár Sára „belső mozija” ma is katartikusán képes tudósítani, reméljük, hogy előbb-utóbb ismét megadatik neki, hogy képekben fejezhesse ki magát.

TÓTH KLÁRA

SZÁZLÉPÉSNYI LENDÜLETES HELYBEN JÁRÁS

Túljutottunk a kormányzati ciklus harmadik negyedén, s egyúttal lezártuk első uniós évünket is. Épkézláb mérleget nemigen készíthetünk, ahhoz maga a történet alkalmatlan és kusza. Amit látunk, nem sok örömet ad. Pedig kellene, hogy adjon: hiszen egy éve az vált valóra, ami – bár 1989–1990 körül ilyen formában aligha tervezhette bárki – az egész rendszer-váltó folyamatnak a célja volt. Abban az értelemben feltétlenül, hogy az unióhoz csatlakozás aktusában kifejeződött mindaz az érték, aminek jegyében tizenöt évvel ezelőtt beindult az átalakulás. Piacgazdaság, alkotmányosság, parlamenti demokrácia, a szovjet csapatok távozása, visszatérés a Nyugathoz. Mindez megtörtént, éppen csak azok a belső társadalmi feltételek nem alakultak át kellő mértékben, amelyekre máskülönben mindennek a változásnak épülnie kellene. *A magyar társadalom attól instabil, hogy hiányzanak az alapjai annak a folyamatnak, amelyet látványosan vitt véghez.* Sajnos a jelen állapotok ezt a tételt tökéletesen igazolják. E sorok írásának idején a közvélemény az írásbeli érettségi botránnyán rágódik. Olyan ügy ez is, amelynek minden eleme azt bizonyítja, hogy az ország igen mély válságot él meg. Nem egyszerűen a gazdaság: a közélet, a közigazgatás, a politika, a közgondolkodás, a közérkölcсs jutott tragikus állapotba. Nem kétfelé szakadt az ország: az egészséges működéshez szükséges tudati szerkezetek egyenesen fragmentálódtak. Ennek áttekintése azonban nem lehet egyetlen ilyesféle összefoglaló tárgya, bár ezen írásokban mindig esett szó a folyamat aktuális elemeiről.

a kormányzati ciklus harmadik negyedén

A most hajrájához közeledő kormányzati ciklus 100 napos programokkal (euforikus pénzszórással) kezdődött. Elbizonytalanodással, drámaian romló pénzügyi mutatókkal folytatódott, majd a félidőben a kormányoldalt megrázó uniós választási vereséggel, kormányfőcserével zárult az első félidő. A második nagy hangú nyilatkozattal, lázas álcselekvésekkel, „Lendületben az ország!” csatakiáltással indult, az ismerős bizonytalansággal, csapnivaló kormányzati munkával folytatódott. A régi-új kormány látványkonyhája az első hetekben jóllakatta ugyan a szemeket, de gyorsan kiderült, hogy a sokaknak tetszetős ételek ehetetlenek. Lehetne a hűtőben a világ legjobb nyersanyagkészlete, ha a főszakács nem tudja megkülönböztetni a gesztenyepürét a babgulyástól, akkor az eredmény csak véletlenül lehet jó. A szakács rossz, szerencséje sincs, és a hűtő is üres. Ne rójuk fel neki, ha szavakkal akarja jóllakadni a vendégeket: mással nem is tudja.

Legújabban – ez szeptember végétől, tehát hét hónap elteltével a harmadik nekifutás! – ismét egy kormányzati program került elő, 100 lépés címmel. Nos, még nem tudunk róla sokat. Előzménye az, hogy a kormányfő elmondta: a minisztériumokban nem talált kidolgozott terveket. Amit a 100 lépésről eddig tudunk, az igazolja ezt a megjegyzést. Az új kormányzati projekt igazi tartalmáról sokat nem tudhatunk. A borralaladó vagy a generikus gyógyszerek favorizálása csak azt jelenti, hogy fontos dolgokban nincs esély változtatásra. Marad még eszköznek, átmeneti közérzetjavító intézkedésnek néhány minisztercseré, de – ahogyan egy szkeptikus kommentárban olvashattuk – a kormányban nincs száz miniszter (csak az államtitkári besorolású csapat száma közelebb van a nagyságrend felé), hogy leváltásukból fussa száz lépésre. Ettől függetlenül, s ennyiben a mai helyzetben is emlékeztet valami a viszonylag normális körülmények között zajló kormányátalakításokra, a személycserék ezúttal is annak felismerését jelentették, hogy a két pozíció birtokosai csúfosan megbuktak. A pénzügyminiszter a költségvetéssel, az agrártárca vezetője szinte mindennel: nem tudta megoldani a rekordtermés elhelyezését, az uniós csatlakozás miatti importliberalizációból adódó problémákat, a támogatások kifizetését, s képtelen volt arra is, hogy a gazdátársadalommal európai módon kommunikáljon.

Sajnos, ez az újabb, tartalmában jelentősnek is tartható kormányzati átalakulás sem ígér érdemi változást. Vagy ha igen,

csak további romlást, hiszen olyan emberek kerültek a bukottak helyére, akiktől eddigi életútjuk alapján nem várható, hogy alaposabb valóságismerettel, a rájuk bízott feladatkör társadalmi hatásai iránti affinitással, problémaérzékenységgel és szakmai ismerettel rendelkeznek. Alapjában ugyanaz a szociokulturális háttér, szocializáció jellemzi őket, mint elődjeiket és miniszter-társaikat.

A pártállam vezető erejét jelentő nomenklatura szerepét megőrizve a posztkommunista világban mint posztnomenklatura működik. A Gyurcsány-kormány létrejötte és működése azt bizonyítja, hogy ez a csoport (vissza) vette kezébe a végrehajtó hatalmat. A baj az, hogy valójában nem tud vele élni – ahogyan az egykori nomenklatura is alkalmatlannak bizonyult a pártállamban arra, hogy hatalmával élve működtessen egy államszerkezetet. Igaz, nekik egy alapjában véve működésképtelen szervezet jutott, de nem kis részben éppen azért volt ilyen, mert az övéké volt.

Mi a probléma ezzel a poszt-nomenklaturával? Kormányzati szerepükben miért bizonyulnak tehetetlennek, eredménytelennek, amikor hatalmas magánvagyonaik azt a képzetet keltik, hogy sikeres emberekről van szó, s ennek alapján sokakban támadt az a remény, hogy az államot ugyanilyen sikeresen fogják majd elvezetni?

A válasz, azt hiszem, riasztóan egyszerű. Ezeknek a kormányzati vállalkozóknak a többsége valójában sohasem volt *igazi* vállalkozó, vagyonát még csak nem is spekulációval szerezte, hanem – ahogyan szeretik mondogatni – kapcsolati tőkéje révén. Tőkésített kapcsolataik azonban a pártállamhoz, az egykori hatalmi szervezetekhez kötődtek. Nincs mögöttük teljesítmény vagy szakszerűség: az egykori apparátushoz tartozás, tehát nem a gazdasági szerep, hanem a politikai hatalomban való részvétel, vagy a kollaboráció alakította ki őket. A hazai jövedelmi viszonyokhoz képest hatalmas vagyonok birtokosai lettek. De ezeket a vagyonokat nem is annyira szereztek, mint inkább leosztották nekik. Csak sejthetjük, hogy a rendszerváltás elkerülhetlenségének a nyolcvanas évek közepén történt fölismerése e köröknek miféle előnyt biztosított. Olyan volt ez, mintha úgy zajlana egy futóverseny, hogy a startpisztoly dörrenésekor néhány kedvezményezett versenyző már a féltávnál jár. A versenyt ilyen módon megnyerhetik, de ettől nem lesznek jobb futók.

Ma ebből azt érezzük, hogy milliárdosainknak valójában fogalmuk sincs arról, hogy a kapitalizmusban, a globalizáció kezei között miként kell működtetni egy vállalkozást. Vagyont szerezni, maguknak pénzt csinálni tudtak – de csak egy meghatározott történelmi helyzetben. Vagyis a mostani gazdasági erőfölény birtokosainak gazdagsága mögött nincsenek olyan képességek, olyan szaktudás, amely a vagyon gyarapítását, működtetését, „bővített újratermelését” garantálná.

A kormányfő hárommilliárdos vagyonának hozadéka – vagyonyilatkozata szerint – csak 100 millió forint volt 2004-ben, harmada annak, amit bankszámlán hozott volna. Egyik bizalmasa mostanában kényszerül arra, hogy a magyar élelmiszeripar legismertebb cégének tulajdonrészét eladja. A gazdasági miniszter vagyonja az elmúlt évben egyenesen csökkent (ő egyébként homo novus – kivételesen nem az egykori párt-KISZ elit köréből került a leggazdagabbak közé). Ez a csoport, mivel korrekt versenyfeltételek mellett nem győzhetett volna, rákényszerült, hogy a korábbi trükkös győzelmek modelljét ismét alkalmazza. A nagy közéleti botrányokban, közpénz-elterelési manőverekben az egykori ötletek jelennek meg. Az átalakulás odáig eljutott, hogy ezek a manőverek ismertté válnak, részben bizonyos retorziókra is sor kerülhet, de a rendszer blokkolására már nincs elegendő társadalmi erő.

Tanulságos, hogy a nyilvánosságra került pénzügyi botrányok mögött milyen szimpla csalások, milyen egyszerű korrupciós ügyek, primitív összejátszások húzódnak meg. A Posztbank-, a Tocsik–Szokai, a brókerbotrány hátterét, kiemelt kedvezményezett körét látva az az érzés támadhat a megfigyelőben, hogy miután vagyoni pozíciójuk már nem javítható az osztogatós privatizáció bevált eszközeivel, az egykori hatalmi szereplők kapcsolatuk tőkéjét már többszörösen törvénybe ütköző módszerek üzemeltetésére használják. Meglepetés viszont számukra, hogy még a meglehetősen laza ellenőrzési feltételek között is lebuknak...

Itt tartunk most. Amit a kormányzati ciklus első tapasztalatai után leírtunk, hogy a mai kormány miniszterei, apparátusai a kormányzást mint közigazgatási feladatot nem tudják megoldani, egyre riasztóbban bizonyítottanak látjuk. A már említett pénzügyi és agrártárcákon túlmenően sorolhatjuk a többi. A gazdasági mi-

niszter azzal véli megoldani feladatát, hogy az akadémiai közgyűlést megelőzően kifejti: a földdel kell egyenlővé tenni a profitot nem hozó kutatóintézeteket (talán azért, mert akkor majd jár utánuk földalapú uniós támogatás, igaz, megkésve fogják megkapni...). A Miniszterelnöki Hivatal önmaga adminisztrálásával van elfoglalva, működéséről a közvélemény csak PR akciók és újabb államtitkárok kinevezése alkalmából értesül. A Belügyminisztérium ugyan nem tud megbirkózni az önkormányzati ügyekkel, de a miniszter asszony férjének a brókerbotrány hőseihez fűződő kapcsolatait családi belügynek tekinti. Az egészségügy beteg, mint mindig; a munkaügyi miniszter kedvező jelnek tekinti a munkanélküliek számának növekedését, a honvédelmi miniszter a hadsereg átalakításának kudarcait sikeres villaépítésének örömeivel kompenzálja. Az amúgy észrevehetetlen külügy legnagyobb eredményeként sikeresen bocsánatot kért a miniszterelnök által megsértett szaúdiaktól. Jó hír, hogy a környezetvédelmi és vízügyi miniszter sikeresen megmentett néhány tucát békát, s a hatásköréből adódó elégedettséggel regisztrálta, hogy a Balaton szintje úgy emelkedett, hogy az országot nem öntötte el árvíz.

Mindezen eredményeket azonban messze felülmúlta az oktatási miniszteré, aki az érettségi megszervezése körüli munkásságával a figyelem középpontjába tudta állítani tárcáját. A Sulinet program diadalaként az elektronikus kormányzást öntevékenyen megvalósító középiskolások előbb tudták írásbeli tételeiket, mint tanáraik, ami az oktatás liberalizálásának példátlan sikere. A miniszter azonban nem tulajdonította a maga eredményének ezt, hanem áthárította a dicsőséget az iskolákra, egyúttal leszögezte, hogy a fergeteges örömet beárnyékoló botrányért politikai ellenfelei felelősek, mi több: úgy látja, hogy azért bukott az érettség, mert pikkeltek rá a diákok...

S hogy ne csak az aktuális kérdésekre figyeljünk: e sorok írásakor az ország köztársaságielnök-váltás előtt áll. A kínos az, hogy annak a pártnak van a legtöbb esélye az új elnök (ki)jelölésére, amelyiknek ez az elmúlt tizenöt évben nem sikerült. Gyakorlat teszi a mestert, gyakorlatlanság a kontárt. Az MSZP számára ez a feladat láthatóan szörnyű nehéz. Nem is igen sikerül, mert vezetői ugyan szívesen hivatkoznak a köztársaságra és a köztársaság eszméjére, de valójában népköztársaságban (egypártrendszer vagy amit akartok) tudnak gondolkodni. Önjelölések, belviták, némi álságos kampányo-

lás után meg is találták jelöltjüket, ugyanúgy a déli végekről, mint annak idején Losonczy Pált. (Idősebbek talán még emlékeznek rá.)

Az Alkotmányban nincsenek pontos előírások arra nézve, ki-ből lehet államelnök. Nincs benne például, hogy milyen fokú nyelvismeret kötelező, nincs benne, hogy előzőleg nem szabad pártfunkciót betöltenie. Ilyenformán az MSZP elnökjelölő konvencióján kiválasztott személyből miért ne lehetne köztársasági elnök? Lehet: *mi az hogy, nagyon is.*

Hogy személye megosztja a közvéleményt? Hogy alapfokú, rossz kiejtésű angolsága egyenesen nevetséges? Hogy egy olyan ország, mint Magyarország, amely se nem nagy, se nem népes, se nem gazdag, csak azzal teremthet magának tekintélyt, hogy kiemelkedő képességű, több nyelven tárgyalóképes, egyéniségükkel, személyiségükkel tiszteletet ébresztő politikusokat delegál nemzetközi fórumokra – nem számít.

Egy dolog számít: a választási kampány. A szocialisták jelöltje állítólag nagyon népszerű, s esetleges elnöksége esetén is a pártjához, az MSZP-hez tartozónak tekinthető közszereplő, népszerűségét vélhetően új pozíciója tovább növelné, s ez jó fényt vetne korábbi pártjára. Vagyis jelölésében nem az elnöki méltóságra való alkalmasság szempontja, hanem a pártérdek dominált. Pártpolitikusként egyébként nyilvánvalóan alkalmatlan arra, hogy kifejezze a nemzet egységét. Jellemző, hogy a szocialisták nem is jelöltjük pártokfölöttiségét bizonygatják, hanem a korábbi elnökök pártkötődésével érvelnek. Csakhogy Göncz Árpád olyankor volt pártja ügyvivője, amikor annak (miként valamennyi új pártnak) tevékenységében a mozgalmi jelleg dominált. A pártosság nem elnöksége előtt, hanem annak gyakorlása során jellemezte. 1998 előtt Mádl Ferenc ugyan segítette Orbán Viktor miniszterelnökké válását, de ezt egy civil mozgalom vezetőjeként tette. Az Antall-kormány tagjaként sem pártszerűen, hanem értékek jegyében dolgozott. Szili Katalin nehezen értékelhető politikusi működésében, karrierje építésében pártjának meghatározó szerepe volt és van. Működését házelnökként is a pártfegyelem határozta meg, noha tagadhatatlan, hogy olykor tett olyan gesztusokat, amelyeket akár függetlensége deklarálásának is tekinthetünk. Ezek a lépések azonban határozatlanok voltak, máig úgy hatnak, mint amiket előzőleg egyeztetve tett, éppen azért, hogy majdan a függetlenség imázsára is építhessen.

CIGÁNY KISLÁNY

Ezeknek a gesztusoknak a politikai folyamatokra semmiféle hatásuk nem volt, s Szili pártbéli pozícióját nem érintették. Mindezek után pártja többsége felsorakozott mögé, de támogatottsága nem volt elsöprő. Jelen pillanatban még saját pártja egységét sem reprezentálja. De nem is célja ez, hiszen úgyis azt teszi majd, mert az Alkotmányban nem előírásként, követelményként, hanem állapotként fogalmazódik meg az egység kifejezés. Ha pedig a nemzet éppenséggel megosztott talál lenni, akkor az egysége abban áll, hogy egymás ellen küzdő felekre oszlik. Nevezett jelölt ezt a helyzetet – személyes kvalitásaitól függetlenül – kifejezi.

Amikorra ez az írás megjelenik, nagy valószínűséggel lesz új elnöke a Magyar Köztársaságnak. Azt azonban, hogy mi lesz a neve, ma még nem lehet megmondani. Pedig, mint az fentebb már olvasható volt, a képviselők majd felét magába foglaló párt már megnevezett valakit. Ennek alapján akár bizonyosak is lehetnénk abban, hogy van egy biztos győztes, aki ha nem kapja is

meg az első két fordulóban szükséges kétharmados támogatást utána könnyedén nyer.

De – láttunk már karón varjút. Tudjuk, hogy olyan sokat nem ér, ha pártelnökök és frakcióvezetők nyilatkoznak valakinek a támogatásáról. Öt éve például elvben a szocialisták is támogatták Mádl Ferenc megválasztását – legalábbis ezt mondták előljáróik. Aztán az abszolút titkos szavazáson a képviselők megmutatták, hogy mit jelent úgy szavazni, hogy valóban titok, miként voksoltak. Az előzetes fogadkozások szerinti háromnegyedes többségből még a kétharmad sem realizálódott. A mostani ígéretetek Szili Katalin támogatására a szavazatoknak szűk felét ígérjük: nemhogy az ellenzék nem ígér semmit, a koalíciós többség is bizonytalan. A liberális párt nem állt a szocialisták jelöltje mögé, a szocialisták nem elhanyagolható része sem a híve. A hírek szerint a miniszterelnök nem támogatja – bár ma már elképzelhető, hogy saját pártja sem támogatná a miniszterelnököt.

Az elmúlt év politikai eseményeiből megtanulhattuk: immár semmi sem elképzelhetetlen, semmi sem valószínűtlen, a várható események éppúgy bekövetkezhetnek, mint az ellenkezőjük. Uniós *tagságunk* egyéves születésnapjánál fontosabb az uniós *képviselőválasztás* egyéves fordulója, hiszen a kormánykoalíció ezen elszenvedett veresége lett a kiváltó oka annak a folyamatnak, amely egy *kormányválság* látványos zavarát ugyan elfedte, de a *kormányzati válságot* nem tudta megoldani. A kormány működésének képtelenségeiről már esett szó, de az elnökválasztás előzményeinek anomáliái mutatják: e krízis mögött a kormánypártok működésében mutatkozó súlyos zavarok fejeződnek ki.

A nevében baloldali kormányzat támogatottsága azonban a felmérések szerint mindezek ellenére viszonylag magas, amit sem a gazdasági mutatók, sem a társadalom általános hangulata nem igazol. Ahogyan az is tény, hogy egy időközi választáson a szocialisták (jelesen: magának a miniszterelnöknek) jelöltje valószínűleg példátlan mértékű vereséget szenvedett. (Amiből csak azért nem lehet messzemenő következtetéseket levonni, mert részben egy hagyományos jobboldali körzetben, részben különleges előzményeket követően alakult ki ez az eredmény. Tudniillik a korábbi voksoláskor a vereséget azzal kerülte el a baloldali jelölt, hogy visszalépett, s így a szavazók aránya nem érte el az érvényességhez szükséges minimumot. Ezt a trükköt

így nem lehetett megismételni, de a baloldallal szimpatizálók távolmaradásában bizonyosan szerepet kaphatott az akkor látszólag sikeres taktika felidézése. Ha 300-zal kevesebben voksolnak az MSZP jelöltjére, akkor Sopronnak ma sincs képviselője...)

Így állunk most. Azzal a torokszorító érzéssel kell küszködnünk, hogy uniós tagságunk első éve után, az annyira vágyott Európához szervezetenként csatlakozva egyre messzebb kerülünk az európaiságtól. Már nem csak az a baj, hogy az ország kettészakad, hogy „minden egész eltörött”: önmagunk vagyunk szakadóban, mert egyre keservesebb egységnek éreznünk nemzetet, országot, államot.

GÁSPÁR G. JÁNOS

gulya: 4 Bod Péter Attila
ISMÉT HANGULATJAVÍTÓ INTÉZKEDÉSEKET
VÁR A PÁRTAKTÍVA

Mielőtt értelmezném és kommentálnám a jelenbéli eseményeket – ahogy ezeken a hasábokon kéthavonta szokásom lett –, egy személyes emlékemet idézem fel, s az olvasó rögtön tudja majd, miért. 1989 novemberét írtuk; megvolt már a nemzeti kerekasztal-tárgyalásokat lezáró megállapodás – melyet bizonyos pártok aláírtak, mások nem –, és az egyezkedés-szabálytiszta hónapok után megnyílt a többpárti szabad parlamenti választásokra való felkészülés rövid szakasza. A Magyar Demokrata Fórum októberben Antall Józsefet választotta elnökének, aki az ország társadalmi és gazdasági állapotát feltérképezendő a kormányzásra esélyes nagy párt elnökéhez és saját egyéniségéhez illő módszerességgel sorra felkereste az állami intézmények vezetőit. A Magyar Nemzeti Bank elnökénél tett látogatásánál magam is jelen lehettem.

Hazánk pénzügyi állapota súlyos volt: a fogyasztói árak gyorsan emelkedtek (ahogy utólag már tudjuk, 17 százalékkal), holott még megvolt a KGST és a rubelkereskedelem, működött a Terhivatal és az Árhivatal; az ország devizatartalékát azon a nyáron kiürítette a „hangulatjavító intézkedések” keretében megemelt turistakeretből lebonyolított nyári Gorenje-vásárlási roham – a bécsi kereskedők nagy örömére, és a szakmai elem-

a pénzügyi adatokkal
velő ügyskedésről

zők megrökönyödésére. A Nemzeti Bank devizatartalékának felélése ezért is roppant szakszerűtlen és felelőtlen tett volt a magát önerzetesen szakértői kormányának nevező gárda részéről (Németh Miklós közgazdász, miniszterelnök, Medgyessy Péter gazdasági ügyekért felelős miniszterelnök-helyettes, Békesi László pénzügyminiszter, Surányi György, a Terhivatal államtitkára, Bartha Ferenc, az MNB elnöke), mert az összes sorstárs ország közül hazánkra nehezedett a legnagyobb egy főre jutó devizaadósság. Nota bene, hogy pontosan mekkora is a külső adósság mértéke, arról ellentmondásos, aggasztó hírek kerengtek szakmai körökben. Az MNB elnökénél az általános tájékoztató meghallgatása után Antall József rá is kérdezett a külső adósság ügyére.

A bankelnök kibökte: baj van az adatokkal, azok „nem jók”. De mégis, mi a baj velük? Hát az, hogy a valóságban nagyobb a külső adósságállomány, mint a hivatalos adat. No és mit kíván tenni az MNB és annak elnöke, hogy az adatok „jók legyenek”? A gond az – fejtegette a jegybank elnöke –, hogy a mostani viszonyok közepette, amikor nem maradt semmi néven nevezendő devizatartaléka az országnak, rontana külső megítélésünkön és hitelhez jutásunk esélyein, ha néhány milliárddal nagyobb adósságról jelenne meg közlemény. De mégis, mit kíván tenni az MNB? – kérdezte Antall József.

Az elővezetett terv számomra azóta is a késő kádárizmus eszjárásának megtestesülése: minden félévben hozzáírnánk félmilliárd dollárt a hivatalosan közölt 18 milliárd dollárhoz, és akkor két-három év alatt utolérnénk magunkat – vezette elő az MNB elnöke. Antall József erre annyit mondott: ha jól értem, az elnök úr még éveken keresztül kívánja folytatni a *közokirat-hamisítást*.

Rövid csönd állt be, majd más témákról esett szó, ezek azonban nem maradtak meg emlékezetemben. Az üzenetet az illetékesek megértették. Néhány nap múlva az Országgyűlés előtt – ez még persze a régi, állampárti parlament volt – Németh Miklós miniszterelnök bejelentette a „tényleges adósságadatokat”. Azt nem mondta, hogy „bocsánat, félrevezettük a közvéleményt és a külvilágot” vagy valami hasonlót, de mégis megtudhatta a külvilág a tényleges helyzetet, és ezzel megszünt az 1982-től folytatólagosan elkövetett adathamisítás. A már akkor is eladósodott Magyarország 1982-ben lépett be a Nemzetközi Valuta-

alapba (IMF), hogy megmeneküljön a nemzetközi fizetéseképtelenségtől: az IMF a pénzügyi élet végső mentővára, amely szigorú gazdaságpolitikai feltételek mellett ugyan, de akkor is adhat hitelt, ha más már nem hajlandó. A belépő ország természetesen köteles volt megadni főbb gazdasági mutatóit, majd a többi tagországhoz hasonlóan folyamatos adatszolgáltatást kellett teljesítenie. Nyilván már a belépéskor nem vitte rá a lélek a magyar rezsimet az igazmondásra, vagy menet közben jelentettek rendre kisebb számokat az adósságállományról (mint ahogy a formális szerepet betöltő parlamentet a valóságnál kisebb államháztartási hiányról tájékoztatták).

Az adathamisításnak így a szabad választások elkerülhetetlen közelsége véget vetett, és a külvilág, s benne az ország szempontjából olyannyira fontos IMF megtudhatta azt, amit addig is sejtett a valódi adósságmértékről. Az ügy azon kívül, hogy valóban rontott az ország külső megítélésén, egy igen kínos azonnali következménnyel járt. Az IMF igazgatótanácsa visszavonta a Magyar Népköztársaság kormánya által 1988-ban felvett hitel utolsó ütemét, mivel a pénzügyi szabályzata szerint – amint ez általános a banki világban – valótlan adatok szolgáltatása esetén a pénzügyi jogosult lejárttá tenni a hitelt.

Érdemes tudni: nem a magyar kommunista hatóságok voltak az egyetlenek, akik „nem jó” adatokat adtak az IMF-nek. De a folytatólagos jelleg miatt – amint ezt az IMF hivatalos történetírója is megjegyzi a korszakot feldolgozó munkájában – ez volt addig a szervezet életében a legjelentősebb ilyen ügy. Ezért az IMF történetében elsőként nem csupán figyelmeztetést, hanem a hitel visszavonását kellett szankcióként alkalmazniuk. Egyébként jól mutatja a nagyvilágban szokásos emelkedett stílust, hogy ott hivatalos iratban használták a csalás vagy hamisítás kifejezést: az angol 'misreporting' és annak magyar fordítása, a 'téves adatközlés' került be a dokumentumokba. Az MNB évkönyveiben az éves hitelügyletek táblázatának lábjegyzetében ez szerepel: „50 millió SDR a teljesítményfeltételek nem teljesítése miatt nem volt lehívható; téves adatközlés miatt 1990. március elején a megállapodás terhére 150 millió SDR visszafizetésére került sor”.

Ez a száraz lábjegyzet egyébként drámai következményekkel járó események fontos pillanatait rögzíti. 1989 nyara és 1990

márciusa között súlyosról drámaira romlott az ország devizális helyzete, és nem is látszott esélye annak, hogy a magánbanki piacon hitelt lehessen felvenni, különösen nem azzal a céllal, hogy abból az adathamisítást szankcionáló Valutaalapot kifizesék. Hazánk igen közel állt ahhoz, hogy Lengyelország sorsára jusson, amely már csaknem egy évtizede hitelképtelenné vált a nemzetközi pénzüpiacokon, és folyamatos gazdasági válsággal küszködött (hogy aztán majd a kommunista rezsimet felváltó Szolidaritás-kormány hároméves nehéz tárgyalássorozattal csikarjon ki átütőmészései és részleges adóssággönnyítési megállapodást a hitelezőktől 1993 őszére). Gazdaságunk azonban még úgy-ahogy működött, nagy volt tehát a vesztenivaló. Lévéen külgazdaságilag nyitottabb a lengyelnél, a magyar gazdasági életben az esetleges hitelképesség-vesztés még az övékénel is nagyobb visszaesést okozott volna. A külföldi hitelforrások azonban 1989 végére kiapadtak.

Különös módon egyetlen pénzüintézet jöhetett csupán szóba újabb hitelnyújtóként, és ez maga a Valutaalap. Így is lett, a magyar hatóságok új hitelmegállapodást készítettek elő, amelynek keretében az MNB felveheti azt a hitelt, mellyel törleszthető az IMF-nek visszajáró összeg... A Valutaalap azonban joggal volt bizalmatlan a magyar hatóságokkal szemben, hiszen nem teljesítették az előző kölcsön feltételeként vállaltakat, és ráadásul most az is kiderült, hogy éveken át félrevezették őket. Tegyük hozzá: elsősorban és legfőképpen saját nemzetét vezeti félre az a tisztviselő, aki „tévesen közli” a hivatalos adatokat.

A hiteltörténet vége az lett, hogy a Németh-kormány kötött az IMF-fel egy új hitelszerződést, amelyet az év első hónapjaiban dolgoztak ki, és 1990. március 14-én írtak alá. Ebben a magyar kormány egyebek mellett vállalta, hogy 1990-ben egyensúlyban lesz (addig példa nélkül álló módon) az államháztartás, és ehhez emelik a hatósági energiaárakat. Március 25-én járultak Magyarország választói az urnákhoz az első szabad, többpárti választás első fordulójában. A teljesítés már az új kormányra maradt (a vállalás teljesült, és hazánk 1990-et minimális költségvetési többlettel zárta: azóta sem láttunk ilyen csodát).

No de ezzel már egy másik történet kezdődne, holott itt nem az első polgári kormányra zúduló akkori anyagi és morális terhekről kívánnék szólni. Az a tizenöt évvel ezelőtti banki meg-

beszélés időről időre eszembe ötlik, hiszen a pillanat drámaisága mellett egy általános tanulságot is megmutatott: a kádári rezsimnek a nemzetközi pénzvilághoz való fordulásakor nem a belépéshez szükséges tagdíj előteremtése okozta a legnagyobb gondot, nem is a valutaalapi követelések elfogadása – és ezzel a gazdasági szuverenitás egy részének kétségtelen feláldozása –, hanem az, ami elvileg ingyen lenne – az igazság bevállása, a valós adatok bemutatása.

Talán nem vagyok egyedül, ha észlelek bizonyos párhuzamokat az akkori és a mai viszonyok között. Nem először fog el a déja vu-érzés; ezért is voltam kénytelen ezeken a hasábokon négy hónapja egyszer már felidézni a 15 évvel ezelőtti adatmanipulálási ügyet. Azóta a pénzügyi adatokkal való ügyeskedéseket megrendelő pénzügyminisztert leváltották, távozott posztjáról az adó-visszatérítések visszatartására kényszerített adóhivatali elnök, és lecserélték a gazdáknak jogosan járó kifizetéseket halogató földművelési minisztert is. A pénzügyminiszter leváltását tekinthetnénk a józanész felülkerekedése jelének, ám a kormányfői indoklásban nem esett szó az adatmanipuláció ügyéről (holott polgári demokráciában – és a nyugati üzleti életben – elemi jelentőségű a közpénzek áttekinthetősége, transzparenciája). Most pedig újabb jelei vannak annak, hogy az autópálya-építések, oktatási fejlesztések és egyéb kormányzati kiadások terén „innovatív könyvelésre” készül a kormányzat. Mint akkor is, ma is eléggé üres a kassza; mint akkor, ma sem akaródnak a miniszterelnöknek és tisztségviselőinek kiállni az igazsággal.

2005 persze nem 1988–89. De mégis: bizonyos régi reflexek valahogy nem akarnak eltűnni, sőt mintha szép fokozatosan visszajövőben lennének. Sokunkat meghökkenti az, ha ismét hazánk 1945-ös felszabadulásáról, a klérus ármánykodásáról, másfelől pedig Ságvári Endre példaadó életéről szólnak kormányunk vezetői, de megpróbálhatnánk jóhiszeműen betudni ezt a régi hangütést egyszerűen a nosztalgiának, amely minden lezáruló időszakot törvényszerűen követni szokott. Ám mintha az a korszak valahogy nem bírna lezárulni. Inkább azt érzi az ember, hogy mindez a szóhasználat nem csupán ártatlan (noha sokak érzéseit sértő) retro-hangulatot tükröz, hanem egy már letűntnek remélt kor továbbélését jelzi. Olyan korét, amelyben a

köz tisztviselői szándékosan nem számolnak el a köz ügyeivel, vagyonával, kiadásával. Mintha átmentődött volna az a gyakorlat, amelynek keretében visszatartották vagy megmásították a közre tartozó információkat.

A 'misreporting' azonban előbb-utóbb kiderül. Mai viszonyaink között előbb, mint utóbb. Van parlamenti ellenzék, és van (olyan-amilyen) sajtónyilvánosság. Tagságot vállalt az ország olyan szervezetekben, amelyeknél elemi tagsági feltétel az adatok bemutatása és folyamatos szolgáltatása. Gazdaságunk ezernyi szállal kapcsolódik a külvilághoz, és ezeket a szálakat banki, kutatóintézeti, kormányzati elemzők vizsgálják naponta.

A sokat tapasztalt elemzők persze láttak már olyat, hogy egy kormány „tévesen jelent”. Idézni voltam kénytelen nemrég a görög esetet: a kormány nem kisebb ügyben közölt téves adatokat, mint az eurózónába való felvételhez szükséges államháztartási hiánymutató dolgában. A görög kormány kiszervezett néhány állami feladatot a magánszektornal közös partneri kapcsolatba (ez a bizonyos PPP-megoldás: public private partnership), és ezzel a kiadásokat és a felvett hiteleket kihagyta a görög államháztartás kiadásai és adósságai közül – most már tudjuk, hogy tévesen és jogtalanul. Szankció egyelőre nincs, és mivel a drachma végérvényesen megszűnt, szóba se jön, hogy visszaállítsák az eredeti állapotot. De a tanulságokkal gazdagabb lett az Európai Unió. És bizonyos, hogy ha ismét lát egy olyan PPP-megoldást, amely mérsékli az illető ország hivatalos költségvetési hiányát és államadóssági mutatóját, akkor alaposan megtekintí a betervezett adatokat.

A történet természetesen rólunk szól. Az adatokkal ügyeskedő pénzügyminiszter elment ugyan valami ok miatt (melynek feltárásával nem tisztelte meg a közvéleményt a kormányfő), de a közokiratok jogszerűségi határait tágítató kormányzati szándék itt maradt. Az új pénzügyminiszter legalábbis nem határolta el magát elődjének egye nyilvánvalóbb trükközésétől. Miután a kormányzó párt frakciójából jön, még inkább az várható, hogy hozza magával a szocialista párt aktívájának kívánságát: a jövő évi választások előtt a kormány tegyen már néhány hangulatjavító intézkedést. Adjon át kórházat, vagy legalább néhány mentőkocsit, avasson új sztrádaszakaszokat; csináljon végre valami látványosat.

Az autópálya építésére azonban már nem maradt állami pénz, 2002-től Medgyessy és a kettővel ezelőtti pénzügyminiszter működésének következményeként. De tudjuk: Magyarországon sztrádát muszáj építeni, ha már éppen ez a kormány az autópálya-kilométerekben találta meg az előző választási kampány idején a kormányok jósági fokának adekvát mércéjét. A Fidesz–MDF-kormány alatt csak előkészítettek, de nem adtak át egy kilométernyi autópályát sem, mi majd kormányra jutva négyszáz – mit négyszáz, nyolcszáz – kilométer pályát bocsátunk a magyar autótulajdonosok rendelkezésére.

Hitelből is lehetne építtetni, de akkor a felvett összeggel megnő a kimutatott államadósság, márpedig az így is túlságosan nagy. Lehet másik megoldásként a magánszektorra bízni a sztráda finanszírozását az építéssel együtt; ám akkor igen drága lenne az úthasználat, márpedig az a típusú szavazópolgár, aki valóban az átadott utak kilométerében méri a kormányzati alkalmasságot, nem úgy gondolja, hogy maga fizetné az úthasználat teljes költségét. Marad az öszvér megoldás: az állam is tesz bele pénzt, és a vállalkozó is, mely utóbbi majd megépíti, működteti és jogos nyereségét idővel felveszi.

Ezt a valódi PPP-megoldást fejlesztette tovább a mai kormányzat úgy, hogy a vállalkozók és a mögöttük álló bankok előbb fizessenek be egy jelentős összeget az ideai költségvetésbe a megbízás elnyerésének jogáért, majd a rákövetkező kormányzatok a további húsz-harminc esztendőig törlesszék a magánbanki hitelfelvétel, a pályaépítés és a működtetés költségét, és persze ennek a mai befizetésnek is a kamatokkal megnövelt értékét. Így nyilván drágább az egész ügylet az államra nézve, de az örömteli rész a mai esztendőre jut, a terheket pedig viseljük a következő kormányok.

E terhek azonban mégis államháztartási terhek maradnak. Ha pedig az Európai Unió statisztikusai úgy találják, hogy bár az ideai állami büdzsét ugyan nem terheli autópálya-építési célú kiadás, de csak azon az áron, hogy a magyar közszektor hosszú távú adósságot vett a nyakába, akkor az idén e célra valami fél-állami megoldásként felveendő két és fél, hárommilliárd euró hitelről mégis dönthetnek úgy, hogy azt bizony hozzá kell írni az államadóssághoz. Az éves folyó hiány ettől nem nő, de egy másik eurófelvételi mutató (az államadósság a nemzeti összter-

mék százalékában) viszont romlik. Ma még nem tudjuk, hogy az unió statisztikusai miként döntenek, de igen valószínű, hogy az utóbbi idő magyar statisztikai ügyeskedésén fennakadnak Brüsszelben.

Ami persze egy sor kellemetlenség forrásává válna: meszebből nézve nemigen tesznek különbséget kormány és ország között. Ez volt bizony az egyik tanulsága az 1989-ben felszínre jutó „téves adatközlésnek”: a folt a magyar pénzügyminisztériumon és a jegybankon maradt egy ideig (amíg aztán a jó magaviselet, a jótékony feledés és a következő delikvensnél beálló új eset együttesen fátylat nem borított a múltra). Másfelől egy helyreigazító uniós döntés talán megingatná a kormányt azon elhatározásában, hogy a társadalomra nézve hosszabb távon drágább sztrádaépítési megoldást válassza. De hát ismét csak a külső kényszertől kell remélnünk a hatalmi pozícióval való visszaélés megfékezését; csoda-e, ha régről ismert érzés fog el minket?

Az autópályaügyek tétje egyébként 6-700 milliárd forint – komoly pénz. Az unió 2007 előtt ilyesmire csak módjával ad, és amit hitel vagy támogatás keretében adna, annak elköltését alaposan ellenőrizné. Különös módon nem törte, ma sem töri magát össze a kormányzat, hogy a magyar adófizetőre nézve jóval olcsóbb uniós megoldást forszírozza.

Ezen túlmenően a töbttucatnyi „hangulatjavító intézkedés” mostani meghirdetése az ún. száz lépés program keretében valóban csak ártatlan újrajátszása a késő kádári társasjátéknak: az államhatalom a mi költségünkre kisebb könnyítéseket-kezdményeket ad a lakosságnak, és elvárja, hogy annak javuljon a hangulata, az pedig azt várja, hogy érjen véget ez a vircsaft. Láttunk példát arra: ezt követően keserves munkával kell a rákövetkezőknek helyreállítani a külvilág előtt a hitelességet, itthon stabilizálni a pénzügyi viszonyokat, és megkísérelni annak elhitetését a történelmileg bizalmatlanná kondicionált polgárokkal, hogy az állam értük van és a javukat akarja. Ők ugyanis mindinkább úgy látják, hogy az állam sokkal inkább a jajaikat akarja...

BOD PÉTER ÁKOS

SUMMARIES

Magyar Szemle (Hungarian Review), a bi-monthly review of current affairs, Vol. XIV., Nos. 5-6., June 2005, Budapest.

Editor-in-Chief: Gyula Kodolányi. Publisher: György Granasztói. Published by Magyar Szemle Foundation.

GÁSPÁR GRÓH. *The Spectre of Change.* Editor's Note on the brave new world of globalism and its anxieties, by Gáspár Gróh.

GÉZA JESZENSZKY, historian, former Minister of Foreign Affairs (1990-94) and Ambassador to Washington (1998-2002). *Trianon, the European Tragedy.* On the 85th anniversary of the Treaty of Trianon that defined the terms of Hungary's defeat in World War I, including the loss of two-thirds of her territory, the far-reaching international effects of the entire Versailles Treaty system are analyzed, leading to the rise of totalitarian regimes and the outbreak of World War II.

KÁROLY VIGH, historian and journalist, Budapest. *Teleki, Bajcsy Zsilinszky, and the Yugoslav Connection.* Count Pál Teleki, the Prime Minister, and opposition leader Endre Bajcsy Zsilinszky worked of the creation of a Central European alliance to counter threats by Hitler and Stalin. The South Slav connection collapsed when Germany occupied Yugoslavia in 1941, a fateful event that lead to the suicide of Teleki.

MÁTYÁS DOMOKOS, literary historian, Budapest. *Something About Magyar Csillag.* On the death of its founder in 1941, Mihály Babits, the authorities revoked the licence of the legendary Hungarian literary journal, Nyugat (West). Babits' heir in the editorial chair, Gyula Illyés continued the journal under a new name, Hungarian Star, maintaining its adherence to West European values and publishing writers banned for political or racial discrimination in the face of growing pro-Nazi pressure.

GYULA KODOLÁNYI, writer, former Senior Adviser to the Prime Minister on Foreign Affairs (1990-94). *József Antall and Contemporary Conservatism*. The first prime minister (1990-93) of newly democratic Hungary embraced the traditions of 19th Hungarian liberalism, the plebeian and nationalist thought of the Populist writers, and the philosophy of the post-1945 founders of European integration, Schuman, De Gasperi, Erhard and Adenauer. Though seldom calling himself a Conservative, he was an active contributor to the conservative revival of the transatlantic world during the last fifteen years.

VILMOS BRENNER, architect, Graz, Austria. *Freedom and Neutrality*. On its 50th anniversary, the international process leading to the Treaty on Austrian Statehood is reiterated, with its momentous strategic consequences for the whole of Europe, and to Austria and Hungary in particular.

TAMÁS SÁLYI, historian, Péter Pázmány Catholic University, Piliscsaba. *Britannia Ante Portas*. Part I. The history of the British debate on European integration, the currents and transformations in British public thought and attitudes in the course of entry and the Union's internal debates.

ATTILA Z. PAPP, sociologist, Teleki Institute, Budapest. *Hungarian Editors in Romania*. Part I. The political changes in Romania during the last fifteen years are emblematically reflected in the status and mentality of the editors of Hungarian language press in Transylvania.

ALADÁR LÁSZLÓFFY. Poet and essayist, Budapest and Kolozsvár (Cluj, Romania). *Aladdin With a Jupiter Lamp*. Essay on fact-creating in the almighty media of our days.

GÁBOR CZAKÓ, novelist, Békásmegyér. *White Horse*. A piece from the Hungarian Horror Tales series.

ISTVÁN PEKÁR, journalist, former Chairman of Duna Television, Budapest. *In Forgotten Country: The Ormánság*. In his second piece of a series of reports, based on a film documentary on decaying regions of Hungary, the author presents the plight of the Ormánság in the Southeast corner of Transdanubia. This issue of Magyar Szemle is illustrated with stills and photographs belonging to the film.

1% METAPHYSICS. György Szabados has selected as his text another passage from *Orthodoxy* by Gilbert Keith Chesterton.

Books and Events

ANTAL CZETTLER. *The Master of Secret Diplomacy.* On Bálint Török's pioneering monograph of one of the great grey eminences of Hungarian politics, Domokos Szent-Iványi, mastermind of the Hungarian Independence Movement during World War II. (*Farkas esz meg – medve esz meg. Szent-Iványi Domokos és a Magyar Függetlenségi Mozgalom.* Budapest–Basel, 2004.)

JÁNOS PELLE. *Soldier on a Sword's Edge.* On the Memoirs of Colonel Béla Király, one of the military leaders of the Hungarian Revolution of 1956. (*Amire nincs ige. Visszaemlékezések 1912–2004.* HVG Könyvek, Budapest, 2004.)

BÁLINT TÖRÖK. *God's Winged Angel.* On the Memoirs of Görgey Guidó, a professional officer of the Hungarian army during WW II: (*Két Görgey, Helikon,* Budapest, 2004.)

MIHÁLY KUBINSZKY. *In Memoriam Le Corbusier.*

KATALIN METZ. *To Breath a Soul into Europe.* Our theatre columnist wrote a report about the international conference convened by French President Jacques Chirac in Paris in early May, For the Europe of Culture, where artists of world renown spoke for Europe as a concert of national identities.

KLÁRA TÓTH. „Justice never goes out of fashion.” Our film column discusses the latest documentary by Sándor Sára, *Hard Fates – Gulag Confessions.*

JÁNOS G. GÁSPÁR. *A Hundred Steps of Dynamic Stagnation.* Our domestic affairs column analyzes the contents of Prime Minister Ferenc Gyurcsány's wizz program.

PÉTER ÁKOS BOD. *The Party Cadres Expect „Steps to Improve the Public Mood”.* This phrase, all too familiar from János Kádár's times, aptly catches the expectations of many of the Socialist Party's regulars. Our column on the economy examines the possibilities.

The present issue of *Magyar Szemle* is illustrated with stills and photographs from István Pekár's documentary film on the Ormánság.

E SZÁMUNK SZERZŐI

BOD PÉTER ÁKOS (1951, Szigetvár): közgazdász, egyetemi tanár. 1990–1991-ben gazdasági miniszter, 1991–1994-ben a Magyar Nemzeti Bank elnöke. Jelenleg a Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem tanszékvezetője, a Károli Gáspár Református Egyetem tanára.

BRENNER VILMOS (1927, Szombathely): építészmérnök, író. A Budapesti Műszaki Egyetemen szerzett diplomát 1945–50-ben. Az állami építőiparban dolgozott, vállalati főmérnök Ajkán és Zalaegerszegen. 1956-ban Ausztriába menekült. A Höhere Technische Bundeslehranstalt tanára volt Grazban. Önálló tervező építész, hites mérnökszakértő, a bécsi Oktatásügyi Minisztérium konzulense művészettörténeti oktatás körében, és tanügyi főtanácsos. Az osztrák–magyar történelmi kapcsolatok kutatója, több kitüntetés tulajdonosa.

CZAKÓ GÁBOR (1942, Decs): író. József Attila-díj (1975), Kortárs-díj (1994). F. m.: *A szoba* (reg. 1970), *Emberkert* (elb. 1971), *Megváltó* (reg. 1975), *Sárkánymese* (reg. 1982), *Luca néni föltámadása* (reg. 1987), *77 magyar rémmese* (Banga Ferencsel 1988), *Angyalok* (reg. 1992), *Magyar–magyar nagyszótár* (1994), *Mi a helyzet? Gazdaságkor titkai* (esszék, 1995), *Világfasírt* (esszék, 1996), ... és *77 magyar rémmese* (Banga Ferencsel, 1997), *Pannon krétakör* (2001), *Beavatás: az eldobható Föld* (esszék, 2002), *Hamvas Szótár* (2002), *Hetvenhét magyar rémmese* (Banga Ferencsel közösen, 2002), *Beavatás: magánállamok* (esszék, 2003).

CZETTLER ANTAL (1925, Budapest): jogász és történész. Részt vesz az ellenállásban, orosz fogságba kerül. 1968-ban Svájcba emigrál, ahol 1989-ben történt nyugdíjazásáig a Svájci Parasztszövetség jogi munkatársa. Cikkeket és tanulmányokat ír a közelmúlt magyar történelméről. Magyarul megjelent: *Teleki Pál és a magyar külpolitika, 1939–41.* (1997), valamint *A mi kis élethalál*

kérdéseink. *A magyar külpolitika a hadbalépéstől a német megszállásig* (2000).

DOMOKOS MÁTYÁS (1928, Gyula): irodalomtörténész, 1955–1991-ig a Szépirodalmi Könykiadó szerkesztője. József Attila-díj: 1980, Széchenyi-díj: 1994. F. m.: *Ugyanarról, másképpen* (1977), *Átkelés, áttűnés* (1987), *Mondtam a magamét* (1993), *Leletmentés* (1996), *Hajnali józanság* (1997), *Adósságlevél* (1998), *Szerkesztés* (2002).

GÁSPÁR G. JÁNOS: könyvtáros, szerkesztő. 1990 óta ad közre politikai elemzéseket.

GRÓH GÁSPÁR (1953, Budapest): irodalomtörténész, kritikus. *A Magyar Szemle* rovatvezetője. F. m.: *Egymásért vagyunk.* (tanulmányok, kritikák, 2000.) *Szabó Dezső: Az elfelejtett arc* (válogatás és szerkesztés, 2001), *Az elsodort író. In memoriam Szabó Dezső* (válogatás és szerkesztés, 2002), *Móricz Zsigmond: A magyarság rendeltetése* (válogatás és szerkesztés, 2004.)

JESZENSZKY GÉZA (1941): történész. 1976-tól a közgazdasági egyetem nemzetközi kapcsolatok tanszékének tanára, 1984–87-ben Santa Barbarában (USA) vendégprofesszor, 1990–1994-ig külügyminiszter, 1998 szeptemberétől 2002 nyaráig washingtoni nagykövét. F. m.: *Az elveszett presztízs. Magyarország megítélésének megváltozása Nagy-Britanniában, 1894–1918* (1986).

KODOLÁNYI GYULA (1942, Budapest): költő, a *Magyar Szemle* főszerkesztője, 1971–1990: az ELTE tanára, 1990–1994: miniszterelnökségi államtitkár. József Attila-díj (2002), F. m.: *A tenger és a szél szüntelen* (1981), *Szavak a szélbe* (szerk., ford. 1980), *Ökológiai kapcsolatok* (szerk. 1984), (1985), *Hatalmak* (1989), *A létezés hálói* (amerikai költők, ford., 1990), *Január* (1997), *Kentaurszárnnyak* (esszék, 1999), *Táncban a sötéttel* (összegyűjtött versek 2002). *Amerika ideje* (esszék, 2003).

KUBINSZKY MIHÁLY (1927, Sopron): építészmérnök. 1992: Ybl-díj, 1996: a Soproni Egyetem Prof emeritus címe, 2003: Széchenyi-díj.

LÁSZLÓFFY ALADÁR (1937, Torda): költő, író. 1981– az *Utunk* (1989– a Helikon) szerkesztője, a Magyar Művészeti Akadémia tagja. Főbb kitüntetései: a Román Tudományos Akadémia Eminescu-díja (1974), Graves-díj (1988), József Attila-díj (1991), Kossuth-díj (1998). 1962 óta jelennek meg verses és esszékötetei, novellagyűjteményei. Legutóbb megjelent kötetei: *Szélmalom-leltár* (esszék, 1999), *Bársonyok és Borgiák* (versek, 2000), *Csudaóra*

(2000), *Átkopogások* (vál. Versek, 2002), *Gyarló és kalapács* (esszék, 2004).

METZ KATALIN (Marosvásárhely): színikritikus. A Kolozsvári Babes-Bolyai Tudományegyetemen szerzett diplomát. 1987-ben települt át Magyarországra, a Magyar Nemzet munkatársa. F. m.: *Forgószelemben. Harag György, a rendező-mágus* (1998), *Hetedhét-határon túli gongvűtések* (2004).

PAPP Z. ATTILA (1969, Gyergyószentmiklós): szociológus. A Teleki Intézet munkatársa.

PEKÁR ISTVÁN (1955, Herencsény): agrármérnöki és tanári diploma. 1984 óta újságíró. 1993-tól a Duna TV munkatársa, 2000-2004 elnöke.

PELLE JÁNOS (1950, Budapest): író, történész. Az irodalomtudomány kandidátusa (1984). F. m.: *Bilincs és ragasztó* (1982), *Rousseau világa* (1981), *Ész és szenvedély* (1984), *A diplomák inflációja* (1986), *Casanova* (1987), *Az utolsó vérvádak* (1996), *A gyűlölet vetése* (2001).

SÁLYI TAMÁS (1955, Budapest): az ELTE BTK történelem-angol szakán végzett 1980-ban. Jelenleg szellemi szabadfoglalkozású, PhD keretében a Thacher-korszakkal foglalkozik.

TÓTH KLÁRA (1953, Nyíregyháza): filmkritikus, publicista. A Duna TV szerkesztője. F. m.: *Don Quijote köpenyében*. Pályakép és dokumentumok B. Nagy Lászlóról (2005).

TÖRÖK BÁLINT (1925, Budapest): bölcsészdoktor, közíró. Újságírással 1990 óta foglalkozik. 1994-ben Esterházy-emlékéremmel tüntették ki. F. m.: *Esterházy János Emlékkönyv* (Esterházy Alízzal közös szerkesztésben, 2001). *A demokrácia fellegrvárának építői* (Csicsery-Rónay Istvánnal és Horváth Jánossal közös tanulmány- és cikkválogatás, 2002), *Farkas esz meg, Medve esz meg... Szent-Iványi Domokos és a Magyar Függetlenségi Mozgalom* (2004).

VÍGH KÁROLY (1918, Losonc): történész, a történettudományok doktora. F. m.: *Kortársak Bajcsy-Zsilinszky Endréről* (1969), *Bajcsy-Zsilinszky Endre külpolitikai nézeteinek alakulása* (1979), *Ugrás a sötétbe* (1984), *Tildy Zoltán életútja* (1991), *Bajcsy-Zsilinszky Endre. A küldetéses ember* (1992), *A szlovákiai magyarság sorsa* (1992).

MAGYAR SZEMLE

Megrendelem a folyóiratot példányban.

egy évre postaköltséggel 1728 Ft; külföldön 30€

az USA-ban 75 \$

fél évre postaköltséggel 864 Ft; külföldön 15€

Az előfizetési díjat a részemre megküldött postautalványon egyenlítem ki.

Név:

Cím:

Dátum:

Aláírás:

Kérjük, vágja ki és borítékban adja föl a szerkesztőség postafiók címére. Postafordultával csekket küldünk. A hiányzó, régebbi számokat beszerezheti a szerkesztőségben.

Cím: Blahó Erika szerkesztőségi titkár, Magyar Szemle,
telefon/fax 311 6477. Postacím: Budapest 1399, Postafiók
701/216. Drótposta: msza@mail.datanet.hu.
Bankszámla: 11707024-20332033.

A megújult **HetiVálasz**
előfizetői akciót hirdet!

Látókör kérdése ► **Heti Válasz**

Fizessen elő akár **30% kedvezmény**nel
és nyerjen **2 személyes utazást**
a török Riviérára.

**Minden előfizetéshez,
értékes Helikon könyvet
adunk ajándékba.**

- Erdély csodái c. album 6990 Ft értékben
- Márai Sándor Bölcsességek c. könyve 3990 Ft értékben
- Márai Sándor Szabadulás c. könyve 1990 Ft értékben

További részletek a lapban, illetve weboldalunkon: www.hetivalasz.hu

MAGYAR SZEMLE KÖNYVEK

Eddig megjelent

Bíró Gáspár, Hamburger Judit, Molnár Gusztáv, Szilágyi Imre, Tóth István: *Autonómia és integráció*. Szerk. Molnár Gusztáv. 1993.

Jeszenszky Géza: *Az elveszett presztízs*. Magyarország megítélésének megváltozása Nagy Britanniában (1894–1918) 1994.

Martonyi János: *Európa, nemzet, jogállam*. (Az Európai Utassal közös kiadásban) 1998.

Herczegh Géza: *A szarajevói merénylettől a potsdami konferenciáig*. Magyarország a világháborús Európában 1914–1945. 1999.

Egedy Gergely: *Konzervativizmus az ezredfordulón*. Tanulmányok. 2001.

Kodolányi Gyula: *Amerika ideje*. Esszék a moderniségről. (A debreceni Kossuth Egyetemi Kiadóval közös kiadásban.) 2003.

Gróh Gáspár–Kodolányi Gyula (szerk.): *A rendszerváltozás a Magyar Szemlében 1992–2002*. (A Válasz kiadóval közösen.) 2003.

Granasztói György: *Mi történik itt?* Esszék a politika kultúrájáról 1988–2002.

Metz Katalin: *Hetedhét határon túli gongütések*. Színházi tanulmányok. Esszék. 2004.

Chantal, Delsol: *A köztársaság mint francia kérdés*. Politikai esszé. 2004.

Herczegh Géza: *Peres örökségünk*.

A közeljövőben jelenik meg

Balla Bálint: *Szociológia és kultúra*. Tanulmányok.

Professzorok Batthyány Köre: *A Szent István Terv*.

A sorozat kötetei kaphatóak a Magyar Szemle szerkesztőségében és a jobb könyvesboltokban.

METZ KATALIN

**HETEDHÉT HATÁRON
TÚLI
GONGÜTÉSEK**

M A G Y A R S Z E M L E K Ö N Y V E K

190 oldal, 2000 Ft

MAGYAR SZEMLE

A szerkesztőség címe:

1067 Budapest, Eötvös u. 24.
Postacím: 1399 Bp., Pf. 701/216

Tel/fax: 311-6477
472-0318

Kiadja:

a Magyar Szemle Alapítvány

Felelős kiadó:

Dr. GRANASZTÓI György

ISSN 1216 6235

Tipográfiai terv:

BANGA Ferenc

Műszaki szerkesztés:

BÁCSI István

Nyomdai munkálatok:

PRESS + PRINT Kft.

Kiskunlacháza

Felelős vezető:

TÓTH Imre

Előfizetésben terjeszti a

Hírlap-előfizetési és Elektronikus

Posta Igazgatóság.

Árusításban megvásárolható
a hírlapkereskedelmi rt.-knél.

Előfizetési díj:

egy évre 1728, fél évre 864 Ft

Külföldről megrendelhető

a Magyar Szemle Alapítvány

számlaszámán:

MNB 11707024-20332033

vagy

levélben, melyre csekket

küldünk. Előfizetési díj:

postaköltséggel együtt egy

évre 75\$, fél évre 38\$

A MAGYAR SZEMLÉT AZ ALÁBBI HÍRLAPÁRUSOK ÁRUSÍTJÁK BUDAPESTEN: Frankel Leó utcai aluljáró; Flórián üzletközpont; Bécsi út 122-124.; Déli pályaudvar, lapüzlet; Kosztolányi tér; Bukarest Étterem, lapüzlet; Újpest, Árpád úti metró; Kálvin tér 1.; Kígyó utcai lapüzlet; Deák téri aluljáró, lapüzlet; Váci u. 10.; Szabadsajtó u. 6.; Petőfi Sándor u. 17.; Párizsi udvar; Nyugati téri lapüzlet; Jászai Mari téri aluljáró; Erzsébet krt. 17., lapüzlet; Baross téri lapüzlet; Ferenc körüti aluljáró; Bajcsy-Zsilinszky u. 76., könyvbolt; Lehel tér, Gogol utcai lapüzlet; MórícZ Zsigmond körtér, 6-os villamos végállomása; 114. postahivatal; Moszkva tér, Gomba; Őrs vezér tere, Sugár.

A MAGYAR SZEMLÉT ÁRUSÍTÓ KÖNYVESBOLTOK BUDAPESTEN: ATLANTISZ KÖNYVSZIGET (V., Piarista köz 1.); BENCÉS KÖNYVESBOLT (V., Ferenciek tere 5.); ÍRÓK BOLTA (VI., Andrássy út 45.); LI-TEA KÖNYVESBOLT (I., Hess András tér 4.); CUSTOS-ZÖLD KÖNYVESBOLT (II. Margit krt. 7.); MAGISTER KÖNYVESBOLT (V., Városház u. 1.); PONT KÖNYVESBOLT (V., Nádor u. 8.); OSIRIS KÖNYVESBOLT (V., Veres Pálné u. 4-6.); VINCE KÖNYVESBOLT (I., Krisztina krt. 24.); BUDAPESTI TELEKI TÉKA: VIII. Baross u. 1. A BALASSI KIADÓ könyvesboltjában (II., Margit u. 1.) korábbi számaink is kaphatók.

HERCZEGH GÉZA
PERES ÖRÖKSÉGÜNK

M A G Y A R S Z E M L E K Ö N Y V E K

270 oldal, 2300 Ft

Ma kevés dolog van, amiben minden magyar, bárhol is él, bármilyen politikai eszméket is vall, úgy egyetért, mint a trianoni békeszerződés megítélésében: azt legsúlyosabb nemzeti tragédiánknak tartja. Külföldön azonban kevesen értik meg és érzik át, miért be nem hegedő seb a magyarság számára az 1920-as amputálás, miért érezzük ma is az elvesztett végtagokat. Ugyanakkor látnunk kell, hogy ami a magyaroknak tragikus vereség, az igazságtalan, rossz és súlyos következményekkel járó béke legklasszikusabb esete, az szomszédjaink többsége szemében győzelem, sőt történelmi igazságtétel. Ezért fontos kötelességünk, hogy megértessük az egész világgal, elsősorban pedig szomszédjainkkal, hogy a II. világháború, térségünk náci, majd kommunista uralom alá kerülése nagymértékben írható az 1919/20-as békerendezés számlájára, a trianoni béke pedig a korábban nem tapasztalt mélységű viszályok magját hintette el Közép-Európában. Ahogy Churchill oly találóan írta erről: „az egykori Habsburg-birodalmat alkotó népek és tartományok számára a függetlenség olyan kínszenvedéseket hozott, amelyeket a régi költők és teológusok csak az elkárhozottak számára tudtak elképzelni.”

JESZENSZKY GÉZA

9 771216 623000